

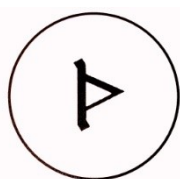
eISSN 2522–9125

pISSN 2524–0471

SOCIAL COMMUNICATIONS: THEORY AND PRACTICE

Scientific semiannual magazine

DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2

Volume 15(2)

(July – December)

Kyiv – 2023

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Науковий піврічний журнал

DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2

Том 15(2)

(липень – грудень)

Київ – 2023

The Ministry of Justice of Ukraine adopted a decision on state registration
The journal «Social Communications: Theory and Practice» (Order No. 277/5 from 02/01/2016)
Certificate Ser. KB No. 21875-17775 P dated 01.02.2016

EDITORIAL STAFF

Co-editors:

Scientific Editor –

Kholod Oleksandr, Doctor of Science in Philology, Head of the Department of Journalism of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University (Ukraine).

Scientific and Literary Editor –

Kholod Hanna, Doctor of Philosophy in Philology, CEO of the NGO «Scientific and Educational Center «SUCCESSFUL» (Ukraine).

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Bezruchko Oleksandr

– Doctor of Science of Art (Dr. Sc.) on specialty Theory and History of Culture, Professor, Academician of the Ukrainian Film Academy, Ukrainian film director, journalist, member of the National Union of Cinematographers of Ukraine, the National Union of Writers of Ukraine, the National Union of Journalists of Ukraine, the International Federation of Journalists (Ukraine).

Bessarab Anastasia

– Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Professor of the Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Communal Institution of Higher Education «Khortytskyi National Educational Institution Academy of Rehabilitation» (Ukraine).

Finch Michael

– Ph.D. in Communication, Bryan College, Department Chair, Associate Professor (USA), LCC International University, Affiliate Researcher (Lithuania).

Goroshko Olena

– Doctor of Science in Sociology; Doctor of Science in Philology; Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (Ukraine).

Danilovich Nedho

– Academician of the Serbian Academy of Innovation Sciences, Doctor of Political and Security Sciences, Full Professor of Scientific Research Methodology and Vice-Rector for Science and Development at the MB University in Belgrade of Serbia, President of the International Association of Methodologists of Social Sciences (Srbija).

Dwivedi Ratnesh

– Doctor of Science, Professor; Director and Professor in Yesbud University; Professor & Dean of Faculty of Humanities & Social Sciences (FoH&SS), Zambia; Director with Global Institute for IT Mgt and ESJ-Paris(Paris School of Journalism); Country Director/Professor/Sec, Intel, Def Expert with SECINDEF (India).

Dosenko Anzhelika

– Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine).

Elbeshausen Hans

– associate professor emeritus; Section of Galleries, Libraries, Archives and Museums (GLAM) Department of Communication; University of Copenhagen (Denmark).

Krutov Vasyl

– Doctor of Sciences in Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine (Ukraine).

Kuchukov Hristo

– Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; University of Silesia: Katowice, Poland (Germany).

Lukacovic Marta Natalia

– PhD, Assistant Professor of Communication and Mass Media, Angelo State University, Texas Tech University System (USA).

Skott Bo

– Doctor of Philology, Senior Lecturer, Department of Cultural Sciences, Faculty of Arts and Humanities, Linnaeus University (Sweden).

Synowiec Aleksandra

– Ph.D. in Sociology, Assistant Professor, Silesian University of Technology in Gliwice (Poland).

Social Communications: Theory and Practice (2023). *Scientific semiannual magazine*, 15(2), July – December, Kyiv, 133.

Volume 15(2) of the periodical scientific journal contains the results of research by specialists in social communications, presented by authors from Denmark, Serbia, and Ukraine.

Research concerns theory, methodology and history of social communications, theory and history of journalism, applied social and communication technologies, and social communications.

The materials will be of interest to specialists in social communications, psychologists, political scientists, philologists, sociologists and philosophers.

© Public organization

Scientific and educational center «SUCCESSFUL», 2023.

© Limited Liability Company «Research and Production

Enterprise «Interservice», 2023.

Міністерством юстиції України прийнято рішення про державну реєстрацію журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика» (наказ № 277/5 від 01.02.2016), свідоцтво сер. КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016.

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ

Співредактори:

Науковий редактор –

Холод Олександр Михайлович – доктор філологічних наук, завідувач кафедри журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна).

Науковий і літературний редактор –

Холод Ганна Ярославівна – кандидат філологічних наук, директор Громадської організації «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ» (Україна).

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

Безручко Олександр –	доктор мистецтвознавства, професор, член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України (Україна).
Бессараб Анастасія –	доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицький національний навчальний заклад Академія реабілітації» (Україна).
Горошко Олена –	доктор соціологічних наук, доктор філологічних наук; професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (Україна).
Данилович Недьо –	академік Сербської академії інноваційних наук, доктор політичних і безпекових наук, Університет МВ у м. Белград (Сербія).
Двіведі Ратнеш –	доктор наук, професор, Університет Єсбад; Паризька школа журналістики (Індія).
Досенко Анжеліка	кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна).
Ельбесхаузен Ханс –	почесний професор Інституту комунікації Університету Копенгагена (Данія).
Крутов Василь –	кандидат педагогічних наук, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії наук вищої школи України (Україна).
Кучуков Хрісто –	доктор педагогічних наук, професор, Сілезький університет (Польща).
Лукакович Марта –	доктор філософії, доцент кафедри комунікації та мас-медіа, Університет штату Анджело, система Техаського технологічного університету (США).
Синовець Олександра –	доктор філософії, доцент, Сілезький технологічний університет у Глівіце (Польща).
Скотт Бо –	доктор філологічних наук, старший лектор, відділ культурних наук, мистецько-гуманітарний факультет, Університет Ліннея (Швеція).
Фінч Майкл –	доктор філософії в галузі комунікацій, Коледж Браяна, завідувач кафедри, доцент (США), Міжнародний університет LCC, запрошений дослідник (Литва).

Соціальні комунікації: теорія та практика (2023). Науковий піврічний журнал. Том 15(2), липень – грудень, 133.

Том 15(2) періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, представлені авторами з Данії, Сербії й України.

Дослідження стосуються теорії, методології та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій.

Матеріали зацікавлять фахівців із соціальних комунікацій, психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

© Громадська організація

«Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ», 2023.

© Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство «Інтерсервіс», 2023.

CONTENT

Pages

**THEORY, METHODOLOGY AND HISTORY
OF SOCIAL COMMUNICATIONS**

- 1. Problems of researching the history of the development
of social communication processes and ways to solve them
(in Ukrainian)**

11–31

Oleksander Kholod,*Doctor of Sciences in Philology,**Head of the Department of Journalism,**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine).*

- 2. Scientific basis of criminalistic, analytical – operational knowledge
(in Serbian)**

32–48

Nedjo Danilović,*Academician of the Serbian Academy of Innovation Sciences and**the Serbian Royal Academy of Scientists and Artists,**Doctor of Political Science and Doctor of Security Science,**Full Professor of Methodology of Social Sciences,**Vice-Rector for Science and Development**at the MB University**(Belgrade, Republic of Serbia);***Dragan Manojlović,***Doctor of criminal law sciences**Full professor of Criminalistics and Criminology in the Department
of Criminal Law,**MB University**(Belgrade, Republic of Serbia);***Dejana Gajić,***Doctor of legal sciences, Assistant professor of Criminology,**Criminalistics Organized crime and Vitimology**Megatrend University**(Belgrade, Republic of Serbia).*

**THEORY AND HISTORY
OF JOURNALISM****3. Specifics of the content of the «Funny Page» column in the «Kino» magazine for 1928***(in Ukrainian)*

50–64

Hanna Kholod,*Candidate of Philological Sciences,**Professor of the Department of Journalism Institute**of Psychology and Social Sciences**Interregional Academy of Personnel Management;**CEO of the NGO «Scientific and Educational Center «SUCCESSFUL»**(Kyiv, Ukraine).***4. The work of Serhiy Zhadan through the prism of explication of elements of gonzo journalism***(in Ukrainian)*

65–79

Maria Ivantsiv,*Department of Journalism**Vasil Stefaniuk Precarpathian National University,**(Ivano-Frankivsk, Ukraine).***5. The specificity of audience perception journalistic materials about minors***(in Ukrainian)*

80–92

Anna Malchevska,*Department of Journalism,**Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Sciences,**Interregional Academy of Personnel Management,**(Kyiv, Ukraine).***6. Functionality of Photographs in Modern Ukrainian Press as a Factor of Increasing the Effectiveness of the Perception of Creolized Texts***(on the example of the publication «Ukrainian Week» for 2021–2023)**(in Ukrainian)*

93–109

Evgenia Biryukova*Department of Journalism,**Institute of Psychology and Social Sciences,**Interregional Academy of Personnel Management**(Kyiv, Ukraine).*

SOCIAL COMMUNICATIONS AND PSYCHOANALYSIS

- 7. Feeling ashamed – invasive and protective forms
of social communication**
(in German)

111–126

Hans Elbeshausen

Associate Professor in Library Science (emeritus)

Copenhagen University

Department of Communication

(Copenhagen S, Denmark);

Ahmet Demir

Candidatus paedagogiae;

Self-employed Consultant & Supervisor

(Hvidovre, Denmark).

- Requirements for publication of articles in a scientific journal
«Social Communications: Theory and Practice»**

127–130

ЗМІСТ

Стор.

**ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

1. Проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій і шляхи їх вирішення (українською мовою) 11–31

Олександр Холод,
доктор філологічних наук, завідувач кафедри журналістики
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна).

2. Наукові основи криміналістичного, аналітико-оперативного знання 32–48

Неджо Данилович,
академік Сербської академії інноваційних наук і
Сербської королівської академії вчених і митців,
доктор політичних наук і доктор безпеки,
професор кафедри методології суспільних наук,
проректор із науки й розвитку MB University
(м. Белград, Республіка Сербія);

Драган Манойлович,
доктор кримінально-правових наук,
професор кафедри кримінології
MB University
(м. Белград, Республіка Сербія);

Деяна Гаїч,
доктор юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Університету Мегатренд
(м. Белград, Республіка Сербія);

**ТЕОРІЯ Й ІСТОРІЯ
ЖУРНАЛІСТИКИ**

3. Специфіка контенту рубрики «Весела сторінка» у журналі «Кіно» за 1928 рік (українською мовою) 50–64

Ганна Холод,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри журналістики

*Навчально-наукового інституту психології і
соціальних наук
Міжрегіональної академії управління персоналом;
директор ГО «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ»
(м. Київ, Україна).*

- 4. Творчість Сергія Жадана крізь призму експлікації елементів гонзо-журналістики**
(українською мовою) 65–79

Марія Іванців,
*кафедра журналістики
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

- 5. Специфіка сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх**
(українською мовою) 80–92

Анна Мальчевська,
*кафедра журналістики,
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(м. Київ, Україна)*

- 6. Функціональність фотографій у сучасній українській пресі як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів**
(на прикладі видання «Український тиждень» за 2021 рік – 2023 рік)
(українською мовою) 93–109

Євгенія Бірюкова,
*кафедра журналістики,
Навчально-науковий інститут психології і соціальних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(м. Київ, Україна)*

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПСИХОАНАЛІЗ

- 7. Почуття сорому – інвазивні та захисні форми соціального спілкування**
(німецькою мовою) 111–126

Ханс Ельбесхаузен,
*доцент кафедри бібліотекознавства (почесний),
Копенгагенський університет, відділ комунікації*

(м. Копенгаген S, Данія);

Ахмет Демір,
*кандидат педагогічних наук;
самозайнятий консультант і керівник
(м. Відовре, Данія)*

**Вимоги до публікації статей у науковому журналі
«Соціальні комунікації: теорія та практика»**

127–130

THEORY, METHODOLOGY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ
ТА ІСТОРІЯ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Problems of researching the history of the development of social communication processes and ways to solve them

Oleksandr Kholod, <i>Doctor of Science in Philology, Head of the Department of Journalism, E-mail: akholod@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-6851-0176 ResearcherID: AAD-5598-2019 Vasil Stefanik Carpathian National University, Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000.</i>	<i>Citation:</i> Kholod, O. (2023). Problems of researching the history of the development of social communication processes and ways to solve them. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, 15(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-1 © Kholod, O. (2023). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
---	---

Annotation

In the article, the author analyzes the problems of researching the history of the development of social communication processes. **The purpose** of his research was to identify the components of the mentioned problem and propose ways to solve them. At the beginning of the study, the author clarifies the semantics of the terms «social communications» and «social communication», clearly branching out their lexical meaning.

The research methodology allowed the author to use a general method – holism, which involves the analysis of all phenomena and processes in the world in the Integrity and interdependence of the elements of the Whole; general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, analogy and classification) and methods of scientific knowledge: methods of theoretical research (axiomatic, statistical method and hypothetical-deductive), and also turned to methods of empirical research (observation, description, measurement).

The research technique included the analysis of a) educational and methodological materials, which are used in different countries of the world to train students in specialties related to social communications (journalism, advertising, public relations, and the like); b) scientific materials (monographs, scientific articles in specialized scientific journals of the world). The author analyzed the selected publications by the number of publications on social communications, journalism, journalism, advertising, public relations, film production; politics, history, historiography; art and others. Later, I created tables and transferred the selected facts there, counted the number of cases for each criterion, which made it possible to make tables and diagrams. The author recorded the trends of the indicators and interpreted them with the help of the projective method.

In **the conclusions**, the author proposed four ways to solve the problem of researching the history of the development of social communication processes.

Keywords: Social Communication Processes, Development, Research Problems, Solutions.

Проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій і шляхи їх вирішення

Олександр Холод,

доктор філологічних наук,

завідувач кафедри журналістики

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Вступ

Упродовж офіційного існування наукової галузі «Соціальні комунікації» в Україні й багатьох інших галузей науки, що вивчають поведінку людей, є декілька похідних проблем. Вищезгадані проблеми пов'язані із глобальним непорозумінням серед дослідників щодо процесів соціальних комунікацій. Назвемо такі проблеми.

Першою проблемою є закінчення знання й початок незнання про те, яким є семантичний діапазон наповнення різними смислами терміна «соціальні комунікації». Вищезгадану проблему досліджували в різний час представники різних наукових шкіл і течій (М. Binotto (2010), N. Bosco (2005), С. Craig (2011); В. Горовий (2010), В. Ільганаєва (2009), В. Корнєєв (2015), Г. Почепцов (2010), В. Різун (2012), О. Ромах (2017), М. Хилько (2013); О. Kholod (2023)). Оскільки перша проблема піддавалася неглибокому аналізу раніше (Hovland, 1948; Poli, 1979; Подгурецьки, 2006; Різун, 2012; Корнєєв, 2015; Хилько, 2013; Холод, 2018), ми не зупиняємося на ній.

Другою не менш глобальною проблемою є закінчення знань і початок незнання про те, що вважати історією соціальних комунікацій.

Третьою проблемою вважаємо початок незнання про те, якими методами варто послуговуватися дослідникам, щоб адекватно вивчати історію розвитку процесів соціальних комунікацій.

Ураховуючи вищевикладену проблему, ми визначили *об'єктом* подальшого вивчення проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій, *предметом* – шляхи розв'язання проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

Метою своєї наукової розвідки ми визначили ідентифікацію складників вищезгаданої проблеми й пропозицію шляхів її розв'язання.

В огляді джерел, автори яких присвятили свої дослідження другій і третій проблемі, ми зосередимося більше не на мінімальній частині досліджень, які сьогодні відомі вузьким фахівцям. Ми будемо розглядати й ті результати, які є дотичними до двох вищезгаданих проблем (другої й третьої в нашому переліку).

Методи й методики дослідження

Під час дослідження й опису його результатів ми вживали два терміни: «соціальні комунікації» і «соціальна комунікація». У робочому порядку для вивчення проблем дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій ми ототожнили їхні значення. Разом із тим ми розрізняємо значення вищезгаданих термінів. Семантика терміна «соціальна комунікація» дозволяє пояснити, що ми маємо справу лише із процесами обміну інформацією завдяки лінгвістичним/паралінгвістичним і мовленнєвим засобам. Під терміном «соціальні комунікації» маємо не лише процеси обміну інформацією, які забезпечені мовними, мовленнєвими чи паралінгвістичними засобами, але й будь-якими іншими, які

дозволяють отримувати інформацію в будь-який спосіб і транслювати її з метою отримання зворотного зв'язку.

Для обох видів комунікації(-ій) («соціальної» і «соціальних») підґрунтям є два параметри: 1) інформація повинна циркулювати між комунікатором (надавачем) і комунікантом (отримувачем); 2) циркулювання інформації повинно бути спрямованим на здійснення соціальних дій, соціальних взаємодій і соціальних відносин. Усі інші випадки варто розглядати лише як комунікацію (обмін інформацією).

Проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій і шляхів їхнього розв'язання ми аналізували завдяки трьом групам методів, а саме: загальним методам, загальнонауковим методам і методам наукового пізнання.

Із першої групи *загальних методів* ми обрали метод альтернатив діалектики – холізм, який передбачає аналіз усіх явищ і процесів у світі в Цілісності й взаємозалежності елементів Цілого. Із другої групи *загальнонаукових методів* ми зупинилися на аналізі й синтезі. Перший метод (*аналіз*) нам допоміг розчленувати Ціле на складники, щоб відібрати ті елементи, які цікавлять нас. Другий метод (*синтез*) дав можливість об'єднати для детального вивчення виділені в аналізі предмети нашої наукової зацікавленості й об'єднати їх у новій конфігурації, яка набула більш зручних форм і стала більш «видимою» для подальшого вивчення. Ілюструємо застосування методів аналізу й синтезу. Цілим у нашому вивченні є історія розвитку процесів соціальних комунікацій. Ми виокремили із Цілого декілька тих проблем, які стосувалися аналізу вузлових моментів, як наприклад, з'ясування визначення термінів «соціальні комунікації», «історія соціальних комунікацій», «процеси розвитку соціальних комунікацій». Приділили увагу тому, що необхідно брати за основу, коли слід аналізувати історію розвитку процесів соціальних комунікацій: сам процес розвитку чи соціальні комунікації за їхньою сутністю з позицій епістемології. Після ідентифікації потрібних нам аспектів ми завдяки *методу абстрагування* відволіклися від другорядних проблем, що пов'язані з вивченням проблем розвитку процесів соціальних комунікацій. Після застосування методу абстрагування ми застосували *метод синтезу*: подумки «сконструювали» зручну для свого наукового світогляду схему взаємозв'язків елементів Цілого й «побачили» проблемні, малодосліджені чи не вивчені дотепер «вузли» в аналізі проблем дослідження процесів розвитку процесів соціальних комунікацій.

Для нашого вивчення корисним став *метод узагальнення*, який дозволив установити загальні властивості й ознаки проблем дослідження процесів розвитку процесів соціальних комунікацій. Завдяки *методу аналогії* ми сформулювали висновки про подібність на підставі одних подібних ознак процесів соціальних комунікацій, переносючи такі ознаки на загальне уявлення про проблеми дослідження процесів розвитку соціальних комунікацій. Ми також застосували *метод класифікації*, що дозволило нам розподілити в групи отриману нову інформацію про проблеми дослідження процесів розвитку соціальних комунікацій. Такий розподіл ми здійснили на базі подібних ознак і закономірностей зв'язків між групами вищезгаданих проблем.

У третій групі (*метод наукового пізнання*) ми виокремили необхідні, на наш погляд, методи теоретичного дослідження (*аксіоматичний, статистичний метод і гіпотетико-дедуктивний*) і методи емпіричного дослідження (*спостереження, опис, вимірювання*).

Методикою нашого дослідження став такий порядок процедур:

1) спочатку ми ідентифікували такі критерії відбору інформаційного матеріалу для подальшого аналізу:

а) навчально-методичні матеріали, за якими в різних країнах світу навчають здобувачів освіти за спеціальностями, що пов'язані із соціальними комунікаціями (журналістика, рекламна справа, паблік рилейшнз і подібні);

б) наукові матеріали (монографії, наукові статті в спеціалізованих наукових журналах світу);

2) за визначеними критеріями відібрали публікації, що пов'язані із соціальними комунікаціями, і проаналізували їх за такими критеріями:

а) кількість публікацій про соціальні комунікації, журналістику, журналістичне мистецтво, рекламну справу, паблік рилейшнз, кіновиробництво; політику, історію, історичне мистецтво й інші;

б) створили таблиці й перенесли туди відібрані факти;

в) підраховали кількість випадків по кожному критерію;

г) за результатами підрахунків показників таблиці створили графіки;

г) проаналізували графічні зображення графіків і виокремили тенденції;

д) зафіксовані тенденції розтлумачили за допомогою проєктивної методики (застосували об'єктивні результати досліджень колег, які вивчають проблеми соціальних комунікацій, а також власний дослідницький досвід для пояснення зафіксованих тенденцій);

3) крім створення таблиць за результатами наших спостережень й аналізу кількості публікацій про історію соціальних комунікацій, ми здійснювали аналіз публікацій двох груп: перша група – публікації навчального й навчально-методичного й публіцистичного характеру; друга група – публікації науковців і представників науково-дослідних спільнот різних країн.

Результати й обговорення

Що вважати історією соціальних комунікацій?

Під час підготовки наукових кадрів із соціальних комунікацій (аспірантура, докторантура) молоді дослідники та їхні наукові наставники часто визначають діапазон поняття «історія соціальних комунікацій», спираючись на власний попередній дослідницький досвід.

У процесі складання *програм навчальних предметів* для підготовки фахівців в університетах, де вивчають процеси соціальних комунікацій (General History of Social Communication, 2023; Historia-comunicacion-social, 2023), також пропонують звужені суб'єктивні визначення історії соціальних комунікацій (Aranda, Javier, 2002). Серед тем і проблем історії розвитку процесів соціальних комунікацій фахівці (Montero, & Rueda, 2001) розглядають основи та об'єкт історії соціальної комунікації, триєдність історії, комунікації й суспільства, аналізують поля для історії соціальної комунікації. Усе вищезгадане узгоджується авторами з фундаментальною бібліографією з історії соціальної комунікації, яку вони подають у документі «Introducción a la historia de la comunicación social» («Вступ до історії соціальної комунікації») (Montero, & Rueda, 2001).

У *бізнесовому середовищі* автори стартапів, які спрямовані на вдосконалення продуктів соціальних комунікацій сучасності, не пропонують визначення процесів соціальних комунікацій і не ідентифікують важливі етапи розвитку історії соціальних комунікацій (Communication Startup Ideas, 2023; Startup? Apply for our 2023 startup programme, 2023).

У *науковому середовищі* дослідники здійснювали огляд й аналіз форм, шляхів і засобів, які історично дозволяли обмін сигналами, кодами чи знаками між людьми, що називають

комунікацією (Borderia, Laguna, & Martínez, 2010), маючи на увазі саме процеси соціальних комунікацій, або соціальної комунікації.

У праксеологічному середовищі, що пов'язане із практичною реалізацією різних форм і видів процесів, що пов'язані з історією соціальних комунікацій, фахівці не пропонують конкретних визначень поняття «історія соціальних комунікацій». Натомість автори-класики соціології (Garfinkel, 1967; Garfinkel, 2007; Goffman, 1959; Touraine, 1969; Touraine, 1977; Гоффман, 2004; Туреньє, 2001) і сучасні електронні ресурси (Love & Friendship, 2023; Skillshare, 2023) дають конкретні поради про те, як допомогти в побутових стандартних і нестандартних соціальних комунікаціях (зокрема й про корекцію соціальних навичок аутистів (Cliette, 2023; Parent Coaching to Support Social-Emotional..., 2023)).

Таким чином відбувається глобальне розпорошення поняття «історія соціальних комунікацій» і «історія розвитку процесів соціальних комунікацій» відповідно до терміна, яким такий процес позначається. Спираючись на вищезгадане, констатуємо об'єктивну необхідність з'ясувати шляхи розв'язання проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

Огляд навчальних програм з історії соціальних комунікацій.

Для подальшого аналізу проблем дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій і шляхів їхнього розв'язання ми звернулися до критерію відбору матеріалів такого аналізу. За основу було прийнято тезу про те, що аналізувати необхідно лише ті наукові й науково-методичні джерела, що безпосередньо дотичні до наукової галузі «Соціальні комунікації» і до навчальної спеціальності «соціальні комунікації», яка включає в себе навчальні спеціальності «Журналістика», «Рекламна справа», «Зв'язки із громадськістю». Із цією метою було сформульовано такі критерії відбору матеріалу (джерел), який аналізуємо:

- 1) випадковий вибір одного-двох вишів Європи, у яких вивчають навчальну дисципліну «Соціальні комунікації» або ту дисципліну, що має в назві слова «соціальні комунікації»;
- 2) випадковий вибір одного-двох наукових журналів, у назві якого є словосполучення «соціальні комунікації».

Застосування випадкового методу за критерієм 1 дозволило нам обрати навчальні програми:

а) університету Країни Басків (Іспанія): навчальна програма «General History of Social Communication» («Загальна історія соціальних комунікацій») (General History of Social Communication, 2023, May 29);

б) приватного цифрового мексиканського іспаномовного онлайн-університету (TECH Universidad Tecnológica (TECH Universidad Tecnológica, 2023)): програма навчального курсу «Історія соціальної комунікації» (Historia-comunicacion-social, 2023);

в) Навчально-наукового центру «Школа журналістики» Чорноморського національного університету імені Петра Могили: програма навчальної дисципліни «Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа» (Робоча програма..., 2020);

г) Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні: програма навчальної дисципліни «Історія соціальної комунікації» (Historia komunikowania społecznego, 2023).

В Universidad del País Vasco (Університеті Країни Басків, Іспанія) на 2022/2023 навчальний рік пропонують навчальну програму, що має назву «General History of Social Communication» («Загальна історія соціальних комунікацій») (General History of Social Communication, 2023, May 29). Вона розрахована на підготовку бакалаврів за спеціальністю «Журналістика». Вищезгадана навчальна програма передбачає аналіз різних «історичних контекстів і мейнстримів комунікаційних форм у кожен історичний період» (General History of Social Communication, 2023, May 29). При цьому констатують необхідність використання міждисциплінарного підходу. Навчальний курс орієнтовано на «допомогу розуміння тісного зв'язку між комунікаційним процесом та історичним контекстом, у якому він створюється» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Автори навчальної програми декларують, що діапазон інформації, який подається студентам, є «вступом до сфери роздумів про циркулярний зв'язок між повідомленнями, оприлюдненими через найпопулярніші комунікаційні формати – пресу, радіо, плакати, кіно, вебплатформи, і суспільством у кожен історичний період» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Навчальний курс пропонує розгляд того, як суспільство та спілкування впливають на аудиторію та структуру суспільства» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Автори вищезгаданої навчальної програми пропонують студентам «обговорити з історичних позицій пластичність сприйняття й декодування отримуваних повідомлень» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Упродовж опанування студентами інформації з навчального курсу «Загальна історія соціальних комунікацій» розглянуто низку проблем, що пов'язані з «розумінням різноманітності форм спілкування та їхньої еволюції протягом різних історичних періодів», а також «досягненням здатності розрізняти постійні та мінливі елементи в різних формах спілкування» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Автори програми спрямовують свої зусилля на «розвиток уміння застосовувати набуті теоретичні та історичні знання для аналізу конкретних комунікаційних випадків і вміння інтерпретувати історичні значення медіаповідомлень» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Навчальна програма передбачає «отримання основних інструментів щодо аналізу складних відносин, що виникають протягом історії між соціальними ідентичностями та медійними повідомленнями» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Здобувачам вищої освіти за спеціальністю «Журналістика» автори цієї навчальної програми пропонують набути навичок «критичного аналізу подій, про які вони будуть розповідати» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Положення програми наголошують на важливості «не лише знання майбутніх журналістів про минуле, а і їхньої здатності пов'язувати контексти, медіаджерела й домінуючі риторичні форми, які дозволять майбутнім журналістам розуміти, а отже, повідомляти про новини та всі їхні тонкощі» (General History of Social Communication, 2023, May 29).

Теоретичний блок навчальної програми «Загальна історія соціальної комунікації» передбачає розгляд теорій і концепцій історії соціальної комунікації. До цього блоку автори віднесли чотири розділи, діапазон інформації яких умовно розподілений на чотири періоди. Перший період присвячений вивченню комунікації в процесі формування підвалин сучасної цивілізації (до 1870 року). У другому періоді автори програми пропонують студентам аналізувати засоби масової інформації в сучасному світі (1870 рік – 1945 рік). Аналіз аудіовізуального суспільства в недалекому минулому (1945 рік – 1989 рік) автори передбачають у третьому періоді. Завершальний четвертий період присвячено опануванню інформації, що стосується комунікації в мережевому суспільстві (від 1989 року дотепер) (General History of Social Communication, 2023, May 29).

Висловлюємо декілька зауважень до проаналізованої навчальної програми з навчального курсу «General History of Social Communication» («Загальна історія соціальних комунікацій») (General History of Social Communication, 2023, May 29).

1. Поняття «історія соціальної комунікації» не тлумачиться в програмі, хоча, на нашу думку, із цього слід було почати навчальний курс і подати визначення терміна «історія соціальної комунікації».

2. У програмі подано інформацію про «найпопулярніші комунікаційні формати – пресу, радіо, плакати, кіно, вебплатформи» (General History of Social Communication, 2023, May 29), що пов'язані із суспільством «у кожен історичний період» (General History of Social Communication, 2023, May 29). Наше зауваження можна звузити до двох нериторичних запитань: по-перше, наскільки варто називати пресу й радіо «найпопулярнішими комунікаційними платформами» (?); по-друге, якою одиницею слід вимірювати «кожен історичний період» (?). Відповіді на поставлені запитання могли б відкрити новий перелік проблем, що стосуються тлумачення терміна «історія соціальної комунікації» і його зв'язку з поняттям «епістема». Одразу виникає третє запитання про вебплатформи, які з'явилися лише в 70–80-ті роки XX століття з появою інтернету.

Спираючись на положення навчальної програми «General History of Social Communication» («Загальна історія соціальних комунікацій») (General History of Social Communication, 2023, May 29) (без урахування наших зауважень), визначити історію соціальної комунікації можна в такому тлумаченні: *історія соціальної комунікації* – це історичні контексти й мейнстрими комунікаційних форм (преси, радіо, плакатів, кіно, вебплатформ) у кожен історичний період.

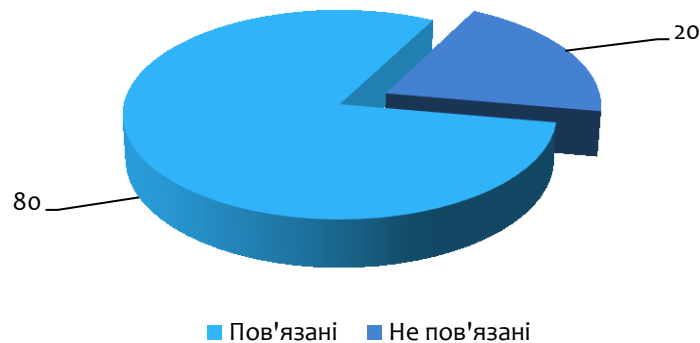
Історію соціальних комунікацій в іспаномовній науково-методичній літературі розглядають також відносно до окремого регіону (наприклад, Канарських островів) (Mesa, 2005). Автор зосереджує увагу на методології дослідження преси й інших газетних джерел вищезгаданої частини Іспанії. Х. Меса проаналізував газети й засоби масової інформації, розглядаючи їх як частину процесів соціальних комунікацій. Отже, замість аналізу історичних парадигм у дослідженні процесів соціальних комунікацій, іспаномовні автори зосереджуються на процесах розвитку друкованих ЗМІ. Меншою мірою увагу приділяють іншим видам ЗМІ, які ми не можемо вважати повноцінним аналізом процесів соціальних комунікацій.

На сайті TECH Universidad Tecnológica (TECH Universidad Tecnológica, 2023), приватного цифрового мексиканського іспаномовного онлайн-університету, подано інформацію про можливість навчатися за програмою навчального курсу «Історія соціальної комунікації». Як зазначають автори онлайн-контенту, метою вищезгаданого навчального курсу, який орієнтовано на підготовку журналістів, є «проведення історичного огляду форм спілкування, які існували в суспільстві, від первісної усної комунікації до засобів масової інформації» (Historia-comunicacion-social, 2023). Автори цього навчального курсу пропонують десять ключових тем, які, на їхній погляд, розкривають суть поняття «історія соціальних комунікацій». Серед таких тем є «Історія мови» і «Логотипи та письмо: комунікація в античності»; «Середньовіччя, феодалізм і спілкування» та «Феодалізм у перехідний період і комунікація в добу друкарства». Студенти вивчають теми «Просвітництво, революція і свобода слова» та «Підйом комунікації», а також «Золоте

століття преси» і «Пропаганда». Завершується навчальний курс темами «Комунікація у воєнний час» і «Криза та реконверсія системи: комунікаційний гіперсектор».

Не вдаючись до детального аналізу показників циклограми 1 (див. далі), зазначимо, що кожний викладач в університеті в демократичному суспільстві має певну автономію під час складання навчальних програм і наповнення темами своєї навчальної дисципліни. Можливо, саме тому в приватному цифровому мексиканському іспаномовному онлайн-університеті TECH Universidad Tecnológica наслідуються демократичні навчально-педагогічні традиції, що притаманні мексиканському й іспаномовному науковому товариству Латинської Америки. Важливо в такому випадку дотримуватися орієнтації на певні наукові традиції й урахувати специфіку об'єкта й предмета аналізу під час викладання матеріалу, що пов'язаний з історією соціальних комунікацій.

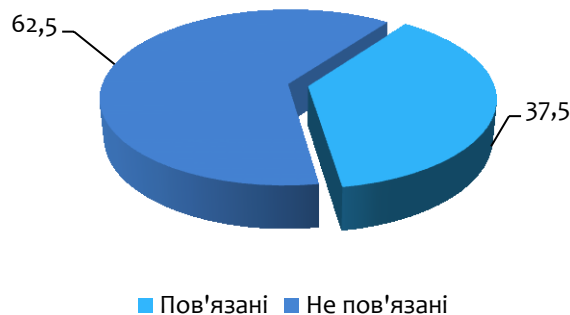
Циклограма 1. Співвіднесення обсягів тем, що пов'язані з історією соціальних комунікацій у плані навчальної дисципліни "Історія соціальної комунікації" (TECH Universidad Tecnológica - приватний цифровий іспаномовний онлайн-університет, Мексика, 2023)

Проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій вивчають майбутні фахівці із журналістики в Навчально-науковому центрі «Школа журналістики» Чорноморського національного університету імені Петра Могили. У 2020–2021 навчальному році студентам-журналістам було запропоновано навчальну дисципліну «Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа». Автор-розробник програми Ю.О. Сазонова сформулювала мету навчального курсу таким чином: «Вивчення та інтерпретація соціальної інформації в усіх її модифікаціях та інваріантах як соціокультурного феномена, реалізованого з допомогою (через посередництво) засобів масової комунікації, формування в студентів системи знань про розвиток темпорально-локалізованих комунікаційних процесів у історії індустріального та постіндустріального суспільства» (Робоча програма..., 2020). До набору тем і проблем, які укладач пропонувала студентам, віднесені вступ до курсу «Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа». У межах вступу розглядають «соціальні комунікації як науку, особливості виникнення й розвитку соціальних комунікацій» (Робоча програма..., 2020). Укладач присвятила окрему тему «історії соціальних комунікацій та соціально-комунікаційних інститутів суспільства: дописемній, писемній та документальній комунікації» (Робоча програма..., 2020). До програми внесена також проблема «історії соціальних комунікацій та соціально-комунікаційних інститутів суспільства: художня, писемна, технічна та електронна

соціальні комунікації» (Робоча програма..., 2020). Підлягають аналізу «генеза соціо-комунікативних знань у світовій філософській та науковій думці» та «формування теорій масових і соціальних комунікацій та інформації в XX-XXI століттях» (Робоча програма..., 2020). Увагу укладача навчального курсу привернула проблема «моделі журналістики за гендерною ознакою та закордонні теорії масових комунікацій» і проблема «прикладних соціокомунікативних теорій і їхня характеристика» (Робоча програма..., 2020). У межах навчального курсу розглядається соціальна комунікація, її «термінологічні й теоретичні особливості» та «різновиди соціальних комунікацій» (Робоча програма..., 2020). У межах проблем історії соціальних комунікацій опинилася проблема «національних систем засобів масової інформації в системі соціальних комунікацій» та «методологічні засади дослідження інформаційного суспільства» (Робоча програма..., 2020). До аналізу проблем історії соціальних комунікацій укладач внесла аналіз «тематичних комунікацій крізь призму теорії та історії соціальних комунікацій (на прикладі спортивного сегмента)» і «поняття про глобальні та локальні ЗМІ: загальний та тематичний зрізи» (Робоча програма..., 2020). До проблем історії соціальних комунікацій колектив розробників разом із гарантом освітньої програми із журналістики приєднали «класифікацію моделей за територією розповсюдження», «трансформацію медіасистеми в умовах глобалізації», «методи дослідження соціальних комунікацій» і «економіку глобальних та локальних засобів масової інформації» (Робоча програма..., 2020).

Циклограма 2. Темі навчального предмету "Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа" ("Школа журналістики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили")

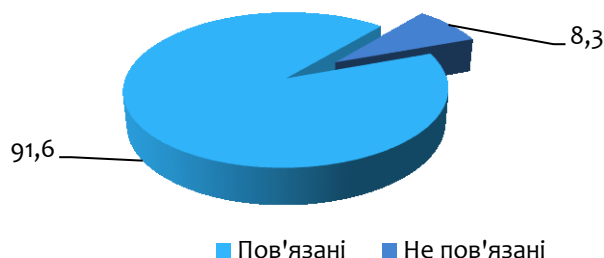
Аналіз показників циклограми 2 (див. раніше) дозволяє розуміти, що творчий колектив, який створив навчальну програму «Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа», прагнув об'єднати об'єкти вивчення якнайменше двох навчальних предметів («Теорія та історія соціальних комунікацій» і «Глобальні та локальні медіа»). Очевидно, що такий спосіб гібридизації не дає нам чіткого уявлення про реальний предмет вивчення, але концепція навчальної програми вгадується. Ідеться про те, що в основу навчально-методичного продукту покладено стрижневу тезу про необхідність вивчати проблеми історії соціальних комунікацій на стику історії ключових моментів розвитку суспільства, з одного боку, і засобів та каналів обміну інформацією, з іншого боку. Крім вищезазначеного, укладач навчальної програми занотує: «У межах дисципліни роз'яснюється, як соціальні комунікації пов'язані із журналістикою та низкою інших гуманітарних, технічних та природничих наук: соціологією, філософією, політологією,

історією, мовознавством, біологією, інформатикою тощо» (Робоча програма..., 2020). Отже, передбачалося, що проаналізований навчально-методичний продукт дасть змогу здобувачам освіти, майбутнім журналістам, «критично поглянути на соціальні комунікації як засіб формування громадської думки, їх функціонування в площині політики та бізнесу, в умовах тоталітаризму та демократії, проаналізувати нові медіа в системі соціальних комунікацій та їх вплив на трансформацію суспільств тощо» (Робоча програма..., 2020). Зазначимо в руслі досліджуваної нами проблеми, що вбачаємо в такому тлумаченні основної ідеї навчального курсу застосування епістемного й аксіологічного підходів до аналізу процесів, що відбувалися й відбуваються в межах історії соціальних комунікацій. Такий підхід є близьким до нашого авторського бачення аналізу проблем дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

В Університеті Марії Кюрі-Скловської в Любліні проф. Влодзимір Міх (Włodzimierz Mich) під час літнього семестру 2022/2023 пропонує студентам вивчити навчальну дисципліну «Історія соціальної комунікації» (Historia komunikowania społecznego, 2023). Навчальна програма містить різнометний перелік, до якого автор включив аналіз соціального й культурного значення розвитку комунікаційних технологій. Аналізу підлягають початки соціального спілкування (вихід людини із тваринного світу (схожість у способах спілкування, походження відмінностей, роль біологічно зумовлених хімічних, зорових, звукових, тактильних сигналів) (Historia komunikowania społecznego, 2023).

Разом із вищезгаданими темами студенти орієнтовані на вивчення роль «тіла, одягу й жестів у процесі спілкування», а також «зародження мовлення, розквіт усних культур» і «доісторичне мистецтво як форму спілкування» (Historia komunikowania społecznego, 2023). Під час викладання навчального курсу професор В. Міх планує розглянути «створення та функціонування журналу» і «кірографічні культури». Викладач планував аналізувати «співвідношення писемності та усного мовлення в античності та середньовіччі» і «створення та розвиток поліграфічної техніки, друкарські культури» (Historia komunikowania społecznego, 2023). До навчального курсу внесено розгляд процесів «створення та розвитку преси», «фотохімічні середовища та процеси візуалізації культури», «телефон і радіо та поява вторинної усності», а також «телебачення та розвиток аудіовізуальної культури» (Historia komunikowania społecznego, 2023).

Циклограма 3. Співвіднесення обсягів тем, що пов'язані з історією соціальних комунікацій у переліку тем до навчального курсу "Історія соціальної комунікації" (Університет Марії Кюрі-Скловської, м.Люблін, Польща (2022-2023 навч. рік))

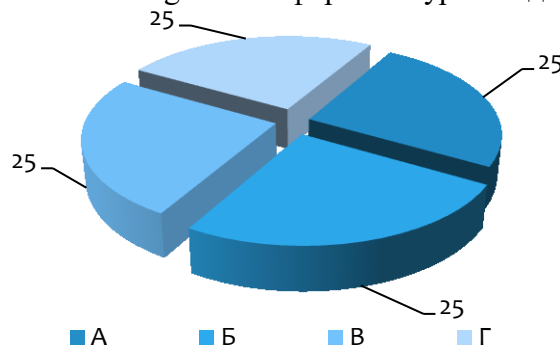
На перший погляд (див. циклограму 3), логічна структура плану навчального предмета, запропонованого В. Міхом, свідчить про те, що 91,6% навчальних тем пов'язані з історією соціальної комунікації й відповідають стрижневій тезі автора об'єднати все, що стосується комунікації (комунікаційні технології, історія появи знаків комунікації від тварини до

людини, роль невербальної комунікації, створення журналу, історія писемності й усного мовлення в різні історичні епохи, візуальна культура, телефонія, радіо- та телемовлення). Вважаємо такий конгломерат досить широким і не вбачаємо доцільним викладати навчальний предмет «Історія соціальних комунікацій» за вищезгаданою схемою. Водночас В. Міх інтуїтивно, на наш погляд, уніс до навчального курсу історичний аспект і з позицій вузлових моментів розвитку історії та культури запропонував аналіз проблем дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

Для перевірки нашого передбачення про те, що в окремій розвинутій країні дослідження історії процесів соціальних комунікацій здійснюються активніше в порівнянні з науковою спільнотою Латинської Америки або науковими результатами, що описані в іспаномовній літературі, ми звернулися до пошукових потенцій штучного інтелекту, на ім'я Bing, що функціонує на платформі «Skype». На наше прохання знайти матеріал з історії соціальних комунікацій у Німеччині ШІ Bing подав інформацію (у циклограмі інформація позначена літерами А, Б, В і Г) обсягом 407 слів і сформував її в такій послідовності:

- 1) літера А: «Стародавня Німеччина була населена германськими племенами, які мали свої мови, писемність, культуру й релігію. Вони опиралися римському завоюванню та зберегли свою самобутність. Першими письмовими пам'ятками германської мови є рунні написи, які датуються V–VI століттями» (Німеччина: загальна довідка, 2023); (див. циклограму 4);
- 2) літера Б: «Середньовічна Німеччина була частиною Священної Римської імперії, яка об'єднувала розрізнену мозаїку князівств, графств, абатств та монастирських держав» (Німеччина: загальна довідка, 2023). «Мовна ситуація була також розмаїтою: на території Німеччини говорили романськими (латинською, французькою), германськими (верхньонімецькою, середньонімецькою, низьконімецькою) та слов'янськими (польською, чеською) мовами. Латинська мова була мовою церкви, науки й дипломатії. Німецька мова поступово ставала мовою легенд, епосу, поезії та хронологіграфії» (Німеччина: загальна довідка, 2023);
- 3) літера В: «Новий час приніс із собою значні зміни в соціальних комунікаціях у Німеччині. Поява книгодрукування сприяла поширенню писемності й освіти серед населення» (Німеччина: загальна довідка, 2023). «Реформація Мартіна Лютера спричинила розкол християнства на католиків і протестантів і викликала потребу в перекладі Біблії народними мовами. Просвітництво принесло ідеї раціоналізму, гуманізму й наукового пізнання» (Німеччина: загальна довідка, 2023). «Романтизм виявив інтерес до народної культури, мови й фольклору. Націоналізм спонукав до створення єдиної німецької держави й мови» (Німеччина: загальна довідка, 2023);

Циклограма 4. Співвіднесення обсягів тем, пов'язаних з історією соціальних комунікацій Німеччини в інформації, що подана штучним інтелектом Bing на платформі "Skypes" від 03.07.2023

Примітки:

А – соціальні комунікації в Стародавній Німеччині;

Б – соціальні комунікації в Середньовічній Німеччині;

В – соціальні комунікації в добу Нового часу в Німеччині;

Г – соціальні комунікації XX століття в Німеччині.

- 4) літера Г: трагічні події XX століття («дві світові війни, нацистський режим, Голокост, поділ країни на ФРН і НДР, холодна війна, Берлінська стіна, возз'єднання Німеччини») (Німеччина: загальна довідка, 2023)) «вплинули на «соціальні комунікації в Німеччині, які переживали кризи, цензуру, пропаганду, репресії, а також розвиток, демократизацію, інтеграцію, реабілітацію. Соціальні комунікації в Німеччині також адаптувалися до нових технологій, як-от: радіо, телебачення, комп'ютери, Інтернет» (Німеччина: загальна довідка, 2023).

Аналіз інформації, поданої штучним інтелектом (ШІ) Bing на платформі «Skype», дозволив нам скласти уявлення про те, який зміст і структура відомостей про історію соціальних комунікацій у Німеччині (див. циклограму 4 далі).

Співвіднесення показників циклограми 4 дає нам підстави констатувати, що структура інформації, знайденої ШІ Bing на 03.07.2023 року, вибудована за історичним принципом. Спочатку подана інформація про розвиток і стан соціальних комунікацій у стародавній Німеччині (літера А), пізніше констатується інформація про процеси соціальних комунікацій у Середньовіччі (літера Б), потім – про розвиток соціальних комунікацій у добу Нового часу (літера В) і завершується виклад інформації про розвиток соціальних комунікацій у XX столітті (літера Г).

Огляд наукової літератури, що пов'язана з вивченням історії соціальних комунікацій.

Відповідно до критерію 2 ми обрали рандомним методом іспанські й іспаномовні наукові публікації:

а) 10 наукових публікацій за останні 65 років (від 1958 року дотепер);

б) «Історія та соціальні комунікації» («Revista Historia y Comunicación Social») (Revista Historia y Comunicación Social, 2023) (видавець – Університет Комплутенсе, Мадрид, Іспанія);

в) «Міжнародний журнал історичної комунікації» (*Revista internacional de Historia de la Comunicación*) (засновник журналу – Асоціація істориків комунікації (AsHisCom)).

Починаючи від п'ятдесятих років ХХ століття активно здійснювалися дослідження історії соціальних комунікацій в іспаномовному науковому середовищі (Poli, 1979; Vila, 1979; Vázquez, 1985; Montalbán, 1985; Montero, & Rueda, 2001; Aranda, Javier, 2002; Mesa, 2005; Borderia, Laguna, & Martínez, 2010). Дослідженню підлягали процеси історії спілкування. Проаналізовано процес розвитку преси від старого режиму до реставрації (1500–1815). Розглядалися випадки перших випусків індустріалізації преси та її взаємодії з буржуазним лібералізмом у період від 1815 року до 1870 року. Вивчали інформаційну систему в епоху демократії, обмежуючи такий процес діапазоном 1870–1914 роки. Аналізували воєнні мас-медіа від 1914 року до 1945 року. Дослідники звертали увагу й на активний розвиток преси, який вони назвали конкуренцією між мас-медіа (1945–1958) (Aranda, Javier, 1958; 2002).

Інша тенденція прослідковується під час аналізу публікацій у науковому журналі «Історія та соціальні комунікації» («*Revista Historia y Comunicación Social*»¹) (*Revista Historia y Comunicación Social*, 2023), що видається від 1996 року й дотепер дослідниками Університету Комплутенсе, Мадрид (Іспанія). Під час вибіркового аналізу (за методом часткової неповної індукції) нами встановлено (див. діаграму 1 далі), що 1996 року тематика наукових публікацій журналу в 47% випадків відповідала політиці й історії, у 15% випадків публікації були присвячені проблемам теорії історії й історіографії, у 10% – проблемам мистецтва й у 15% – проблемам журналістики.

2001 року редактори журналу зібрали 76% публікацій, у яких автори аналізували проблеми політики, 5% – проблеми теорії історії й історіографії, а журналістичнознавчі проблеми обговорювалися лише в 17% випадків. Також нами було встановлено, що статті, у яких автори розглядали проблеми журналістики, 1996 року до 2022 року почали займати все більше публікаційної площі (наприклад, 1996 року статей про журналістику було 15% від кількості всіх публікацій у журналі «Історія та соціальні комунікації», а 2016 (вип. 2) журналістичнознавчих статей уже було 93%). Збільшилася кількість публікацій, що присвячені аналізу проблем мистецтва, кінематографа й телевізійної продукції, рекламі та паблік рилейшнз. Отже, аналіз наукових публікацій у журналі «Історія та соціальні комунікації» дозволяє нам стверджувати, що до діапазону процесів соціальних комунікацій ми маємо право віднести політичну проблематику (28%), проблематику мистецтва (6,8%), журналістики (39,4%), кінематографа (8,8%), телебачення, PR і рекламної справи (8,7%).

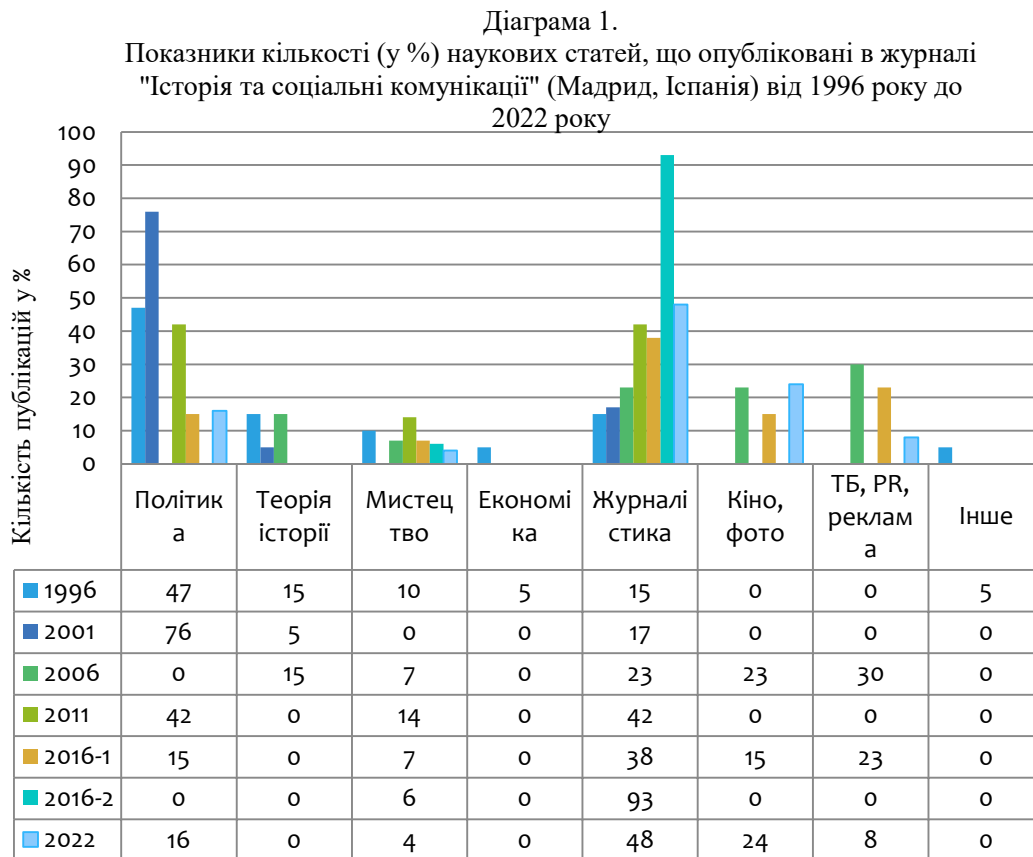
У науковому виданні «Міжнародний журнал історичної комунікації» (*Revista internacional de Historia de la Comunicación*)², який вважаємо дотичним до цієї проблеми, від 2013 року публікує статті фахівців із комунікації. Засновником журналу була Асоціація істориків комунікації (AsHisCom).

«Міжнародний журнал історичної комунікації» «орієнтований на публікацію в цифровому виданні дослідницьких робіт з еволюції комунікації, хоча з перевагою тих, що стосуються Європи та Латинської Америки» (*Revista internacional de Historia de la Comunicación*, 2023). Аналіз 6 випусків журналу за період від 2013 року до 2022 року дав нам

¹ «History and Social Communication» («Історія та соціальні комунікації») є науковим журналом, який публікує роботи, орієнтовані на дослідження комунікації та новітньої історії, із діахронічної точки зору. Заснований 1996 року журнал видається двічі на рік в електронному форматі. До публікації приймаються статті з новітньої історії, історії думки, історії соціальної комунікації, журналістики й історії засобів масової інформації (*Revista Historia y Comunicación Social*, 2023).

² «*Revista internacional de Historia de la Comunicación*» («Міжнародний журнал історичної комунікації») від 2016 року редагується фахівцями Асоціації істориків комунікації (AsHisCom) та редакційною радою університету Севільї, у якому розташована штаб-квартира Асоціації (*Revista internacional de Historia de la Comunicación*, 2023).

підстави стверджувати таку проблематику соціальних комунікацій, яка фіксувалася в публікаціях науковців (див. діаграму 2 далі).

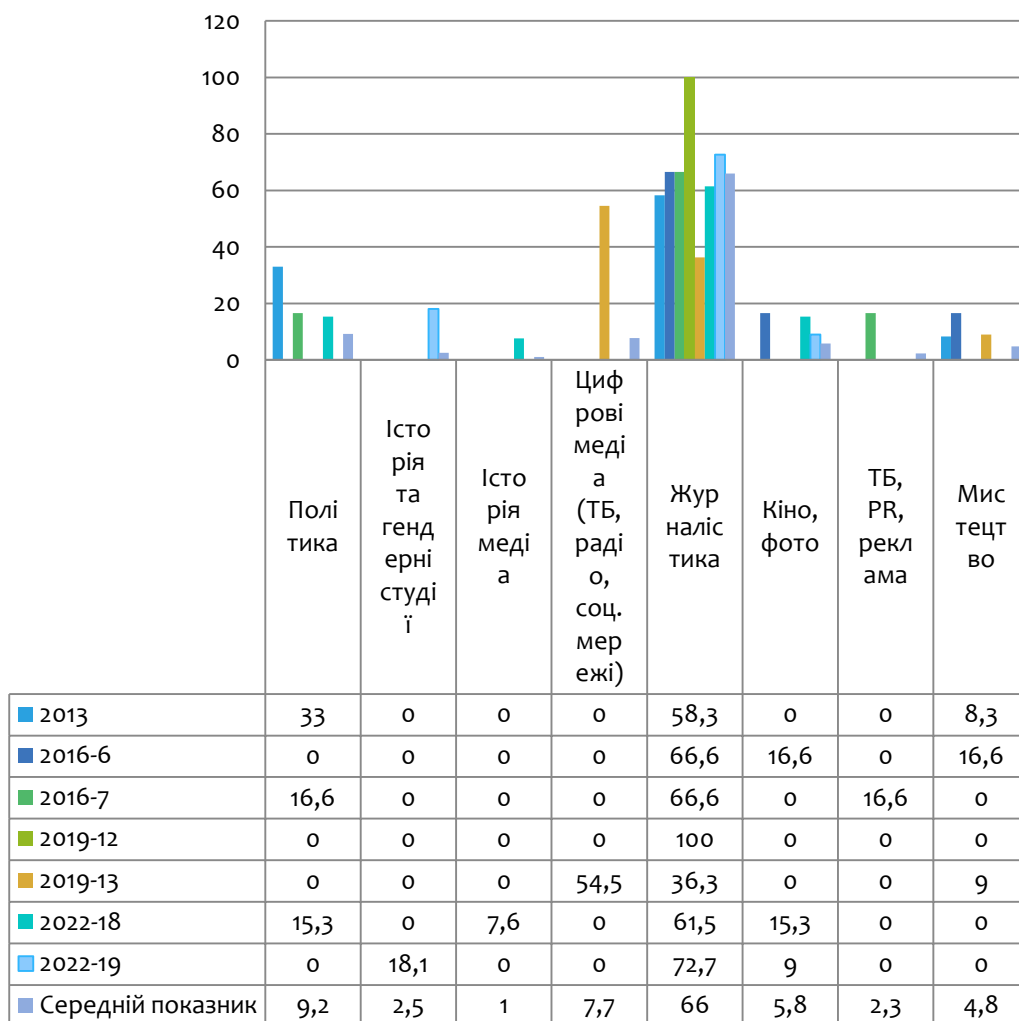

Аналіз кількості та якості статей, автори яких опублікували результати власних досліджень проблем вивчення історії розвитку процесів соціальних комунікацій у науковому іспаномовному й португаломовному виданні «Міжнародний журнал історичної комунікації», був здійснений нами за віднесеністю дослідження до певної галузі людської діяльності. Таких галузей ми нарахували 8, а саме: «Політика», «Історія та гендерні студії», «Історія медіа», «цифрові медіа (телебачення, радіо, соціальні мережі)», «Журналістика», «Кінематограф, фотосправа», «Телебачення, радіомовлення, паблік рилейшнз, рекламна справа» і «Мистецтво». Із восьми вищезазначених галузей людської діяльності, основою яких є соціальні комунікації, найактивніше дослідження здійснювали авторами в журналістиці – 66%, у політиці – 9,2% і в галузі цифрових медіа – 7,7%. Проблеми вивчення історії розвитку процесів соціальних комунікацій в інших галузях людської діяльності розподілилися таким чином: «Кінематограф, фотосправа» – 5,8%; «Мистецтво» – 4,8%; «Історія та гендерні студії» – 2,5%; «Телебачення, радіомовлення, паблік рилейшнз, рекламна справа» – 2,3%; «Історія медіа» – 1%.

Ілюстрований розподіл свідчить, на нашу думку, про те, що іспаномовні й португаломовні дослідники-автори й редактори видання «Міжнародний журнал історичної комунікації» зорієнтовані на вивчення переважної більшості (66%) проблем історії соціальних комунікацій саме в галузі журналістики.

Діаграма 2.

Показники кількості (%) наукових статей, що опубліковані в науковому журналі "Міжнародний журнал історичної комунікації" (м. Мадрид, Іспанія) у період від 2013 року

У робочому порядку визначимо *історію соціальних комунікацій* (скорочено – ІСК) як хронологічно й епістемно впорядковану інформацію про різні темпи й особливості розвитку взаємозв'язку між засобами комунікації й соціальними структурами в суспільно важливі фрагменти різних історичних епох.

Ми спираємося на сформульоване визначення ІСК і вважаємо, що проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій мають якнайменше три ключові тенденції: 1) вивчення історії розвитку процесів соціальних комунікацій здійснюється по-різному; 2) вивчення ІСК залежить від суті визначення термінів «соціальні комунікації» та «історія соціальних комунікацій»; 3) вивчення ІСК здійснюється із праксеологічної сторони в країнах, що розвиваються мінімальними темпами, і з теоретико-праксеологічної сторони в країнах, що швидко розвиваються або відносяться соціологами до країн із високим рівнем життя.

Загальна тенденція, що об'єднує три згадані, полягає в тому, що дослідники різних континентів прагнуть вивчати історію розвитку процесів соціальних комунікацій завдяки різному баченню суті соціальних явищ і процесів, які пов'язані із соціальними комунікаціями.

Висновок

Ураховуючи різні підходи й концепції, теорії та погляди на вивчення проблем процесів розвитку історії соціальних комунікацій, пропонуємо *три* можливі *шляхи* розв'язання проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

Перший шлях: вивчення історії соціальних комунікацій завдяки традиційній концепції історичного поділу розвитку цивілізації на такі етапи: доісторична епоха, стародавня епоха, епоха Середньовіччя, епоха Відродження, епоха Просвітництва, епоха Нового часу, сучасна епоха.

Другий шлях: дослідження проблем історії соціальних комунікацій з опорою на ключові історичні події, які змінили соціально-політичний устрій розвинутих країн світу.

Третій шлях убачаємо в можливості узгоджувати розв'язання проблем історії соціальних комунікацій із науковими й суспільно-важливими відкриттями.

Четвертий шлях можливий завдяки застосуванню провідних ідей, які висловлювали лідери думки.

Заява

Фінансування

Це дослідження не було профінансовано жодною організацією та здійснювалося за рахунок автора.

Конфлікт інтересів

Жодного.

Етика

Матеріал, що подано в цій статті, відповідає всім пунктам і вимогам, що висунуті Комісією з етики редакторсько-видавничого відділу громадської організації «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ».

Авторське право

Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution. Ліцензія, яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови, якщо оригінальний автор і джерело вказано належним чином.

Література

- Aranda, S. Javier, J. (2002). Breve historia de la comunicación en el mundo contemporáneo. Pamplona: Ulzama, 213.
- Binotto, M. (2010). *Comunicazione sociale 2.0*. Reti, non profit, partecipazione, Roma: Edizioni Nuova Cultura, 231.
- Bordería, O., Laguna, A., & Martínez, F. (2010). Historia de la comunicación social. Voces, registros y conciencias. Madrid: Síntesis, 463.
- Bosco, N. (2005). La forma dell'acqua: spunti di riflessione sulla comunicazione sociale. *Primo rapporto sulla comunicazione sociale*, E. Cucco, R. Pagani, M. Pasquali (a cura di), Roma: Eri-Rai, 12.

- Cliette, B. (2023, July 22). Autism Awareness Course for Parents – Autism Training. <https://www.udemy.com/course/understanding-autism/>
- Communication Startup Ideas (2023, July 04). Ideasai.com. <https://ideasai.com/communication-startup-ideas>
- Craig, C. (2011). Communication as Social Science (and More). *International Journal of Communication* 5, 1479–1496. <https://doi.org/10.1590/S1809-58442012000100014>
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 288.
- Garfinkel, H. (2007). *Recherches en ethnomethodologie*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007, 473.
- General History of Social Communication (2023, May 29). Ehu.eus. URL: <https://www.ehu.eus/documents/1760370/6036265/27101+-+General+History+of+Social+Communication.pdf/edcce14c-b4b2-8d47-3827-f8c37c821040?t=1601290749334>
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*, 162.
- Historia komunikowania społecznego (2023, June 30). Usosweb https://usosweb.umcs.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazGrupyZajec&zaj_cyk_id=131444
- Historia-comunicacion-social (2023, June 3). TECH. <https://www.techitute.com/periodismo-comunicacion/curso-universitario/historia-comunicacion-social>
- Hovland, C. I. (1948). Social Communication. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 92(5), 371–375. <http://www.jstor.org/stable/3143048>
- Kholod, O. (2023). Methodological principles of research of social communication processes. *Social Communications: Theory and Practice*, 15(1), 7–41. <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2023-15-1-1>
- Love & Friendship (). Helpguide. <https://www.helpguide.org/home-pages/love-friendship.htm>
- Mesa, Julio Antonio Yanes (2005). *Metodología de la historia de la comunicación social en Canarias: La prensa y las fuentes hemerográficas*. Baile del Sol, 344.
- Montalbán, V.M. (1985). *Historia y Comunicación Social*, Madrid, Alianza, 220.
- Montero, J., & Rueda, J. (2001). *Introducción a la historia de la comunicación social*. Barcelona: Ariel, 187.
- Parent Coaching to Support Social-Emotional and Communication Development in Early Intervention (On Demand Webinar) (PD102590) (2023, July 22). New on Demand Webinar. <https://learningcenter.asha.org/diweb/catalog/item/id/14159469>
- Poli, J.H. (1979). *Comunicación social*. Editorial Pleamar, 144.
- Revista Historia y Comunicación Social (2023, червень 15). ucm. <https://www.ucm.es/histycom/>
- Revista internacional de Historia de la Comunicación (2023, червень 16). RiHC. Sobre la revista. <https://revistascientificas.us.es/index.php/RiHC/index>
- Skillshare (2023, July 22). Facebook. <https://www.facebook.com/skillshare>
- Startup? Apply for our 2023 startup programme (2023, July 05). Websummit. https://websummit.com/startups?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=20271783072&utm_content=150841858552&utm_term=startup%20business&gclid=Cj0KCQjwho-lBhC_ARIsAMpgMoeqhST9jkGF5kt_YVrZ45MmtpwZnO-LennUhUCPtIA4uF9QC2rITGQaAsgoEALw_wcB
- TECH Universidad Tecnológica (2023, June 3). TECH. <https://www.techitute.com/>
- Touraine, A. (1969). *La société post-industrielle*. Naissance d'une société. Paris: Éditions Denoël, 320
- Touraine, A. (1977). *The Sociology of Action*. Chicago: University of Chicago Press, 211.
- Vázquez, M. (1985). *Historia y comunicación social*. Montalbán, Alianza Editorial, 267.

- Vila, M.P. (1979). *Para la historia de la comunicación social: ensayos*. Academia Nacional de la Historia, 139.
- Горовий, В. (2010). *Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурси*. Київ, 230.
- Гоффман, Е. (2004). *Повсякденне життя як театральна гра*. Харків: Основи, 328.
- Ільганаєва, В. (2009). Соціальна комунікація як об'єкт теоретизації. *Філософія людського спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація, 1*, 60–67.
- Корнєєв, В. (2015). Перспективні напрями наукового розвитку галузі «Соціальні комунікації». *Освіта регіону, 3–4*, 61–69.
- Німеччина: загальна довідка (2023, July 02). Державна підтримка українського експорту. http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/ger/999.html
- Подгурецьки, Ю. (2006). *Соціальна комунікація*. Геліос, 160.
- Почепцов, Г. (2010). *Соціальний інжиніринг: соціо-и психотехники управління більшими масами людей*. Київ: Альтерпрес, 254.
- Різун, В. (2012). Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Психолінгвістика, 10*, 305–314.
- Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та історія соціальних комунікацій, глобальні та локальні медіа» (2020). Миколаїв, 25.
- Ромах, О. (2017). Проблеми презентації методологічних засад у наукових дослідженнях. *Current Issues of Mass Communication, 22* (2017), 71–81. <https://doi.org/10.17721/2312-5160.2017.22.71-81>
- Туреньє, А. (2001). *Соціологія повсякденного життя*. Київ: Критика, 336.
- Холод, О. (2018). *Соціальні комунікації: тенденції розвитку*. Київ, 370.

Reference

- Aranda, S. Javier, J. (2002). *Breve historia de la comunicación en el mundo contemporáneo*. Pamplona: Ulzama, 213 [In Spanish].
- Binotto, M. (2010). *Comunicazione sociale 2.0*. Reti, non profit, partecipazione, Roma: Edizioni Nuova Cultura, 231 [In Italian].
- Bordería, O., Laguna, A., & Martínez, F. (2010). *Historia de la comunicación social. Voces, registros y conciencias*. Madrid: Síntesis, 463 [In Spanish].
- Bosco, N. (2005). La forma dell'acqua: spunti di riflessione sulla comunicazione sociale. *Primo rapporto sulla comunicazione sociale*, E. Cucco, R. Pagani, M. Pasquali (a cura di), Roma: Eri-Rai, 12 [In Italian].
- Cliette, B. (2023, July 22). Autism Awareness Course for Parents – Autism Training. <https://www.udemy.com/course/understanding-autism/>
- Communication Startup Ideas (2023, July 04). Ideasai.com. <https://ideasai.com/communication-startup-ideas>
- Craig, C. (2011). Communication as Social Science (and More). *International Journal of Communication* 5, 1479–1496. <https://doi.org/10.1590/S1809-58442012000100014>
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 288.
- Garfinkel, H. (2007). *Recherches en ethnomethodologie*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007 [In French].
- General History of Social Communication (2023, May 29). Ehu.eus. URL: <https://www.ehu.eus/documents/1760370/6036265/27101+->

+General+History+of+Social+Communication.pdf/edcce14c-b4b2-8d47-3827-f8c37c821040?t=1601290749334

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*, 162.

Historia komunikowania społecznego (2023, June 30). Usosweb https://usosweb.umcs.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazGrupyZajec&zaj_cyk_id=131444 [In Polish].

Historia-comunicacion-social (2023, June 3). TECH. <https://www.techtitude.com/periodismo-comunicacion/curso-universitario/historia-comunicacion-social> [In Spanish].

Hovland, C. I. (1948). Social Communication. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 92(5), 371–375. <http://www.jstor.org/stable/3143048>

Kholod, O. (2023). Methodological principles of research of social communication processes. *Social Communications: Theory and Practice*, 15(1), 7–41. <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2023-15-1-1> [in Ukrainian].

Love & Friendship (2023). Helpguide. <https://www.helpguide.org/home-pages/love-friendship.htm>

Mesa, J.A.Y. (2005). *Metodología de la historia de la comunicación social en Canarias: La prensa y las fuentes hemerográficas*. Baile del Sol, 344 [In Spanish].

Montalbán, V.M. (1985). *Historia y Comunicación Social*, Madrid, Alianza, 220 [In Spanish].

Montero, J., & Rueda, J. (2001). *Introducción a la historia de la comunicación social*. Barcelona: Ariel, 187 [In Spanish].

Parent Coaching to Support Social-Emotional and Communication Development in Early Intervention (On Demand Webinar) (PD102590) (2023, July 22). New on Demand Webinar. <https://learningcenter.asha.org/diweb/catalog/item/id/14159469>

Poli, J.H. (1979). *Comunicación social*. Editorial Pleamar, 144 [In Spanish].

Revista Historia y Comunicación Social (2023, червень 15). ucm. <https://www.ucm.es/histycm/> [In Spanish].

Revista internacional de Historia de la Comunicación (2023, червень 16). RiHC. Sobre la revista. <https://revistascientificas.us.es/index.php/RiHC/index> [In Spanish].

Skillshare (2023, July 22). Facebook. <https://www.facebook.com/skillshare>

Startup? Apply for our 2023 startup programme (2023, July 05). Websummit. https://websummit.com/startups?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=20271783072&utm_content=150841858552&utm_term=startup%20business&gclid=Cj0KCQjwho-lBhC_ARIsAMpgMoeqhST9jkGF5kt_YVrZ45MmtpwZnO-LennUhUCPtIA4uF9QC2rITGQaAsgoEALw_wcB

TECH Universidad Tecnológica (2023, June 3). TECH. <https://www.techtitude.com/> [In Spanish].

Touraine, A. (1969). *La société post-industrielle*. Naissance d'une société. Paris: Éditions Denoël, 320 [In French].

Touraine, A. (1977). *The Sociology of Action*. Chicago: University of Chicago Press, 211.

Vázquez, M. (1985). *Historia y comunicación social*. Montalbán, Alianza Editorial, 267 [In Spanish].

Vila, M.P. (1979). *Para la historia de la comunicación social: ensayos*. Academia Nacional de la Historia, 139 [In Spanish].

Horovyi, V. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resources]*. Kyiv, 230 [in Ukrainian].

Hoffman, E. (2004). *Povsiakdenne zhyttia yak teatralna hra [Everyday life as a theater play]*. Kharkiv: Osnovy, 328 [in Ukrainian].

Ilhanaieva, V. (2009). Sotsialna komunikatsiia yak ob'iekt teoretyzatsii [Social communication as an object of theorization]. *Filosofiiia liudskoho spilkuvannia: filosofiiia, psykholohiia,*

- sotsialna komunikatsiia – Philosophy of human communication: philosophy, psychology, social communication, 1*, 60–67 [in Ukrainian].
- Kornieiev, V. (2015). Perspektivni napriamy naukovooho rozvytku haluzi «Sotsialni komunikatsii» [Promising directions of scientific development of the field of «Social Communications»]. *Osvita rehionu – Education of the region*, 3–4, 61–69 [in Ukrainian].
- Nimechchyna: zahalna dovidka (2023, July 02). Derzhavna pidtrymka ukrainskoho eksportu [State support for Ukrainian exports]. http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/ger/999.html [in Ukrainian].
- Podhuretsky, Yu. (2006). *Sotsyalnaia kommunikatsiia [Social communication]*. Helios, 160 [in Russian].
- Pochepstov, H. (2010). *Sotsyalnyi inzhynirynh: sotsyo- psykhotekhnyky upravleniia bolshymy massamy liudei [Social engineering: social and psychotechniques of managing large masses of people]*. Kyiv: Alterpres, 254 [in Russian].
- Rizun, V. (2012). Nacherky do metodolohii doslidzhen sotsialnykh komunikatsii [Outlines of social communication research methodology]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 10, 305–314 [in Ukrainian].
- Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Teoriia ta istoriia sotsialnykh komunikatsii, hlobalni ta lokalni media» [Work program of the academic discipline «Theory and history of social communications, global and local media»] (2020). Mykolaiv, 25 [in Ukrainian].
- Romakh, O. (2017). Problemy prezentatsii metodolohichnykh zasad u naukovykh doslidzhenniakh [Problems of presentation of methodological principles in scientific research]. *Current Issues of Mass Communication*, 22 (2017), 71–81. <https://doi.org/10.17721/2312-5160.2017.22.71-81> [in Ukrainian].
- Turenin, A. (2001). *Sotsiologiia povsiakdennoho zhyttia [Sociology of everyday life]*. Kyiv: Krytyka, 336 [in Ukrainian].
- Kholod, O. (2018). *Sotsialni komunikatsii: tendentsii rozvytku [Social communications: development trends]*. Kyiv, 370 [in Ukrainian].

Проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій і шляхи їх вирішення

Олександр Холод,

доктор філологічних наук,

завідувач кафедри журналістики

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

У статті автор аналізує проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій. **Метою** своєї наукової розвідки автор визначив ідентифікацію складників вищезгаданої проблеми й пропозицію шляхів її розв'язання. На початку дослідження автор уточнює семантику термінів «соціальні комунікації» і «соціальна комунікація», чітко розгалужуючи лексичні значення.

Методологія дослідження дозволила автору послуговуватися загальним методом – холізмом, який передбачає аналіз усіх явищ і процесів у світі в Цілісності й взаємозалежності елементів Цілого; загальнонауковими методами (аналізом, синтезом, узагальненням, аналогії та класифікації) і методами наукового пізнання: методами

теоретичного дослідження (аксіоматичним, статистичним і гіпотетико-дедуктивним методами), а також звернулися до методів емпіричного дослідження (спостереження, опис, вимірювання).

Методика дослідження передбачала аналіз а) навчально-методичних матеріалів, за якими в різних країнах світу навчають здобувачів освіти за спеціальностями, що пов'язані із соціальними комунікаціями (журналістика, рекламна справа, публік рилейшинз та подібні); б) наукових матеріалів (монографій, наукових статей у спеціалізованих наукових журналах світу). Відібрані публікації автор проаналізував за кількістю публікацій про соціальні комунікації, журналістику, журналістичкознавство, рекламну справу, публік рилейшинз, кіновиробництво; політику, історію, історичкознавство; мистецтво й інші. Пізніше створив таблиці й переніс туди відібрані факти, підрахував кількість випадків по кожному критерію, що дозволило скласти таблиці й діаграми. Автор зафіксував тенденції показників і розтлумачив їх за допомогою проєктивної методики.

У **висновках** автор запропонував чотири шляхи розв'язання проблеми дослідження історії розвитку процесів соціальних комунікацій.

Keywords: процеси соціальних комунікацій, розвиток, проблеми дослідження, шляхи розв'язання.

Submitted to the editor – 07.11.2023

Review 1 – 08.12.2023

Review 2 – 20.12.2023

Accepted for printing – 28.12.2023

Подано до редакції – 07.11.2023

Рецензія 1 – 08.12.2023

Рецензія 2 – 20.12.2023

Прийнято до друку – 28.12.2023

Scientific basis of criminalistic, analytical - operational knowledge

Nedjo Danilović,

*Academician of the Serbian Academy of Innovation Sciences and
the Serbian Royal Academy of Scientists and Artists,*

Doctor of Political Science and Doctor of Security Science,

Full Professor of Methodology of Social Sciences

E-mail: danilovic.nedjo@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2109-5291>

Vice-Rector for Science and Development

at the MB University, 11000 Belgrade,

Dražerova No. 27. Republic of Serbia

Dragan Manojlović,

Doctor of criminal law sciences

Full professor of Criminalistics and Criminology

in the Department

of Criminal Law

E-mail: detore1914@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6120-0220>

MB University, 11000 Belgrade,

Dražerova No. 27.

Republic of Serbia

Dejana Gajić,

Doctor of legal sciences, Assistant professor

of Criminology,

Criminalistics Organized crime

and Vitimology

E-mail: dejanadjordjic@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-9080-1247>

Megatrend University, 11000 Belgrade

Bulevar Maršala Tolbuhina 6,

Republic of Serbia

Citation:

Danilović, N., Manojlović, D., & Gajić, D. (2023). Scientific basis of criminalistic, analytical – operational knowledge. *Social Communications: Theory and Practice*, 15(2).

DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-5

© Danilović, N., Manojlović, D., & Gajić, D. (2023).

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

*The paper looks into the scientific basis of criminalistic analytical-operational knowledge. In criminal proceedings, this type of knowledge is the basis of legal sustainability and credibility of the indictment, criminal investigation and evidence before the court, and for development of public policy in the fight against crime in modern society. **The purpose** of the paper is to prove that the basis of criminal operational and analytical work is intellectual activity in which the procedures of logical, meaningful, systematic and reasoned, rather than common sense of criminal analysts are strictly followed in the process of acquiring operational knowledge, which includes naming and*

*marking criminal phenomena, processes and events and represents a logical basis for understanding the analytical process in criminalistics. In criminalistic operational-analytical research, accurate, relative and applicable knowledge is gained about a certain subject from the criminal milieu, by applying adequate criminalistic and other research methods, which fulfills two essential preconditions of this type of research, primarily the determined object of criminalistic operational research and verified methods of true or at least probable knowledge. **The methodology** of the research subject in this paper required the application of the operational method of document content analysis in conjunction with hypothetical-deductive and statistical methods, as well as basic analytical-synthetic methods of knowledge. **The research results** provided a scientifically based theoretical-methodological view of criminalistic analytics and its end product criminalistic, operational-intervention and operational-instructive knowledge that will be helpful to criminalistic and other analysts and researchers in various state institutions and organizations that have a developed criminalistic-analytical and investigative activity in their organizational structure.*

Key words: *criminalistic analytics; operative work; operational-interventional knowledge; operational and instructional knowledge; criminalistic, criminal-procedural investigation.*

Научна заснованост криминалистичког оперативног аналитичког сазнања

Неђо Даниловић,

*академик Српске академије иновационих наука и
Српске краљевске академије научника и уметника,
доктор политичких наука и доктор безбедносних наука,
редовни професор методологије друштвених наука*

*Е-маил: danilovic.nedjo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2109-5291>;
проректор за науку и развој
Универзитета МБ, 11000 Београд,
Драјзерова број 27, Република Србија*

Драган Манојловић,

*доктор кривичноправних наука
Редовни професор Криминологије
Е-маил: detore1914@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6120-0220>
Универзитет МБ, 11000 Београд,
Драјзерова број 27,
Република Србија*

Дејана Гајић,

*доктор правних наука, доцент Кривичног
право
Е-маил: dejanadjordjic@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-9080-1247>
Мегатренд универзитет, 11000 Београд
Булевар Маршала Толбухина 6,
Република Србија*

Увод

Разумевање криминалног окружења је камен темељац смањења криминала и минимизирање виктимизације. У свеукупној борби против криминала, људски оперативни извори су саставни део полицијске обавештајне доктрине и праксе (Crous, 2009:117). Не постоји неопозиво ограничење опсега, обима, нивоа и домета криминалистичког оперативног сазнања, нити постоји за сада у науци, теорији и стручној криминалистичкој пракси, начин

да се осигура правична расподела његових ефеката и поледица. Ипак, научно је оправдано да истражујемо и промишљамо о криминалистичким оперативним сазнањима у теоријском и практичном опсегу, било да се ради о спречавању угрожавања од криминалне делатности, сукобима са носиоцима те делатности или да уз помоћ прибављених криминалистичко оперативних сазнања управљамо криминалом, све до преласка на не конфликтну ситуацију у националним границама (Simons, et al., 2011.) или у светским (међународним) оквирима у којима полицијска, криминалистичка, правна и безбедносна заједница покушавају да удовоље кривично процесним захтевима у борби против криминала (Манојловић, 2010).

Покушај да се обезбеди научна основа за прибављање криминалистичко оперативних сазнања у криминалистичкој, правној и безбедносној теорији у Србији до сада није имао успеха, не због тога што у светској научној баштини не постоје думети који би могли да понуде научну основу у тим истраживањима, већ што научни приступи у овој области у Србији нису класификовани у категорију сложених научних, теоријско-стручних и евалуирајућих проблема које треба применом научних метода истраживати. Научни приступи у овој области у Србији су разврстани у поље „временског“ поимања овог феномена у криминалном миљеу, а криминалистичка наука још није развила строге критеријуме за структурирање таквих проблема у научноистраживачке, који садрже све елементе предмета криминалистичких и кривично процесних научних истраживања. На жалост, у Србији се прибављају још увек „веродостојна“ криминалистичка оперативна сазнања, изван употребе или консултовања криминалистичког и кривично процесног правног научноистраживачког сазнања (Манојловић, 1997).

Феномен „криминалистичко оперативно сазнање“ у Србији је супротно од светске криминалистичке, безбедносне, кривичноправне и кривично процесне теорије и праксе, стекао статус „опште опасности“, „непожељног станара – подстанара“, „опасног службеника“ којег мора да надзире унутрашња контрола (уместо јединица за професионалну одговорност) што је не само супротно савременим погледима на борбу против криминала, већ и недопустиво, јер о извору сазнања изван оперативног регрутовања и вођења не сме нико други да зна - сви остали су *persona non grata*.

Методе истраживања

Истраживање под називом *Научне основе криминалистичког аналитичко-оперативног сазнања* је претежно теоријско-методолошко јер криминалистичка и кривично процесна истрага постоје као део кривичног поступка, а његове теоријско-емпиријске манифестације су:

- 1) Доступни научни и стручни извори наведени у списку коришћене литературе и постојећи прописи који регулишу пред кривичну о кривичну истрагу у кривичном поступку;
- 2) Писани искази у облику норми – нормативних одредаба тј. чланова, ставова и других облика текста правне форме у криминалистичком и кривично-процесном поступку;
- 3) Усмени искази експерата који имају искуство и сазнање о прибављању аналитичких оперативних података у криминалистичким, кривично-процесним и другим истрагама.

Основна хипотетичка претпоставка од које се пошло у истраживању била је да се у аналитичко-оперативним као и у научним истраживањима, верификованим методама, прибављају аналитичко-оперативна сазнања у криминалистичким истрагама, према унапред припремљеним инструмената, у складу са индикаторима криминалног деловања.

Полазећи од индикатора криминалног деловања, у опису и научном објашњењу предмета истраживања у овом раду примењене су готово све основне аналитичке и синтетичке методе сазнања и истраживања, с тежиштем на анализи, синтези класификацији, конкретизацији, генерализацији и индуктивно-дедуктивној методи. Из корпуса опште

научних метода примењене су хипотетичко-дедуктивна и статистичка метода. Из групе метода за прикупљање података коришћена је искључиво Метода анализе садржаја докумената, пре свега, њена техника квалитативне анализе садржаја докумената.

Од јединица анализе делова садржаја коришћена је *јединица појединих ставки (итема)* као природна јединица анализе садржаја документима наведених у списку коришћене литературе. Поред ове јединице анализе, примењене су и *мере простора и времена* на основу којих је класификован садржај писаних и вербалних исказа научника, криминалистичких експерата и аналитичара о научној заснованости криминалистичког оперативно-аналитичког сазнања, према физичким карактеристикама (временским и просторним) настанка ове врсте сазнања.

Према форми и начину употребе, примењена је *јединица контекста (Context Unit)* која је коришћена у анализи подставова у којима се трагало за неким облицима латентног криминалистичког, оперативно-интервентног сазнања, као основе за конституисање објективнијег, оперативно-инструктивног сазнања. Осим јединице контекста, у анализи су коришћене и *јединица третмана (пребројавања)* и *јединица класификације* помоћу које су садржаји докумената разврставани и класификовани у основне категорије анализе са проценом узрочно-функционалних веза између оперативно-интервентног и истраживачког, оперативно-инструктивног сазнања (Даниловић, 2015: 55–62; Даниловић, 2021: 18–19).

Резултати истраживања и дискусија. Дефинисање категоријалних појмова

Основни категоријални појмови у овом истраживању су криминалистичка аналитика, криминалистичко оперативно истраживање и криминалистичко оперативно-интервентно и оперативно-инструктивно сазнање из којих се и на основу којих изводе и тумаче сви остали појмови и термини у вези са предметом истраживања у овом раду.

Појам криминалистичка аналитика у овом раду означава сложен, аналитичко-синтетички процес остваривања смислене, рационалне, сазнајне, организоване и систематске делатности на прибављању и обради разних криминалистичких обавештења и откривању њиховог истинског садржаја, порука и значења усмерен на остварење одређеног циља (циљева) и одређене сврхе (сврха).

Понуђена дефиниција криминалистичке аналитике је вишеслојна и обухвата више битних чинилаца, као што су: а) процес; б) сложеност; в) аналитичко-синтетичка својства; г) обавештење и порука; д) значење; ђ) циљеви; е) сврха; ж) смисленост и рационалност.

Из многобројних чинилаца овог појма видљиво је да се у предложеној дефиницији криминалистичке аналитике приоритет даје интелектуалној делатности криминалистичких аналитичара која се остварује кроз процедуре логичког, смисленог, систематског и аргументованог, а не здраворазумског мишљења. Криминалистичка интелектуална делатност је у ствари логичка процедура доласка до криминалистичког оперативно-интервентног сазнања уопште и оперативно-инструктивног научног сазнања посебно, која укључује и именовање и означавање и представља логичан основ разумевања и схватања аналитичког процеса, у којем се:

1) опажају могући, вероватни, извесни и нужни извори криминалистичко оперативних података, који се подвргавају одговарајућем третману;

2) опажају подаци у извору криминалистичко оперативних сазнања који се обрађују и, на основу резултата обраде, представљају у различитим облицима и формама аналитичких дела;

3) на основу представлених података, формирају се ставови, судови и закључци и сложеније целине које су систематске, аргументоване, синтетизоване констатације, оцене, прогнозе, сугестије – извештаји, итд.

Из наведене дефиниције произилази закључак да се криминалистички оперативни аналитички процес заснива на генералној процедури људског сазнања и мишљења у којем се посредно и непосредно опажају, представљају и проучавају истинити, потпуни, аргументовани, проверени оперативни извори, као и њихови званични, одређени, разумљиви и употребљиви искази и наравно подаци као чиниоци исказа. Отуда се може аргументовано тврдити да је процес криминалистичког аналитичко-оперативног рада дефакто и дејуре истраживачки процес, а да је ова врста оперативног интелектуалног рада у ствари истински истраживачки рад. За то постоји сва неопходна научна аргументација (Даниловић и др, 2018:5)

Појам криминалистичко оперативно истраживање означава делатност стицања истинитог, релативног и применљивог сазнања о одређеном предмету из криминалистичког миљеа, применом адекватних криминалистичких и других метода истраживања. То практично значи да и у криминалистичком аналитичко-оперативном истраживању морају бити испуњена два битна претходна услова: а) утврђен предмет криминалистичко оперативног истраживања и б) верификоване методе истинитог или бар вероватног сазнања. Криминалистичко, оперативно аналитичко истраживање у потпуности испуњава оба ова услова, пре свега:

а) општи предмет рада криминалистичке аналитике дефинисани је приликом формирања криминалистичке аналитичке службе, који се конкретизује и операционализује кроз периодично и дневно постављање аналитичких оперативних радних задатака. Криминалистички аналитичари разрађују аналитичке задатке кроз један специфичан, лонгитудинални истраживачко изведени аналитичко-оперативни пројект чији општи предмет истраживања у криминалистичким наукама може да се дефинише кроз типски криминалистички оперативно истраживачки модел који обухвата следеће сегменте предмета анализе: (1) услове у којима криминалци и органи за примену закона који се боре против криминала делују; (2) субјекте деловања, (3) циљеве (мотиве, интересе) њиховог деловања; (4) делање – конститутивне чиниоце и односе тога делања; (5) методе и средства које примењују у криминалном и против криминалном делању, и (6) ефекте њиховог самог делања. Најчешће се истражују само неки од наведених сегмената, али у континуитету, они дају целину криминално угрожавајуће појаве или процеса о којој се прибављају оперативни подаци.

б) у криминалистичком аналитичко-оперативном истраживању се, као и у научном истраживању, одређеним научно верификованим методама прибављају подаци првенствено по захтеву инструмената који су израђени у складу са индикаторима криминалног деловања. У таквом оперативном аналитичком истраживању тежишно се примењује оперативна метода анализе садржаја докумената која се користи у спрези са: 1) опште научним методама, пре свега, хипотетичко – дедуктивном, статистичком и методом моделовања, као и са 2) основним аналитичко-синтетичком методама сазнања, и 3) осталим методама за прибављање података, посебно методом испитивања, применом техника разговора (интервјуа) са информатором и методом посматрања, применом технике са и без учествовања у криминалном догађају, као и биографском методом.

Аналитичко оперативно сазнање у криминалистичком и кривично-процесном поступку је врста сазнања до којег се долази применом аналитичких метода, техника, поступака и алата у процесу прикупљања, сређивања, анализирања и интерпретирања података и информација које су оперативно корисне за вођење истраге, праћење

кримінальних активності и откривање узорака криміналног деловања. Аналитичка оперативна сазнања класификују се у две подгрупе.

Једну подгрупу чине аналитичка оперативно-интервентна сазнања која су произашла из анализе тренутних оперативних података о криміналним догађајима, омогућавајући истражитељима да брзо реагују, доносе хитне одлуке и идентификују сумњиве узорке понашања.

Другу подгрупу чине аналитичка оперативно-инструктивна сазнања до којих се долази применом аналитичких и других научних метода, техника, инструмената и поступака, поштујући строгу аналитичку истраживачку процедуру. Ова врста оперативно-инструктивних сазнања омогућава дубља разумевања криміналних трендова, профилисање починилаца, предвиђање будућих криміналних образаца и развијање дугорочне стратегије за сузбијање кримінала. Ова врста сазнања гледа унапред, пружајући истражитељима објективније информације које им помажу да развијају превентивне мере, оптимизују ресурсе и формирају дугорочне стратегије за сузбијање кримінала.

Обе врсте сазнања су кључне за ефикасно вођење криміналистичких истрага и одржавање правне сигурности и безбедности у друштву.

Полазећи од тога да је криміналистичка аналитичко-оперативна делатност истински истраживачка делатност, за реализацију криміналистичког оперативно-аналитичког истраживања неопходни су едуковани, високо образовани аналитичари који, поред општих криміналистичких знања и вештина, треба да познају научне основе аналитике уопште и криміналистичке аналитике посебно, као и методе, технике, инструменте и поступке истраживања криміналистичких појава, процеса и догађаја и начела концептуализације криміналистичких научно-инструктивних аналитичких пројеката.

Епистемолошки аргументи определили су ауторе овог рада да научној и широј стручној јавности понуде један научно утемељен поглед на криміналистичку аналитику, посебно научну основу аналитичких оперативно-интервентних и оперативно-инструктивних сазнања до којих се долази у криміналистичком аналитичко-оперативном раду, а које ће, надамо се, бити од помоћи криміналистичким и другим аналитичарима – истраживачима у различитим државним институцијама, установама и организацијама које у свом организацијском саставу имају развијену криміналистичко-аналитичку делатност.

Дистинкција између криміналистичких оперативно-интервентних и научноистраживачких оперативно-инструктивних сазнања

У раду, између осталих проблема, истражујемо да ли је методолошка основа за стицање криміналистичко оперативних сазнања у науци упитна? Критичари често, с правом дају индиректни доказ исправности става о методолошкој неподобности оперативних сазнања прибављених оперативно-интервентним радом криміналистичких аналитичара, правдајући такав став аргументима о непостојању научне основе за ову врсту сазнања. То је само једна страна овог проблема. Друга страна указује на суштину да су криміналистичка, оперативно-интервентна сазнања један од значајних предмета истраживачке, оперативно-инструктивне аналитике која непрекидно трага за криміналистичким научноистраживачким, оперативно-инструктивним сазнањима која се ослањају на примену одређених научних метода, техника, инструмената и истраживачких процедура. Њиховим благовременим прибављањем се у значајној мери доприноси законитости, како кривично-процесног поступка, тако и доношењу правичне судске пресуде, засноване на објективним и истинитим доказима који су производ оперативног аналитичко-инструктивног сазнања. Ова врста сазнања је углавном усмерена на класификацију, типологизацију, сазнавање правилности, законитости и на прогнозирање

кримінальних појава, а не ретко и на њихово откривање (Даниловић, Милосављевић, 2008: 28).

Отуда се справом може рећи да су оперативно-интервентна сазнања нужно у функцији криминалистичких оперативно-инструктивних сазнања, односно да су оперативно интервентна сазнања криминалистичких аналитичара битан извор криминалистичких оперативно-инструктивних истраживачких сазнања. Ова сазнања су нужна компонента оперативно-инструктивног аналитичког сазнања до којег долазе криминалистички аналитичари у криминалистичком и кривично процесном поступку. Примера ради, свако трагање за доказима, увиђај, саслушање, итд. објективно спада у истраживање које се одиграва по одређеним правилима и процедурама у којима значајну улогу имају методе испитивања и посматрања, са и без коришћења одговарајућих техничких средстава. Битна разлика између криминалистичког оперативно-интервентног и оперативно-инструктивног аналитичког сазнања је у томе што је оперативно-интервентно сазнање производ аналитичког истраживања конкретних појединачних криминалних случајева, док је истраживачко-инструктивно сазнање производ генерализације више прикупљених сазнања, тј. откривања заједничких и типичних својстава у мноштву криминалних случајева исте врсте и разне врсте (Даниловић, Милосављевић, 2008: 28, 29).

У стицању криминалистичког оперативно-инструктивног истраживачког сазнања примењују се методе научног истраживања и њихова правила и процедуре. Истина, не баш све у истом обиму, доследности и с једнаком учесталостју. Преко научних метода, криминалистички аналитичари успостављају два односа са методологијом научних истраживања. Први, у којем се методолошка правила истраживања и примена метода сазнања обавезно примењују у процесима оперативно-инструктивног криминалистичко-аналитичког изучавања и други, криминалистичко-аналитичка изучавања су непосредна и континуирана провера и основа за кориговање и развој одређених метода прибављања и обраде података – а нарочито методе посматрања и оперативне методе анализе садржаја и форме докумената у вези са криминалом који је предмет криминалистичког истраживања. По томе је криминалистичко-аналитичка делатност, истинска истраживачка делатност (Даниловић, Милосављевић, 2008: 22).

У стицању криминалистичког, оперативно-инструктивног истраживачког сазнања, поред методологије научних истраживања значајна је и криминалистичка методика, као једна од под грана методологије која се непосредно бави криминалистичким истраживачко-инструктивним радом који одређене научне методе, нарочито прибављања и обраде криминалистичких података, прилагођава потребама извршавања одређених задатака криминалистичке струке. У том криминалистичком оперативно-инструктивном сазнајном процесу настају одговарајућа правила, методе и технике криминалистичке методике, чија је улога да научне законе конкретизује у криминалистичко стручне правилности и конкретне инструкције криминалистичким аналитичарима као извршиоцима. На тај начин криминалистичка методика посредује између методологије научноистраживачког рада и праксе оперативног деловања у криминалистичкој струци (Даниловић, Милосављевић, 2008: 23).

Из претходно наведених премиса се може закључити да криминалистичко истраживачко, оперативно-инструктивно сазнање није сазнање до којег се дошло било каквим сакупљањем чињеница, већ сазнање до којег се долази организованим, систематским и сложеним процесом стицања криминалистичког истраживачко-аналитичког сазнања, структурираног унутар себе од усаглашених система постојећег научног и другог искуственог сазнања, мисаоних процеса, техничких и рутинских истраживачких криминалистичких радњи и поступака повезаних у једну логичку и кохерентну смислену целину, усмерену ка главном циљу – стицању новог криминалистичког оперативно-

інструктивного істраживачког сазнања о криминалној појави или појавама које се оперативно истражују (Даниловић, 2023:62).

До објективних криминалистичких оперативно-інструктивних істраживачких сазнања долази се у криминалистичким пројектима (операціјама). Пројекат криминалистичких операція се одвија у неколико фаза, пре свега, у:

- 1) фази ідентифікації ізвора према потребном профілу криминалног проблема или нивоа сазнања до којег ће неопходно доћи у криминалистичком істраживању;
- 2) фази класифікації ідентифікованих ізвора у складу са цілевима конкретного пројекта криминалистичког істраживања, и у
- 3) фази процене тачности ісказа из ідентифікованих и класифікованих ізвора.

Оперативни ізвори и оперативна сазнања, основ стицања криминалистичког оперативно-інтервентного и оперативно-інструктивного сазнања

Све поліції на свету се у великој мери ослањају на оперативне ізворе. Без њих би стопе откривања кримінала у многим земљама биле ниске, а многи злочини остали неоткривени (Billingsley, et al., 2013: 74). Криміналісти, оперативці, тужиоци, судські поліцајци, аналітичари и істраживачи признају да је употреба оперативних ізвора била основни ізвор сазнања у кривичним істрагама у прошлости, да је незаобилазан у садашњости, и да ће бити значајан елемент сазнања на коме ће се градити покретање и вођење криміналистичких и кривично процесних операція у кримінальному міљеу у будућности (Bean, Billingsley, 2001: 25; Lieberman, 2007: 64; Miller, 2011: 203). Велика већина експерата из области криміналістики указује да је најефекатніший ізвор података у овој области - *криміналістички оперативац* који има умешну комунікацію са кримінальцями. Отуда је Грифова категоризація ізвора оперативних сазнања и даље користан модел ізвора сазнања који се примењује у криміналістиці. Наиме, Грир наводи категоріє оперативних сазнања из ісказа інформатора-доушника који зависе од две варіабле: у једној од односа између інформатора-доушника и људи о којима доушник обавештава, а у другој од односа са криміналістичким оперативцем/аналітичарем, обавештајцем или поліцајцем (Greer, 1995: 510). Овај аутор класифікує інформаторе - доушники као ізворе сазнања у следеће групе:

1) „Случајни посматрач“, који је „аутсајдер“ и нема никакве везе са особом о којој доставља сазнања. Овај ізвор прослеђує сазнања поліції пошто је само посматрао інцидент и о томе обавештава поліцію;

2) „Једнократни сведок саучесник“, који је „інсајдер“ јер има неку везу или однос са особом о којој преноси сазнања поліції. Он преноси сазнања поліції због бојазности од оптужбе, и

3) „Непосредни или унутрашњи ізвор“, који не само да има везу или однос са особом о којој преноси сазнање поліції, већ има и унутрашња сазнања о злочинима које је та особа планирала или починила. Овај ізвор обавештава поліцію о вишеструким інцидентима злочина (Greer, 1995:11–12; Greer, 2001:46).

Док су сведоци који немају везе са кримінальцями важни ізвори сазнања у криміналістичким операціјама и кривичним істрагама, за категорію „супер-травнатих сазнања“ добијених од непосредних унутрашњих ізвора из кримінального міљеа потребно је „култивирање“ од стране поліційських інспектора-аналітичара, ако желе доћи до, за істрагу, вредних інсајдерських сазнања. Ліберман у своїм радовима наглашава да „употреба поверљивих обавештајца може довести істражителей до њихових кључних мета јер су они упућени и имају могућност да оду на места и разговарају са људима који су недоступни поліції“ (Lieberman, 2007: 1). Прикупљање таквих обавештења подразумева да поліційські

інспектори не морају сами да контактирају са информаторима-доушницима који су криминалци, јер су они ефикаснији у прикупљању тражених сазнања (Miller, 2011:206). Полицијски инспектори-аналитичари морају да се придржавају етичких принципа и законских правила, да их рад у криминалном миљеу на прикупљању оперативних сазнања не би потенцијално довео до корупције и неетичког понашања (Crous, 2009:117).

Оперативни извори

Многи истраживачи се питају, шта је оперативни извор? Да ли је то лош човек са добрим намерама? Добар човек са лошим намерама? Један њихов који ради за нас? Један наш код њих који ради за нас, а још увек није прешао код њих? Заинтересовани грађанин са криминалним досијеом? Заинтересовани грађанин без криминалног досијеа? Осветник из сопствених побуда? Алтруиста са несебичном бригом добробити за оштећене? Трговац у својој кривичној ствари? Лични одговор на криминал у друштву? Заљубљеник у полицијску професију? Продавац сазнања по чувењу? Један њихов код нас а није наш? Продавац непосредних производа? или нешто друго од свега набројаног.

Као што се из приложеног може видети питања је много, а одговора мало. Претходне студије о оперативним изворима су показале да подстицаји и мотивација за информисање, опредељују и уоквирују типологију оперативних извора. Они се крећу, од примања новца за предата сазнања, преко освете, до тражења услуга од полицијских службеника који их воде (Bean, Billingsley, 2001:86). Росенфелд и сарадници наводе подстицаје и мотивацију за информисање, који укључују страх (од полиције), похлепу, освету, алтруизам, смањену казну затвора, па чак и потребу за самопоштовањем (Rosenfeld, 2003: 292). Милерово истраживање је открило да је финансијска мотивација за пружање услуга оперативних сазнања био други најчешћи мотив у његовом узорку за информисање, при чему је први најчешћи мотив био смањење казне или смањене накнаде (Miller, 2011: 211–221). Милер је идентификовао четири особе које се одлучују да постану оперативни извори. То су пре свега:

1) *Они који су „приморани“* од закона на такво понашање, односно појединци који су након хапшења „окренути“ и добровољно пристали да дају обавештења, због начин на који ће се поступати по нерешеној кривичној пријави ако се информатор сложи да испуни захтеве полицијског службеника и пружи тражена оперативна сазнања;

2) *Ловци на уцене* који су мотивисани новцем да пружају оперативна сазнања на основу неодређене накнаде која може бити проблематична јер се услуга давања оперативног сазнања извору може платити само након успешног кривичног гоњења појединца о коме је пружио обавештења. У криминалистичкој теорији присутно је становиште, да овај оперативни извора у себи носи потенцијалну опасност (Harfield, 2012), јер би у својој жељи за новцем могао потенцијално измислити криминалне ситуације, дати лажно сазнање или чак подметнути доказе како би осигурао успешно гоњење, које је гаранција исплате услуга за дата сазнања;

3) *Осветници* чија је мотивација вођена осветом криминалаца који желе уклонити конкуренцију кроз „полицијску хирургију“, када се полиција употребљава да уклони супарника у криминалним активностима;

4) *Полицијски заљубљеници*, односно „обични грађани навијачи полиције“ који понекад могу имати корисна сазнања из криминалног миљеа или окружења по разним основама: становања, рада, кретања, дружења и других разлога, али најчешће су то „неадекватна“ сазнања јер они обично нису урођени у криминалну субкултуру (Miller, 2011: 214–215).

Из наведених студија, уочава се да тип криминалистичко-оперативних извора који изазива највећу забринутост у погледу објективности јесте онај извор оперативног сазнања који тражи услугу од криминалистичке агенције. Овакав оперативни извор којег у стручној

литератури и колоквијалном говору најчешће називају „криминални доушник“ могао би затражити од „криминалног водитеља“ да затвори очи пред његовим криминалним активностима или криминалом његове криминалне групе док преноси оперативна сазнања или обавља друге послове који су му поверени од стране државе, против лица за кога држава мисли да је „већи криминалац“ од ангажованог оперативног извора (Colvin, 1998: 41).

Неки истраживачи указују да је, најопаснији тип сарадње онај који се обавља између „фингираног оперативног извора“ преко кога се покрива и остварује политички утицај посредством „државног водитеља“ од стране политичког моћника у полицију, одређеног за контакт, контролу и вођење лица (сарадња у моделу бар тер односа и једносмерних неписаних уговора) у криминалном миљеу, који се у свету сматра највишим и најопаснијим обликом корупције на нивоу државног криминала (Crous, 2009).

За неке ауторе, ово је поништавање улоге доушника и водитеља у којем се кроз фингирану улогу оперативног извора, прикривено остварује политички утицај кроз активну регрутацију криминалаца за политичке потребе. Уместо прикупљања оперативних сазнања од њих, њима пружају сазнања која користе у примени својих криминалних метода (Crous, 2009). Према Либерману, императив је да службеници криминалистичке агенције најпре у изградњи профила оперативног извора у фази регрутовања схвате мотивацију извора сазнања, да би се могло одредити ком типу потенцијалног (још увек не регистрованог) оперативног извора припада, пре него што са њим ступе у контакт за отпочињање прикупљања оперативних сазнања (Lieberman, 2007:62).

3.4.2. Оперативна сазнања

У процесу истраживања криминалних активности, неопходно је да службено лице које прибавља и доставља оперативна сазнања, пре тога осигура да су та сазнања тачна, односно да су верификована, формализована и потврђена. У криминалистичкој теорији има више различитих приступа о степеновању поузданости оперативно-интервентних сазнања прикупљених из оперативних извора. Један приступ заговара тростепену поузданости, други петостепену, трећи седмо степену поузданости, док четврти заговара девето степену поузданост, а у новијој теорији се говори и о једанаестостепеној поузданости оперативно-интервентних сазнања прибављених од оперативних извора. У овом раду користили смо тростепену скалу поузданости оперативно-интервентних сазнања, према којој се оперативни извори смештају у седећа три нивоа поузданости:

1) *Поуздан извор*, што означава да је компетентан и веродостојан и да је прошао формализацију у верификацију, а прибављена оперативно-интервентна сазнања од оваквог оперативног извора су поуздана. У ову врсту оперативно-интервентних сазнања се укључују сазнања прибављена из различитих извора, као што су: људска, техничка, научна и форензичка, документациона и друга сазнања. Многи стручњаци сматрају да претходна оперативно-интервентна сазнања прибављена из оперативних извора морају задовољити критеријуме компетентности и веродостојности, пре него што се оперативни извор класификује у поуздан извор. Тамо где нису задовољени критеријуми компетентности и веродостојности, такви извори се класификују у непоуздане изворе уз навођење основане сумње непоузданости таквих оперативних извора и оперативно-интервентних сазнања прибављених од њих.

2) *Не тестиран извор*, што означава да тај оперативни извор није претходно достављао поуздана оперативно-интервентна сазнања криминалистичком аналитичару, или је пак пружао сазнања која нису поткрепљена из друга два независна оперативна извора. Овај оперативни извор не мора нужно бити непоуздан, али с прибављеним сазнањима од њега треба поступати опрезно у криминалистичкој анализи.

3) *Није поуздан извор*, што означава да постоје разумни разлози за сумњу у поузданост оперативног извора (Hanvey, 1994). Уз овакву класификацију оперативних извора, прилаже се процена ризика која укључује забринутост у погледу аутентичности, поузданости, способности и мотива оперативног извора или поверења у техничку опрему којом су прибављана оперативно-интервентна сазнања.

Пре него што се предузме операција (криминалистичка или процесна), неопходно је на основу претходно прибављених сазнања извршити проверу која се фокусира на:

а) *Кредибилност оперативно-интервентног сазнања* о криминалистичком проблему, нпр. да ли је прибављено оперативно сазнање од информатора о: (1) прошлим криминалним догађајима; (2) криминалним догађајима који се тренутно одвијају у криминалном миљеу; и (3) криминалистичким догађајима који ће тек ступити на позорницу криминалног миљеа, њиховом понашању и околностима, и

б) *Валидности оперативно-интервентног сазнања* за подношење образложеног предлога за покретање захтева од стране тужиоца према судији за претходни поступак, ради прибављања законског акта (нпр. наредбе судије за претходни поступак) о покретању пред истражног поступка. Основни принципи процене које је неопходно поштовати да би се могао прихватити један такав оперативни извор валидним и надаље користити прибављено оперативно-интервентно сазнање су (Maguire, John, 1995):

1) да процена не сме утицати на лична осећања и да је у основи неопходно обезбедити професионално мишљење од оперативног извора;

2) да Личне предрасуде нису дозвољене за процењивање дела оперативно-интервентног сазнања или за извртање веродостојности прибављеног оперативно-интервентног сазнања, и

3) да процена оперативног извора треба да буде одвојена од процене оперативно-интервентног сазнања. Начин процене оперативно-интервентног сазнања и извора из кога је прибављено ово сазнање обухвата неколико корака: 1) Процену особине извора; 2) Процену поузданости извора, 3) Процену везе између оперативног извора и прибављеног сазнања од њега која говори о вредности оперативно-интервентног сазнања; 4) Процену да ли је оперативно-интервентно сазнање прибављено од оперативног извора проверено од најмање два независна друга извора сазнања, и 5) Процену да ли је потврђена вредност оперативног извора и тачност оперативно-интервентног сазнања прибављена од оперативног извора.

На основу изнетих чињеница може се закључити да се у криминалистичкој теорији и пракси у свету, за одређивање тачности оперативно-интервентног сазнања прибављеног од оперативних извора примењују две скале процене: а) Скала поузданости извора; и б) Скала вредности аналитичког оперативно-интервентног сазнања које треба да се верификује и формализује (Irwin, Mandel, 2019:102).

Резултати истраживања у раду су потврдили да без оперативно-интервентних сазнања прибављених од оперативних извора није могуће доћи до чињеничног стања у криминалном миљеу. Отуда се може рећи да је примена оперативних извора сазнања у криминалистици „неопходно зло“ чију поузданост, кредибилност и валидност је, уз примену криминалистичких и других метода, техника, инструмената и поступака неопходно стално изнова проверавати како би ово сазнање могло бити основа за прибављање објективнијег аналитичко-инструктивног сазнања (Jennings, Hall, 2012).

Из целине аргументације везане за проверу научне основе оперативно-интервентних сазнања у криминалистичкој кривично-процесној теорији и пракси могуће је констатовати парадигматску претпоставку следеће садржине: да је тако „лако“ у савременој пракси прибавити тачне криминалистичке или кривично-процесне опсервационе податке и проверене информације о понашању криминалних особа у криминалном миљеу, криминалистички истражитељи и аналитичари би одавно напустили технику прибављања

оперативно-інтервентних сазнања од врбованих оперативних извора, као што су нпр. информатори- доушници (Innes, 2000; Cochrane, Monaghan, 2012).

Низ генерализованих оперативно-інтервентних сазнања проистеклих из аналитичког оперативног истраживања конкретних, појединачних криминалних случајева, отварају могућности откривања заједничких и типичних својстава уочених у више криминалних случајева исте врсте, чиме се оперативно-інтервентно сазнање претвара у објективније аналитичко-інструктивно сазнање. Отуда се може закључити да тачност оперативно-інтервентног сазнања није стицај случајних догађаја већ је непосредно условљено квалитетом криминалистичких аналитичара из криминалистичке агенције који врше криминалистичку истрагу у пред кривичном поступку, пре свега у познавању и примени криминалистичких метода, техника, поступака и алата у раду са оперативним изворима. У криминалистичким истрагама потребно је много емпиријског криминалистичког рада, у погледу откривања својстава оперативних извора, објективног сагледавања криминалне ситуације и методолошко-методичког знања аналитичара да дођу до проверљивих оперативно-інтервентних сазнања у складу са нормама и строгим процедурама оперативног рада, а не према лаичком искуству криминалистичког аналитичара у раду са оперативним изворима сазнања.

Закључак

Предмет овог рада је криминалистичко, аналитичко-оперативно сазнање које се сагледава из угла његове науче заснованости. У трагању за његовом научном заснованошћу, у раду су ова сазнања класификована на: аналитичка *оперативно-інтервентна* и *оперативно-інструктивна* сазнања. Обадве врсте оперативних сазнања се заснивају на интелектуалној делатности криминалистичких аналитичара која се остварује кроз процедуре логичког, смисленог, систематског и аргументованог мишљења, укључујући именовање и означавање као логичан основ разумевања и схватања криминалистичког аналитичког процеса из којег произилази ова врста сазнања.

У криминалистичком аналитичком процесу се опажају могући, вероватни, извесни и нужни криминалистичко оперативни подаци прибављени од оперативних извора, који се аналитички обрађују у виду систематизованих, аргументованих и синтетизованих констатација, ставова, судова, закључака, оцена и прогноза који се представљају у различитим облицима и формама криминалистичког аналитичких дела.

У раду се аргументовано доказује да се криминалистички аналитички процес заснива на процедурама људског сазнања и мишљења у којем се посредно и непосредно опажају, представљају и проучавају истинити, потпуни, аргументовани и проверени оперативни и други извори и њихови званични, одређени, разумљиви и употребљиви искази и подаци као чиниоци исказа оперативних извора. Отуда се са значајном поузданошћу може закључити да је криминалистички аналитички процес у пуном смислу истраживачки процес, као што је и оперативни аналитички рад у ствари интелектуални истраживачки рад, за шта је у раду понуђена ваљана научна аргументација.

У суштини криминалистичко оперативних аналитичких истраживања налазе се делатности стицања истинитог, релативног и применљивог сазнања о одређеном предмету из криминалистичког миљеа, уз поштовање аналитичких истраживачких процедура и примену адекватних криминалистичких и других научних и стручних метода истраживања. Отуда је према истраживачким критеријумима, криминалистичко оперативно аналитичко истраживање валидно јер испуњава два битна претходна услова: а) утврђен предмет криминалистичко оперативног истраживања и б) верификоване методе истинитог или бар вероватног сазнања.

Иако је примена оперативних извора сазнања у криминалистици „неопходно зло“, резултати истраживања су потврдили да без оперативно-интервентних сазнања прибављених од оперативних извора није могуће доћи до чињеничног стања у криминалном миљеу. Због тога је поузданост, кредибилност и валидност оперативних извора и података прибављених од њих неопходно стално изнова проверавати уз примену криминалистичких и других научних метод, техника, инструмената и поступака, како би оперативно интервентна сазнања могла да буду основа за прибављање објективнијег криминалистичког аналитичко-инструктивног сазнања (Jennings, Hall, 2012; Даниловић, Милосављевић, 2008; Даниловић и др, 2018).

Аналитичко истраживачка искуства аутора овога рада су показала да је из више генерализованих оперативно-интервентних сазнања произашлих из аналитичког оперативног истраживања конкретних појединачних криминалних случајева, могуће идентификовати, открити и објаснити заједничка и типична својстава уочена у више криминалних случајева исте врсте, чиме се оперативно-интервентно сазнање претвара у објективније аналитичко научноистраживачко-инструктивно сазнање. Истинитост и тачност оперативно-интервентног сазнања је условљена квалитетом криминалистичких аналитичара из криминалистичких агенција које врше криминалистичку истрагу у кривичном поступку, пре свега, у познавању и примени криминалистичких метода, техника, поступака и алата у раду са оперативним изворима. У криминалистичким истрагама потребно је много емпиријског криминалистичког рада, у погледу откривања својстава оперативних извора, објективног сагледавања криминалне ситуације и методолошко-методичког знања аналитичара како би се дошло до кредибилног и валидног аналитичког оперативно-инструктивног сазнања, ванредно значајног за вођење кривичног поступка и доношење правичних судских одлука.

Отуда можемо закључити да је разумевање значаја оперативног сазнања прибављеног од оперативног извора интерфејс између метода рада криминалистичког аналитичара (оперативног службеника), његовог познавања теорије, начела и процедура криминалистичке и аналитичке праксе, методике избора оперативног извора и способности аналитичара за криминалистичку анализе. Надамо се да ће потрага за таквим разумевањем оперативних аналитичких сазнања постати главни фокус у научним и стручним криминалистичким истраживањима у Србији и њеном ближем и даљем окружењу.

Списак литературе

- Bean, P., Billingsley, R. (2001). Drugs, crime and informers. In: Billingsley, R., Nenitz, T., and Bean, P., (Eds.) (2001). *Informers: Policing, Policy, Practice*. Cullompton, U.K: Willan.
- South, N. (2013). Informers agents and accountambility: some matters arising from the useo f human information sources by the police and the security service. In: Billingsley, R., Nenitz, T., and Bean, P., (Eds) (2013, junu). *Informers: Policing, Policy, Practice*. Cullompton, 67-80, U.K.: Willan Publishing.
- Colvin, M. (1998). *Under Surveillance: Covert Policing and Human Rights Standards*. London: Justice.
- Cochrane, M., Monaghan, R. (2012). Countering terrorism through the use of informants: The Northern Ireland experience. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 4(1), 26-40.
- Crous, C. (2009). *Human intelligence sources: Challenges in policy development*. *Security Challenges*, 5. (3), p. 117–127.
- Danilović, N. (2023). Fundamental Research on War and its Significance for the Progress of Global Community and Prosperous Development of Modern Countries. In: N.D, D.T (eds.), *Fundamental*

- Researches*, 61-90 (624). Beograd: Institute for Serbian Culture, Priština – Leposavić, International Association of Methodologists of Social Sciences and MB University.
- Danilović, N. (2021), *Primena metode analize dokumenata u društvenim naukama*, [SCTP] *Social Communications: Theory and Practice*, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2.
- Danilović, N., Milosavljević, S., Manojlović, D., Milutinović, O., i Jović, V. (2018). *Bezbednosna analitika*. Beograd: Beosing.
- Danilović, N. (2015). *Metod analize sadržaja dokumenata sa instrumentima*, Beograd: Zadužbina Andrejević
- Danilović, N., Milosavljević, S. (2008). *Osnove bezbednosne analitike*. Beograd: Službeni glasnik.
- Greer, S. (1995). *Towards a sociological model of police informants*. *British Journal of Sociology*, 46, (3), p.p. 509–527. <https://doi.org/10.2307/591854>.
- Greer, S. (2001). *Towards a sociological model of the police informant*. *The American Journal of Sociology*, (3), p. 46. <https://doi.org/10.2307/591854>.
- Hanvey, P. (1994). *A Structured approach to Informants*: Seminar Held at Bramshill. Police Staff College. 5th-6th April 1994.
- Harfield, C. (2012, Jun). Police informers and professional ethics. *Criminal Justice Ethics*, 31, (2), p.p. 73–95. <https://doi.org/10.1080/0731129X.2012.696960>.
- Innes, M. (2000). Professionalising the role of police informant. *Policing and Society*, 9, (4), p.p. 357–384. <https://doi.org/10.1080/10439463.2000.9964823>.
- Irwin, D., Mandel, D. (2019). Standards for Evaluating Source Reliability and Information Credibility in Intelligence production. In: D.R. Mandel (Ed.), *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision Making: Final Report of Research Task Group S*. Toronto: DRDC, Toronto Research Centre.
- Jennings Jr, E. T. & Hall, J. L. (2012). Evidence-based practice and the use of information in state agency decision making. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22 (2), 245. <https://doi.org/10.1093/jopart/mur040>.
- Kronenfeld, D. B., & Kronenfeld, J. (1972). Toward a science of design for successful food service. *Institutions and Volume Feeding Management*, (70), p.p. 38-44.
- Lieberman, B., (2007). Ethical issues in the use of confidential informants for narcotic operations. *The Police Chief*, 74,(6), p. 62-64.
- Maguire, M. & Timothy, J. (1995). *Intelligence, Surveillance and Informants: Integrated Approaches*. Crime Detection and Prevention Series. London: Police research group crime.
- Манојловић, Д. (2010). *Криминалистичка оператива*. Београд: БеоСинг.
- Manojlović, D. (1997). Kriminalni milje i kriminalna pojava–kriminološki i kriminalistički aspekti. *Migration Review*, 31.4 (1997): 856.
- Miller, J. M. (2011). Becoming an informant. *Justice Quarterly*, 26, (2), p.p. 203–220 (248). <https://doi.org/10.1080/07418825.2010.506881>
- National Research Council. (2009). *Strengthening forensic science in the United States: a path forward*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/12589>.
- Rosenfeld, R. (2003). Snitching and the Code of the Street, *The British Journal of Criminology*, 43 (2), p.p. 291–309, <https://doi.org/10.1093/bjc/43.2.291>.
- Simons, Herbert W. & Jean Jones. (2011). *Persuasion in society* (2. Edition). New York: Teylor & Francis Group on information business, <https://doi.org/10.4324/9780203933039>.
- Sun Tzu. (2017). *On The Art Of War*, Toronto: Global Language Press.

Научна заснованост криминалистичког оперативног аналитичког сазнања

Неђо Даниловић,

академик Српске академије иновационих наука и

*Српске краљевске академије научника и уметника,
доктор политичких наука и доктор безбедносних наука,
редовни професор методологије друштвених наука*

*Е-маил: danilovic.nedjo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2109-5291>*

*проректор за науку и развој
Универзитета МБ, 11000 Београд,
Драјзерова број 27, Република Србија*

Драган Манојловић,

*доктор кривичноправних наука
Редовни професор Криминолистике
Е-маил: detore1914@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6120-0220>
Универзитет МБ, 11000 Београд,
Драјзерова број 27, Република Србија*

Дејана Гајић,

*доктор правних наука, доцент Кривичног право
Е-маил: dejanadjordjic@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-9080-1247>
Мегатренд универзитет, 11000 Београд
Булевар Маршала Толбухина 6, Република Србија*

Апстракт

У раду се истражује научна основа криминалистичког аналитичко-оперативног сазнања. У криминалистичким и кривично процесним поступцима ова врста сазнања представља основ правне одрживости и кредибилности оптужнице, кривичне истраге и доказивања пред судом, као и за креирање јавне политике у борби против криминала у савременом друштву. **Сврха** рада јесте да докаже да се у основи криминалистичког оперативно-аналитичког рада налази интелектуална делатност у којој се строго поштују процедуре логичког, смисленог, систематског и аргументованог, а не здраворазумског мишљења криминалистичких аналитичара у процесу стицања оперативног сазнања које укључује именовање и означавање криминалних појава, процеса и догађаја и представља логичан основ разумевања и схватања аналитичког процеса у криминалистици. У криминалистичком оперативно-аналитичком истраживању стиче се истинито, релативно и применљиво сазнања о одређеном предмету из криминалистичког миљеа, применом адекватних криминалистичких и других метода истраживања, чиме су испуњена два битна претходна услова ове врсте истраживања, пре свега, утврђен предмет криминалистичког оперативног истраживања и верификоване методе истинитог или барем вероватног сазнања. **Методологија** предмета истраживања у овом раду захтевала је примену оперативне методе анализе садржаја докумената у спрези са хипотетичко-дедуктивном и статистичком методом као и примену основних аналитичко-синтетичких метода сазнања. **Резултати истраживања** продуковали су један научно утемељен теоријско-методолошки поглед на криминалистичку аналитику и њен крајњи производ криминалистичко, оперативно-интервентно и оперативно-инструктивно сазнање које ће бити од помоћи криминалистичким и другим аналитичарима и истраживачима у различитим државним институцијама, установама и организацијама које у свом организацијском саставу имају развијену криминалистичко-аналитичку и истраживачку делатност.

Ключне речі: криміналістика аналітика; оперативни рад; оперативно-інтервентно сазнање; оперативно-інструктивно сазнање; криміналістичка кривично-процесна истрага.

**Наукові основи криміналістичного,
аналітико-оперативного знання**

Недждо Данилович,

академік Сербської академії інноваційних наук і
Сербської королівської академії вчених і митців,
доктор політичних наук і доктор безпеки,
професор кафедри методології суспільних наук
Електронна адреса: danilovic.nedjo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2109-5291>;
проректор із науки й розвитку
MB University, 11000 Белград,
Драйзерова № 27, Республіка Сербія

Драган Манойлович,

доктор кримінально-правових наук,
професор кафедри кримінології
Електронна адреса: detore1914@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6120-0220>
MB University, 11000 Белград,
Драйзерова № 27, Республіка Сербія

Деяна Гаїч,

доктор юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Електронна адреса: dejanadjordjic@iaho.com
<https://orcid.org/0000-0001-9080-1247>
Університет Мегатренд, 11000 Белград
Bulevar Maršala Tolbuhina 6, Республіка Сербія

Анотація

У статті розглядаються наукові основи криміналістичного аналітико-оперативного знання. У кримінальному судочинстві цей вид знань є основою правової стійкості й достовірності обвинувального висновку, кримінального розслідування й доказів у суді, а також основою для розробки державної політики у сфері боротьби зі злочинністю в сучасному суспільстві. **Мета** статті – довести, що основою кримінально-оперативної й аналітичної роботи є інтелектуальна діяльність, у якій у процесі отримання оперативних знань суворо дотримуються процедури логічного, змістовного, системного й аргументованого, а не здорового глузду криміналістів, що включає найменування та позначення кримінальних явищ, процесів і подій і є логічною основою для розуміння аналітичного процесу в криміналістиці. У криміналістичному оперативно-аналітичному дослідженні отримують точні, відносні й застосовні знання про певного суб'єкта із кримінального середовища шляхом застосування адекватних криміналістичних та інших методів дослідження, що виконує дві істотні передумови цього типу дослідження, насамперед визначений об'єкт криміналістичного дослідження, оперативні дослідження й

перевірені методи правдивого чи принаймні ймовірного знання. **Методологія** предмета дослідження в цій роботі вимагала застосування операційного методу контент-аналізу документів у поєднанні з гіпотетико-дедуктивним і статистичним методами, а також базовими аналітико-синтетичними методами пізнання. **Результати** дослідження забезпечили науково обґрунтоване теоретико-методологічне уявлення про криміналістичну аналітику та її кінцевий продукт криміналістичних, оперативно-інтервенційних й оперативно-інструктивних знань, які знадобляться криміналістам й іншим аналітикам, дослідникам у різних державних установах й організаціях, які мають розвинену криміналістику, аналітично-розшукову діяльність у їхній організаційній структурі.

Ключові слова: криміналістична аналітика; оперативна робота; оперативно-інтервенційні знання; оперативні й інструктивні знання; криміналістичне, кримінально-процесуальне розслідування.

Submitted to the editor – 19.09.2023

Review 1 – 15.10.2023

Review 2 – 04.11.2023

Accepted for printing – 07.11.2023

Подано до редакції – 19.09.2023

Рецензія 1 – 15.10.2023

Рецензія 2 – 04.11.2023

Прийнято до друку – 07.11.2023

THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Specifics of the content of the «Funny Page» column in the «Kino» magazine for 1928

Hanna Kholod, <i>Candidate of Philological Sciences,</i> https://orcid.org/0000-0002-2479-9721 <i>E-mail: kholodanna@ukr.net</i> <i>CEO of the NGO «Scientific and Educational Center «SUCCESSFUL»,</i> <i>Professor of the Department of Journalism</i> <i>Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Sciences</i> <i>Interregional Academy of Personnel Management,</i> <i>03039, Frometivska St., 2</i> <i>(Kyiv, Ukraine)</i>	<i>Citation:</i> Kholod, H. (2023). Specifics of the Content of the «Funny Page» Column in the «Kino» Magazine for 1928. <i>Social Communications: Theory and Practice, 15(2).</i> DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-2 © Kholod, H. (2023). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
---	---

Annotation

The article aims to find out the specifics of the content of the «Funny Page» column published in the «Kino» magazine for 1928.

Methodology. Descriptive, systematic methods, methods of analysis, synthesis, statistical, and hermeneutic methods were used during the research. Using the descriptive method, the information necessary to cover the topic of the scientific article was recorded. The hermeneutic method made it possible to propose an interpretation of the analyzed texts. Thanks to the statistical method, the frequency of use of creolized texts and texts without creolization in the «Funny Page» section was found.

Research results. In the magazine «Kino» for the year 1928, on the sixteenth page, the editors of the publication placed creolized texts (18 – 72 %): poetic sketches (6 – 24 %), illustrated poems (2 – 8 %), illustrated dialogues (3 – 12 %), cartoons (2 blocks in two issues – 8%), cartoons (1 – 4%), caricatures (1+1 block in two issues – 8%), bikt (bipolar creolized text – 1 – 4%), creolized game (1 – 4%).

Conclusions. The specificity of the content of the «Funny Page» section in the magazine «Kino» for 1928 is the genre diversity of creolized texts and texts without creolization, the use of illustrations that correlate with the verbal part and sometimes significantly complement it, detailing the psychological states of the main characters, performing a character-building function, expressing extreme situations, reminiscent of the films shown, reveal the outlined problems more deeply. The texts posted in the «Funny Page» section raise the problem of the Soviet cinema screens being filled with militants, their negative impact on the viewer (loss of self-identification, the emergence of suicidal thoughts), the problem of filming a sensation with a risk to life, the script crisis, the problem of the moral degradation of people, in particular mental callousness, due to the pursuit of an interesting frame, the problem of movie mania, the unprofessionalism of film directors, actors, the fleetingness of cinematic fame, the problem of a superficial perception of the object of filming, low-quality film advertising, the problem of a low-quality film product.

Keywords: *creolized texts, «Kino» magazine, texts without creolization, illustrations, «Funny Page» section.*

Специфіка контенту рубрики «Весела сторінка»

у журналі «Кіно» за 1928 рік

Ганна Холод,
кандидат філологічних наук,
директор ГО «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ»,
професор кафедри журналістики
Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук
Міжрегіональної академії управління персоналом
(м. Київ, Україна)

Вступ

Використання гумористично-сатиричних жанрів є традиційними для українських журналів з огляду на бажання редакцій не тільки урізноманітнити форми висвітлення суспільно важливих тем й актуальних проблем, а й привернути до них особливу увагу читачів нестандартністю й креативністю подачі матеріалів. На нашу думку, іноді концентрація вищезазначених жанрів у конкретних рубриках із назвами, що містили лексеми з позитивною семантикою й горизонтом очікування психологічного розвантаження, виконували функцію просування конкретного медіапродукту.

Хоч обрана нами тема статті ще не була предметом дослідження, однак у науковому інформаційному просторі є роботи, дотичні до нашого дослідження. Назвемо лише деякі з них, щоб окреслити діапазон дослідницьких інтересів учених. Ю. Яцикович у статті «Сатирично-гумористичні жанри на сторінках журналів «Маски» (1923 р.) та «Жало» (1923 р.)» (Яцикович, 2015) дослідила сатирично-гумористичні жанри, надруковані у вищезгаданих виданнях. Дослідниця Р. Грабовська (Грабовська, 2015) проаналізувала сатирично-гумористичні часописи 20-30 років ХХ століття, дослідила історію, передумови їхнього виникнення, специфіку діяльності.

О. Філіпова в статті «Еволюція рукописних сатирично-гумористичних видань Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття» (Філіпова, 2014) проаналізувала проблемно-тематичний діапазон вищезазначених часописів, їхню жанрову систему.

Kęstutis Šiaulytis у статті «Graphic Satire in the Lithuanian Satire and Humor Magazine *Broom* (Šluota)» (Kęstutis Šiaulytis, 2021) висвітлив специфіку литовського національного гумору в литовському журналі сатири та гумору «Віник» (Шлуота).

Дослідження сатирично-гумористичних жанрів різних часових проміжків і культур повніше презентує картину світу різних народів або одного народу в різні історичні періоди, що, на нашу думку, дозволяє не тільки виокремити ключові актуальні проблеми тогочасного суспільства, але й увиразнити спільне та відмінне у світогляді різних народів або різних поколінь одного народу. Наше дослідження сприятиме поступовому створенню загальної картини розвитку сатирично-гумористичних жанрів у 20-х роках ХХ століття, їхньої різноманітності й функціонування в тогочасному українському дискурсі, дотичному до національного кінематографа, збагаченню традиційної на той час жанрової системи новими жанровими формами, які ми в робочому порядку називаємо бікт³, жкінф⁴.

Мета статті – з'ясувати специфіку контенту рубрики «Весела сторінка», розміщеної в журналі «Кіно» за 1928 рік. *Об'єкт дослідження* – рубрика «Весела сторінка» у журналі

³ Бікт – біполярний креолізований текст (термін наш – Г.Х.).

⁴ Жкінфи – життєва креолізована інтерпретація назви фільму (термін наш – Г.Х.).

«Кіно» за 1928 рік. *Предмет дослідження* – специфіка контенту рубрики «Весела сторінка» у журналі «Кіно» за 1928 рік.

Методи та методика дослідження

Під час дослідження використано описовий, системний методи, методи аналізу, синтезу, статистичний, герменевтичний методи. За допомогою описового методу зафіксовано інформацію, необхідну для висвітлення теми наукової статті. Системний метод дозволив комплексно проаналізувати зміст і форму креолізованих текстів і текстів без креолізації. За допомогою методу аналізу виокремлено композиційні прийоми, засоби психологізму, елементи мовного рівня. Методом синтезу зафіксовано функціональні особливості елементів формозмісту. Герменевтичний метод дозволив запропонувати інтерпретацію проаналізованих текстів. Завдяки статистичному методу з'ясовано частотність використання в рубриці «Весела сторінка» креолізованих текстів і текстів без креолізації.

Методика дослідження.

1. У журналі «Кіно» за 1928 рік було знайдено рубрику «Весела сторінка».
2. Проаналізовано зміст і форму текстів, розміщених у рубриці «Весела сторінка».
3. У таблиці зафіксовано жанрове розмаїття текстів, використаних у вищезазначеній рубриці, і підраховано частотність їхнього використання у випусках журналу «Кіно» за 1928 рік.

Результати й обговорення

У рубриці «Весела сторінка», розміщеній у 10 випусках (у двох випусках (№1, №10) її немає) журналу «Кіно» за 1928 рік, контент представлено креолізованими текстами, яким притаманне поєднання різнорідних елементів, у результаті чого відбувається процес створення нового, а також текстами, яким не притаманна креолізація. У журналі «Кіно» за 1928 рік на шістнадцятій сторінці редакція видання розмістила креолізовані тексти (18 – 72 %): віршовані малюнки (6 – 24 %), ілюстрований вірш (2 – 8 %), ілюстрований діалог (3 – 12 %), жінки (2 блоки у двох випусках – 8 %), шарж (1 – 4 %), карикатури (1+1 блок у двох випусках – 8 %), біт (біполярний креолізований текст – 1 – 4 %), креолізовану гру (1 – 4 %).

На нашу думку, домінування креолізованих текстів у вищезазначеній рубриці зумовлено бажанням редакції видання привернути увагу реципієнта до порушених і гумористично презентованих у креолізованих текстах проблем і психологічно розвантажити реципієнта після ознайомлення з матеріалом конкретного випуску, чим і зумовлено розміщення вищезазначеної рубрики саме на шістнадцятій сторінці.

З огляду на підрахунки жанром-фаворитом рубрики «Весела сторінка» журналу «Кіно» за 1928 рік є віршовані малюнки.

У віршованому малюнку «Увечері в кіно», що містить шість малюнків, із якими корелюють частини вірша й увиразнюють задум автора, поет Мар порушив проблему засилля радянських кіноекранів бойовиками і їхнього негативного впливу на глядачів. Прикметним є те, що у вірші лише двічі використано лексеми-назви зброї («А поруч за порт'єрами Таїться блиск ножа» (Мар, 1928: 16); «У бравнінгу вже куль нема» (Мар, 1928:16)), а в розміщених поспіль чотирьох малюнках, які відтворюють сюжет фільму, візуалізовано зброю, яку тримають у руках люди, що створює ефект насичення фільму сценами насильства. Рефлексія глядачів після закінчення фільму, презентована у двох останніх фрагментах вірша, окреслює проблеми поступової втрати самоідентифікації

(«Вертають Гарі-Пілями Герої на Поділ. Дівчата виснуть Мерями У хлопців на руках» (Мар, 1928: 16)), появи суїцидних думок (« – Виходить, що й завіситься, Й застелиться не риск» (Мар, 1928: 16)).

Таблиця 1. Частотність використання креолізованих текстів і текстів без креолізації в журналі «Кіно» за 1928 рік.

Журнал «Кіно» 1928 рік	Віршований мальопис	Афоризми	Ілюстрований вірш	Ілюстрований діалог	Лист-курьоз	Вірш	Жінки	Шарж	Карикатура	Бікт	Креогра	Гра	Розв'язання крути- головки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
№2 (38)		+	+	+	+								
№3 (39)	+												
№4 (40)			+			+							
№5 (41)				+		+	+						
№6 (42)						+		+	+	+			
№7 (43)	+										+		
№8 (44)	+			+								+	+
№9 (45)	+								+				
№11 (46)	+												
№12 (48)	+						+						
Частотність (кіль-ть)	6	1	2	3	1	3	2	1	2	1	1	1	1
Частотність (у %)	24	4	8	12	4	12	8	4	8	4	4	4	4

У віршованому мальописі «Пригоди оператора», що містить 8 малюнків, які корелюють із 8 частинами тексту, порушено проблему кінофіксування сенсації з ризиком для життя. Головним персонажем віршованого мальопису є оператор Васістдас, мета якого – зафіксувати події, що відбувалися на Дніпрельстані. Упродовж виконання своїх операторських обов'язків Васістдас, потрапляючи в небезпечні ситуації («Здійнявся вибух гураганом, Змив скелю і Дніпро потряс, Але знімає крупним планом Той вибух юний Васістдас» (Замзав, 1928: 16); «В дніпрову воду темнувату Сторч головою він летить, не кинувши ані на мить крутити ручку апарату» (Замзав, 1928: 16)), продовжує знімати унікальні кадри, а потім, відпочиваючи, сушить на деревах кінематографічну плівку, що потрапила у воду. Художнику завдяки ілюстраціям, зокрема деталізації екстремальних ситуацій, удалося підсилити образ безстрашного оператора.

Зеро у віршованому мальописі «Трагедія сценариста», що має 8 малюнків, які корелюють із фрагментами тексту, окреслює проблему кіносценарної кризи, зокрема масової кіносценарної манії, коли велика кількість людей за відповідну винагороду писала кіносценарії і якісно не виконували свої обов'язки. Завдяки заголовку віршованого мальопису автор готує реципієнта до трагічного фіналу, створюючи відповідний горизонт очікування. Масове захоплення написанням кіносценаріїв автор демонструє крізь призму сприйняття реальності сценариста Хтодьо Щура, який у своєму оточенні й на вулиці бачить тих, хто пише сценарії («Хтодьо, зліший од пантери, За бар'єром брав бар'єри й опинився раптом в сквері; Сквер – не сквер, – редакторат» (Зеро, 1928: 16)). Вражений побаченням, головний персонаж на горищі позбавляє себе життя. Сприйняття хлопцем побаченого як

кадру майбутнього сценарію («А в цей час якийсь сопляк Мовив: – От так кад-кад-рик» (Зеро, 1928: 16)) окреслює у віршованому мальовисі проблему моральної деградації людей, зокрема душевної черствості, через гонитву за цікавим кадром. Завдяки малюнкам у віршованому мальовисі продемонстровано динаміку психічних станів (здивування – обурення – злість – лють) головного персонажа візуалізацією його міміки, що значно доповнило й підсилило психологізм («Через двір промчався Щур і, зідхнувши, сперсь на мур, – коло муру-ж – бурі! грому! – Папіросник з Моссельпрому Теж кінча “частину світу”» (Зеро, 1928: 16); «Хтодьо, зліший од пантери, за бар’єром брав бар’єри» (Зеро, 1928: 16)), використаний у творі.

У віршованому мальовисі «Історія про загибель режисера», розміщеному в журналі «Кіно» у номері 9, порушено проблему кіноманії, зокрема масового бажання знятися в кіно, і непрофесійного відбору («Літ 19, грецький ніс, Талант – пусте, аби чорнява» (Робін Гуд, 1928: 16)) актрис лише на основі зовнішніх даних; якості кіно, на що натякає негативна семантика лексеми в назві майбутнього фільму «Партач». Відсутність чітких критеріїв стосовно претенденток на виконання ролі призвела до появи на кастингу неповнолітньої дівчини, чоловіка з вусами, жінки пишних форм, сім’ї, у якій кожна з дівчат мала один вищезазначений критерій. Варто зазначити, що ілюстрації суттєво доповнюють текст. Наприклад, у тексті («Біжить у двері стрімголов Наш режисер, і раптом кров На серце клякнула, як лава, Бо каже голос тихий знов: – Чого злякались? Я-ж чорнява...» (Робін Гуд, 1928: 16)) до ілюстрації, на якій зображено реакцію шоку режисера на жінку дуже пишних форм, немає навіть натяку на розмір її тіла. Автор віршованого мальовису в тексті не зазначає, від чого загинув режисер, однак запропонована ілюстрація, на якій зафіксовано натовп претендентів на роль грекині, який женеться за режисером, сугестує деталі трагічного фіналу режисера.

У віршованому мальовисі «Кінофікований Київ» (Вербицький, Зорро, 1928), у якому текст Зорро проілюстровано Вербицьким, висвітлено тему перетворення Києва на новий український Голлівуд, специфіку зйомок на його вулицях. 6 ілюстрацій, корелюючи з частинами вірша, доповнюють їх.

Віршований мальовис «Актор мимоволі», що містить 8 ілюстрацій, які корелюють із частинами тексту, презентує курйозну ситуацію – історію хлопця, який випадково потрапив на майданчик, де знімали історичне кіно, і деякий час перебував у кінематографічному світі як реальному («– Звідки шмата ця взялась? Адже я давно одвикнув, Щоб за ніч мінялась власть... Та мій запал враз ізник, Як з’явивсь городовик...» (Актор мимоволі, 1928: 16)). Автор віршованого мальовису в тексті зробив акцент на психологічному станові вищезазначеного випадкового учасника подій, переважно презентованого фізичними реакціями («Я в кущі скоріш як мога І метнувся в бік втікати» (Актор мимоволі, 1928: 16); «Скільки біг – я й сам не знаю, ледве не зламавши ніг, і знеможений до краю на узлісся я прибіг» (Актор мимоволі, 1928: 16)) на почуте («То-ж не жарти, коли глухо од гармат здригнувся ліс» (Актор мимоволі, 1928: 16)) і побачене («А напроти мене в ряд Білий полк стоїть салдат...» (Актор мимоволі, 1928: 16)), а в ілюстраціях зафіксовано жести та міміку головного персонажа. Деякі ілюстрації суттєво доповнюють зміст тексту й ґрунтовніше розкривають образ головного персонажа.

Друге місце серед креолізованих текстів за частотністю використання в журналі «Кіно» за 1928 рік посідає ілюстрований діалог.

Гумористичний діалог «На базарі» (На базарі, 1928), унаочнений ілюстрацією, на якій зображено учасників комунікації, окреслює проблему бездарності акторів і якості кінематографічного продукту ВУФКУ.

Ілюстрація 1. Креолізований діалог «На базарі» (На базарі, 1928).

У гумористичному діалозі ««Знайомство з кінематографією»» окреслено проблему кіносценарної кризи, зокрема підготовку кіносценаріїв непрофесіоналами заради меркантильного інтересу, і припущення можливості використання зв'язків для затвердження сценарію. Для моделювання образу автора кіносценарію автор зробив акцент на його мовленні, зокрема на граматичній («сценарію пишу» («Знайомство з кінематографією», 1928: 16)) і лексичній («безпременно» («Знайомство з кінематографією», 1928: 16)) помилках. Гумористичний діалог проілюстровано малюнком, на якому візуалізовано Опанаса Дмитровича – автора кіносценарію, який сидить за столом і пише кіносценарій, і його візаві, що палить цигарку.

В ілюстрованому гумористичному діалозі «Нове амплуа» порушено проблему напливу в кінематограф потенційних акторів, для яких кіно є лише зміною роду діяльності. Прикметним є те, що розміщена перед ілюстрацією інформація-ключ у формі епіграфа («Совкіно ставить фільм про БУПР (3 газет)» (Нове амплуа, 1928: 16) дає реципієнтові необхідну інформацію для інтерпретації діалогу, спонукаючи читача з'ясувати значення аббревіатури БУПР (будинки примусових робіт), і завдяки цьому помітити натяк («— Це так, мій пане, бо як-раз Вже крутять фільм про БУПР і вас...» (Нове амплуа, 1928: 16)) одного з комунікантів на можливе майбутнє свого візаві з огляду на аморальність його життя («— Все перепробував: і бар, і казино, Лишилось спробувати в кіно...» (Нове амплуа, 1928: 16)). Використана ілюстрація презентує антитетичну зовнішність комунікантів (елегантно одягнений чоловік – чоловік в одязі, що, на нашу думку, має елементи мексиканського стилю) і їхню поведінку, увиразнену жестами й позами (поза впевненого чоловіка – поза чоловіка, який крадеться на зігнутих ногах, виставивши руку вперед), виконуючи характеротворчу функцію.

Однакову частотність використання креолізованих текстів у журналі «Кіно» за 1928 рік мають ілюстровані вірші, жінфи, карикатури.

Вірш поета Мара «Корова на екрані» у журналі «Кіно» має ілюстрацію з поясненням («Ейзенштейн в картині «Генеральна лінія» із великим успіхом знімав свійських тварин» (Мар, 1928: 16)) до неї. На ілюстрації зображено режисера й оператора, кінокамера якого фіксує корову. Поєднанням апосиопези із градацією антропонімів відомих актрис автор підкреслює не тільки їхню численність, а й нескінченність процесу їхньої появи. Завдяки антитезі («згаслих» (Мар, 1928: 16) – «зоріють» (Мар, 1928: 16); «загориться» – «погасне» (Мар, 1928: 16)), зумовленому нею асоціативному ототожненню кіноактрис із зірками, епітетам («хвилинну» (Мар, 1928: 16), «недовгочасну» (Мар, 1928: 16)), швидкому перетворенню зіркового життя корови на буденне («Вийшла «кравею» рогата, В мить

зробилась кіно-star та вернутись сумувати, Довелось їй до кошар» (Мар, 1928: 16)) автор увиразнює мотив швидкоплинності кінематографічної слави.

Зеро у вірші «Сибір у Голівуді» презентував поверхове уявлення голлівудського режисера про Сибір, зацентрувавши увагу на притаманних американцям уявленнях й асоціаціях з іншою для них культурою (гармошка, самовар, ведмідь). Завдяки композиції вірша, зокрема його поділу на дві графічно відокремлені частини, автору вдалося не тільки ознайомити читача з фабулою фільму, презентований у першій частині, однак й імпліцитно окреслити своє іронічне ставлення за допомогою антропоніма режисера, якого Зеро назвав «Джон Тпрукимуки» (Зеро, 1928: 16). Сатиричну тональність вірша підкреслено ілюстрацією до нього, на якій хаотично поєднано різні дії й образи (чаювання чоловіка й жінки, танець дівчини й хлопця в лаптях, ведмідь, який напав на дитину, чоловік із рушницею, чоловік із ножом).

У журналі «Кіно» №5 за 1928 рік під назвою «Кіно в житті» (Кіно в житті, 1928: 16) розміщено 7 креолізованих текстів, які презентують життєву інтерпретацію назви фільмів. З огляду на вищезазначене вважаємо доречним запропонувати введення нового жанру, який у робочому порядку назовемо ЖКІНФ (життєва креолізована інтерпретація назви фільму). На нашу думку, жкінфи переважно розраховані на реципієнта, який бачив фільми, назви (1. «Квітки кохання» (Кіно в житті, 1928: 16); 2. «Людина з ресторану» (Кіно в житті, 1928: 16); 3. «Дівчина з коробкою» (Кіно в житті, 1928: 16); 4. «Тіні минулого» (Кіно в житті, 1928: 16); 5. «Поет і цар» (Кіно в житті, 1928: 16); 6. «Дитина базару» (Кіно в житті, 1928: 16); 7. «Журналістка» (Кіно в житті, 1928: 16)) яких розміщені під ілюстраціями, де зафіксовано життєві ситуації: (1) здивований і наляканий чоловік бачить на руках жінки немовля; 2) людина в стані алкогольного сп'яніння виходить із ресторану; 3) продавчиня накладає в коробку смаколики, які замовив покупець; незадоволеного чоловіка оточили двоє чоловіків, один із яких кладе гроші в кишеню, другий тримає гроші в руках; 4) спілкування автора з редактором, який сидить за редакційним столом; 5) обідраний хлопець украв у жінки, яка була на базарі, сумку; 6) жінка, яка розкладає журнали). Оскільки вищезазначені жкінфи розміщено в рубриці «Весела сторінка», припускаємо, що вони повинні мати гумористичний ефект, побудований на контрасті або відсутності кореляції між кінообразами та їхньою презентацією в ілюстрації. Наприклад, життєва креолізована інтерпретація фільму «Дівчина з коробкою» не корелює із сюжетом однойменного фільму, де йдеться про дівчину Наталку – майстриню капелюшків, які вона возила на продаж у Москву у великій коробці й виграла за облігацією, що була платою за виконану роботу, 25 000 карбованців.

Крім того, вважаємо, що жкінфи виконують функцію нагадування про фільми, які вже були продемонстровані, зацікавлення й спонукання подивитися фільми, назви яких зазначено в жкінфах, для усвідомлення ідеї, закладеної автором креолізованих текстів. Отже, можна говорити й про маркетингову функцію жкінфів.

У журналі «Кіно» у №12 теж розміщено жкінфи – три креолізовані тексти, які презентують життєву інтерпретацію назви фільмів і на яких під візуалізованими життєвими ситуаціями (замислений чоловік; перелякана жінка, на яку нападає цап і яка намагається втримати за ногу свиню; мисливець із рушницею, який тягне дичину) відповідно розміщено підписи («Хто ти такий?» (Кіно в житті, 1928: 16), «Жінка з ярмарку» (Кіно в житті, 1928: 16), «Людина з лісу» (Кіно в житті, 1928: 16)).

Ілюстрація 2. Жінки (Кіно в житті, 1928: 16).

У журналі «Кіно» за 1928 рік у шостому номері використано карикатуру, у якій оприявлено проблему неякісної реклами фільму. Сатиричний ефект створено завдяки антитетичності заявленої автором карколомності реклами, що створила певний горизонт очікування реципієнта, і її реального матеріального втілення, а також буквальної візуалізації вербального супроводу («Зразок карколомної реклами на селі» (Зразок карколомної реклами на селі, 1928: 16)), у якому йдеться про карколомність реклами, за допомогою образів двох хлопчиків, які її розклеюють. Зокрема, один хлопчик стоїть в іншого на плечах таким чином, що його нога знаходиться на голові «колеги».

У журналі «Кіно» 1928 року в дев'ятому номері під однією частиною фрази («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...») («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...», 1928: 16)) об'єднано 6 креолізованих текстів, зокрема карикатур, під кожною з яких є своє продовження вищезазначеного запису. Ці карикатури презентують різні стилі зйомки повісті «Тарас Шевченко» залежно від кіностудій. Автор припускає, що в Голлівуді було б зроблено акцент на сюжетній лінії кохання, «німецькі експресіоністи» («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...», 1928: 16) демонізували б образ Тараса Бульби, «французькі «авангардовці»» («Як ставили-б

«Тараса Бульбу»...», 1928: 16) розмили б сюжет твору й образ Тараса Бульби, «Держкінпром Грузії» («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...», 1928: 16) на головну роль запросили б грузина, стилізувавши його під українця завдяки оселедцю на вибритій голові, «Совкіно» («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...», 1928: 16) зробило б акцент на стереотипному висвітленні українця Тараса Бульби, що підкреслено в карикатурі зображенням виконання головним персонажем гопака, «ВУФКУ» («Як ставили-б «Тараса Бульбу»...», 1928: 16) зосередилося б на висвітленні класової боротьби, про що свідчать образи капіталістів-утікачів й образ Тараса Бульби із зіркою на шапці.

Один раз у журналі «Кіно» за 1928 рік надруковано шарж, біполярний креолізований текст (бікт) і креолізовану гру.

У журналі «Кіно» 1928 року в номері 6 розміщено креолізований текст, зокрема шарж, де зображено режисера Лундіна в кашкеті, окулярах і чорній шубі, який у руках тримає річ, що важко піддається ідентифікації. Лише завдяки вербальному супроводові («Реж. Лундін за роботою» (Шарж, 1928: 16)), розміщеному під ілюстрацією, на нашу думку, реципієнту вдається розкодовувати авторську концепцію.

Під заголовком «На різних берегах» у журналі «Кіно» №6 (42) розміщено біполярний креолізований текст (далі – бікт), що з огляду на вищезазначену назву, підписи під ілюстраціями («Кіно у нас» (На різних берегах, 1928: 16), «Кіно у них» (На різних берегах, 1928: 16)) і використану образну систему, що презентує ідеологічне протистояння, є контрастними. Одна ілюстрація презентує радянську індустріалізацію, що, на нашу думку, асоціюється в художника з оголеною дитиною, яка поки що сидить, однак згодом може піднятися на ноги. Поруч із дитиною зображено чоловіка і жінку, які доклали зусиль для «народження» індустріалізації. Друга ілюстрація, на нашу думку, презентує велику постать американця, про що свідчать хаотично розміщені літери англійського алфавіту. На тлі цього чоловіка хаотично розміщено силуети напівоголених жінок, частини жіночого тіла, розмитий образ чоловіка, будинки, машини. Таким чином автор бікту увиразнив різницю між радянським й американським кіно.

Ілюстрація 3. Бікт (На різних берегах, 1928: 16).

У журналі «Кіно» №7 за 1928 рік розміщено умови гри (Гра, 1928: 16), які полягають у зібранні за винагороду з частин трьох фотографій облич фотографії обличчя відомого кіноактора й зазначенні його прізвища.

Прикметним є те, що в журналі «Кіно» за 1928 рік розміщено лише 7 (28%) текстів без креолізації. Зокрема, ідеться про афоризми (1 – 4 %), лист-курйоз (1 – 4 %), вірші (3 – 12%), гра (1 – 4%), розв’язання крутиголовки (1 – 4%).

Серед текстів без креолізації жанром-фаворитом є вірші.

У вірші М. Перепічки «Кіно драма», що автор визначив як пародію, порушено проблему неякісного кінопродукту. Його фабулу, специфікою якої є недоречне й нелогічне поєднання інтимної й ідеологічної ліній, презентовано у вірші й розкритиковано автором («Ох, менше-б нам Подібних драм Про «Малоросію» щасливу, І величезному припливу, Такого й іншого добра Гатку збудувать пора Давно, щоб не замічувать кіно» (Перепічка, 1928: 16)) наприкінці твору.

У вірші «Пачкунам екрану», що має дві графічно відокремлені, позначені римськими цифрами частини, О. Перепічка завдяки заголовку не тільки окреслив проблему неякісної кінопродукції, а й презентував своє ставлення до кінорежисерів-непрофесіоналів, сформувавши для читачів конкретний горизонт очікування. Риторичним запитанням із трансформованим фразеологізмом («Коли-ж, нарешті, кіно-таті, замість піднесення у зарплаті Вам піднесуть смачненькі гарбузи» (Перепічка, 1928: 16)), розміщеним наприкінці вірша, автор чітко зазначив винагороду, на яку заслуговують «деякі майстри шановні Халтури та кіно-бузи» (Перепічка, 1928: 16).

Сатиричний вірш Робін-Гуда без назви надруковано в журналі «Кіно» у шостому номері. Прикметними особливостями цього вірша, що образною системою (образ моря) і тропами («на легкокрилім бризі» (Робін-Гуд, 1928: 16), «теплім бризі» (Робін-Гуд, 1928: 16), «у піннім молоці» (Робін-Гуд, 1928: 16), «барашках білих» (Робін-Гуд, 1928: 16), «надійне світло маяка» (Робін-Гуд, 1928: 16) тощо) нагадував творчість неокласиків, є композиція, зокрема наявність двох графічно відокремлених частин, а також інформація-ключ до інтерпретації твору, оформлена як епіграф («Режисер культур-фільму «На крилах книги» не знав, що таке сфінкс, а що – фараон» (Робін-Гуд, 1928: 16)), що виконує функцію критики. Інформація-ключ у формі епіграфа окреслює проблему непрофесіоналізму кінорежисерів, художньо розкрити у вірші. Створений у першій частині образ впевненого в собі капітана, здатного врятувати корабель і команду («Під свист вітрів об щогли і вітрила Він мовчки сам у руки брав штурвал. І мчався бриг: туди, де капітана Прокаже путь упевнена рука, аж поки борозну не прооре в туманах Надійне світло маяка» (Робін-Гуд, 1928: 16)) під час шторму, образ якого створений за допомогою зорових («Встає страшний за валом вал» (Робін-Гуд, 1928: 16)) і слухових («свист вітрил» (Робін-Гуд, 1928: 16)) деталей, контрастує з образом капітана із другої частини вірша, який виявся непрофесіоналом («Повів нас капітан один в півсні... Що правда – доплисти не пощастило, Прийшлося для вас спинити свій розгон, Бо він не знав, що реї не – вітрила, що сфінкс не віл, а віл – не фараон» (Робін-Гуд, 1928: 16)).

Розміщені в журналі «Кіно» (1928) №2 афоризми Сашка (Сашко, 1928) й Кузьми Пруtkова (Пруtkов, 1928) окреслюють актуальні проблеми кінематографа, зокрема кіносценарну кризу, непрофесіоналізму режисерів.

У рубриці «Весела сторінка» під назвою «Бувають же курйози» було надруковано лист від мешканця Франції ВУФФКА (Бувають же курйози, 1928), який отримала адміністрація Київської кінофабрики. Курйозність ситуації полягала в тому, що адресант вважав ВУФКУ своїм двоюрідним братом, із яким прагнув листуватися, і розповів у листі про всіх своїх родичів. Лист було написано російською мовою з помилками, наявність яких пов’язана із проживанням адресанта у Франції.

У журналі «Кіно» за 1928 рік у восьмому номері розміщено правильний варіант розв’язання крутиголовки, зазначено переможців і повідомлено про премії (Розв’язання крутиголовки, 1928).

В інструкції гри «Кіно-Буриме» (Кіно-Буриме, 1928), розміщеній у журналі «Кіно» за 1928 рік у восьмому номері, є тлумачення слова «буриме», рекомендації щодо його створення, строки виконання завдання, особливості премії.

Прикметним є те, що в 50% номерів журналу «Кіно» (1928) редакція журналу в рубриці «Весела сторінка» використовує комбінацію креолізованих текстів із текстами без креолізації, що, на нашу думку, сприяє приверненню уваги до вищезазначеної рубрики й текстів без креолізації. У 50 % номерів – лише креолізовані тексти.

Висновки

Отже, специфікою контенту рубрики «Весела сторінка» у журналі «Кіно» за 1928 рік є жанрове різноманіття креолізованих текстів (мальовис, ілюстрований вірш, ілюстрований діалог, жінки, шарж, карикатура, бікти, креолізована гра) і текстів без креолізації (афоризми, вірші, лист-курйоз, гра, розв'язання крутиголовки), використання ілюстрацій, які корелюють із вербальною частиною й іноді суттєво її доповнюють, деталізуючи психологічні стани головних персонажів, виконуючи характеротворчу функцію, увиразнюючи екстремальні ситуації, нагадують про продемонстровані фільми, глибше розкривають окреслені проблеми.

У розміщених у рубриці «Весела сторінка» текстах порушено проблему засилля радянських кіноекранів бойовиками, їхнього негативного впливу на глядачів, зокрема йдеться про втрату самоідентифікації, виникнення думок про самогубство, проблему кінофіксування сенсації з ризиком для життя, кіносценарної кризи, проблему моральної деградації людей, зокрема душевної черствості, через гонитву за цікавим кадром, проблему кіноманії, непрофесіоналізму кінорежисерів, акторів, швидкоплинності кінематографічної слави, проблему поверхового уявлення про об'єкт кінозйомки, неякісної реклами фільму, проблему неякісного кінопродукту.

У деяких текстах авторами використано інформацію-ключ у формі епіграфа для інтерпретації творів.

Заява

Фінансування

Це дослідження не було профінансовано жодною організацією та здійснювалося за рахунок автора.

Конфлікт інтересів

Жодного.

Етика

Матеріал, що подано в цій статті, відповідає всім пунктам і вимогам, що висунуті Комісією з етики редакторсько-видавничого відділу громадської організації «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ».

Авторське право

Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution. Ліцензія, яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови, якщо оригінальний автор і джерело вказано належним чином.

Література

- Kęstutis Šiaulytis (2021). Graphic Satire in the Lithuanian Satire and Humor Magazine Broom (Šluota). *Ab Imperio*, №1, 243–250.
- Актор мимоволі (1928). *Кіно*, 12 (49), 16.
- Бувають же курйози (1928). *Кіно*, №2 (38), 16.
- Вербицький, Зорро (1928). Кінофікований Київ. *Кіно*, №11 (48), 16.
- Гра (1928). *Кіно*, №7 (43), 16.
- Грабовська Р. (2015). Між двома війнами: львівські сатирично-гумористичні часописи міжвоєнного двадцятиліття – про диктаторів та диктатуру (за матеріалами фондів наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка). *Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції*, 174–178.
- Замзав (1928). Пригоди оператора. *Кіно*, №7 (43), 16.
- Зеро (1928). Сибір у Голівуді. *Кіно*, №4 (40), 16.
- Зеро (1928). Трагедія сценариста. *Кіно*, №8 (44), 16.
- Знайомство з кінематографією (1928). *Кіно*, №5 (41), 16.
- Зразок карколомної реклами на селі (1928). *Кіно*, №6 (42), 16.
- Кіно в житті (1928). *Кіно*, 12 (49), 16.
- Кіно в житті (1928). *Кіно*. №5 (41), 16.
- Кіно-Буриме (1928). *Кіно*, №8 (44), 16.
- Мар (1928). Корова на екрані. *Кіно*, №2 (38), 16.
- Мар (1928). Увечері в кіно. *Кіно*, №3(39), 16.
- На базарі (1928). *Кіно*. №2 (38), 16.
- На різних берегах (1928). *Кіно*, №6 (42), 16.
- Нове амплуа (1928). *Кіно*, №8 (44), 16.
- Перепічка М. (1928). Кіно драма (Пародія). *Кіно*, №4 (40), 16.
- Перепічка О. (1928). Пачкунам екрану. *Кіно*, №5 (41), 16.
- Прутков К. (1928). Афоризми про кіно. *Кіно*, №2 (38), 16.
- Робін Гуд (1928). Історія про загибель режисера. *Кіно*, №9 (45), 16.
- Робін-Гуд (1928). Вірш. *Кіно*, №6 (42), 16.
- Розв'язання крутиголовки в №5 «Кіно» (1928). *Кіно*, №8 (44), 16.
- Сашко (1928). Афоризми про кіно. *Кіно*, №2 (38), 16.
- Філіпова О. (1928). Еволюція рукописних сатирично-гумористичних видань Галичини другої половини XIX – початку XX століття <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2014/JRN/PDF/4.pdf>
- Шарж (1928). *Кіно*, №6 (42), 16.
- Як ставили-б «Тараса Бульбу»... (1928). *Кіно*, №9 (45), 16.
- Яцикович Ю. (2015) Сатирично-гумористичні жанри на сторінках журналів «Маски» (1923 р.) та «Жало» (1923 р.). *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, III (11), 89–91.

References

- Aktor mymovoli (1928). [Actor involuntarily]. *Kino*, 12 (49), 16 [in Ukrainian].
- Buvaiut zhe kuriozy (1928). [There are curiosities]. *Kino*, №2 (38), 16 [in Ukrainian].
- Filipova O. (1928). Evoliutsiia rukopysnykh satyrychno-humorystychnykh vydan Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [The evolution of handwritten satirical and

- humorous publications of Galicia in the second half of the XIX th and early XX th centuries] <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2014/JRN/PDF/4.pdf> [in Ukrainian].
- Hra (1928). [Game]. *Kino*, №7 (43), 16 [in Ukrainian].
- Hrabovska R. (2015). Mizh dvoma viinamy: lvivski satyrychno-humorystychni chasopysy mizhvoiennoho dvadtsiatylittia – pro dyktatoriv ta dyktaturu (za materialamy fondiv naukovoï biblioteki LNU imeni Ivana Franka) [Between two wars: Lviv satirical and humorous magazines of the interwar twenty years – about dictators and dictatorship (based on the materials of the scientific library of the Ivan Franko LNU)]. *Materialy shostoï mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 174–178 [in Ukrainian].
- Kęstutis Šiaulytis (2021). Graphic Satire in the Lithuanian Satire and Humor Magazine Broom (Šluota). *Ab Imperio*, №1, 243–250.
- Kino v zhytti (1928). [Cinema in life]. *Kino*, 12 (49), 16 [in Ukrainian].
- Kino v zhytti (1928). [Cinema in life]. *Kino*. №5 (41), 16 [in Ukrainian].
- Kino-Buryme (1928). [Kino-Burime]. *Kino*, №8 (44), 16 [in Ukrainian].
- Mar (1928). Korova na ekrani [A cow on the screen]. *Kino*, №2 (38), 16 [in Ukrainian].
- Mar (1928). Uvecheri v kino [In the evening to the cinema]. *Kino*, №3(39), 16 [in Ukrainian].
- Na bazari (1928). [At the bazaar]. *Kino*, №2 (38), 16 [in Ukrainian].
- Na riznykh berehakh (1928). [On different shores]. *Kino*, №6 (42), 16 [in Ukrainian].
- Nove amplua (1928). [New role]. *Kino*, №8 (44), 16 [in Ukrainian].
- Perepichka M. (1928). Kino drama (Parodiia) [Cinema drama (Parody)]. *Kino*, №4 (40), 16 [in Ukrainian].
- Perepichka O. (1928). Pachkunam ekranu [Screen patch]. *Kino*, №5 (41), 16 [in Ukrainian].
- Prutkov K. (1928). Aforyzmy pro kino [Aphorisms about cinema]. *Kino*, №2 (38), 16 [in Ukrainian].
- Robin Hud (1928). Istoriia pro zahybel rezhysera [The story of the director's death]. *Kino*, №9 (45), 16 [in Ukrainian].
- Robin-Hud (1928). Virsh [Verse]. *Kino*, №6 (42), 16 [in Ukrainian].
- Rozviazannia krutyholovky v №5 «Kino» (1928). [The solution to the puzzle in No. 5 «Cinema»]. *Kino*, №8 (44), 16 [in Ukrainian].
- Sashko (1928). Aforyzmy pro kino [Aphorisms about cinema]. *Kino*, №2 (38), 16 [in Ukrainian].
- Sharzh (1928). [Sharzh]. *Kino*, №6 (42), 16 [in Ukrainian].
- Verbytskyi, Zorro (1928). Kinofikovanyi Kyiv [Cinematic Kyiv]. *Kino*, №11 (48), 16 [in Ukrainian].
- Yak stavlyly-b «Tarasa Bulbu»... (1928). [How would they stage «Taras Bulba»...]. *Kino*, №9 (45), 16 [in Ukrainian].
- Yatskovych Yu. (2015) Satyrychno-humorystychni zhanry na storinkakh zhurnaliv «Masky» (1923 r.) ta «Zhalo» (1923 r.). [Satirical and humorous genres on the pages of the magazines «Masks» (1923) and «Zhalo» (1923)]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, III (11), 89–91 [in Ukrainian].
- Zamzav (1928). Pryhody operatora [Adventures of the operator]. *Kino*, №7 (43), 16 [in Ukrainian].
- Zero (1928). Sybir u Holivudi [Siberia in Hollywood]. *Kino*, №4 (40), 16 [in Ukrainian].
- Zero (1928). Trahediia stsenarysta [The tragedy of the screenwriter]. *Kino*, №8 (44), 16 [in Ukrainian].
- Znaiomstvo z kinematohrafiieiu (1928). [«Acquaintance with cinematography»]. *Kino*, №5 (41), 16 [in Ukrainian].
- Zrazok karkolomnoi reklamy na seli (1928) [A sample of a heart-breaking advertisement in the village]. *Kino*, №6 (42), 16 [in Ukrainian].

Специфіка контенту рубрики «Весела сторінка» у журналі «Кіно» за 1928 рік**Ганна Холод,**

кандидат філологічних наук,

директор ГО «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ»,

професор кафедри журналістики

Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук

Міжрегіональної академії управління персоналом

(м. Київ, Україна).

Анотація

Мета статті – з'ясувати специфіку контенту рубрики «Весела сторінка», розміщеної в журналі «Кіно» за 1928 рік.

Методологія. Під час дослідження використано описовий, системний методи, методи аналізу, синтезу, статистичний, герменевтичний методи. За допомогою описового методу зафіксовано інформацію, необхідну для висвітлення теми наукової статті. Герменевтичний метод дозволив запропонувати інтерпретацію проаналізованих текстів. Завдяки статистичному методу з'ясовано частотність використання в рубриці «Весела сторінка» креолізованих текстів і текстів без креолізації.

Результати дослідження. У журналі «Кіно» за 1928 рік на шістнадцятій сторінці редакція видання розмістила креолізовані тексти (18 – 72 %): віршовані малюнки (6 – 24 %), ілюстрований вірш (2 – 8 %), ілюстрований діалог (3 – 12 %), жінки (2 блоки у двох випусках – 8 %), шарж (1 – 4 %), карикатури (1+1 блок у двох випусках – 8 %), біт (біполярний креолізований текст – 1 – 4 %), креолізовану гру (1 – 4 %).

Висновки. Специфікою контенту рубрики «Весела сторінка» у журналі «Кіно» за 1928 рік є жанрове різноманіття креолізованих текстів і текстів без креолізації, використання ілюстрацій, які корелюють із вербальною частиною й іноді суттєво її доповнюють, деталізуючи психологічні стани головних персонажів, виконуючи характеротворчу функцію, увиразнюючи екстремальні ситуації, нагадують про продемонстровані фільми, глибше розкривають окреслені проблеми. У розміщених у рубриці «Весела сторінка» текстах порушено проблему засилля радянських кіноекранів бойовиками, їхнього негативного впливу на глядача (утрата самоідентифікації, виникнення думок про самогубство), проблему кінофіксування сенсації з ризиком для життя, проблему кіносценарної кризи, проблему моральної деградації людей, зокрема душевної черствості, через гонитву за цікавим кадром, проблему кіноманії, непрофесіоналізму кінорежисерів, акторів, швидкоплинності кінематографічної слави, проблему поверхового уявлення про об'єкт кінозйомки, неякісної реклами фільму, проблему неякісного кінопродукту.

Ключові слова: креолізовані тексти, журнал «Кіно», тексти без креолізації, ілюстрації, рубрика «Весела сторінка».

*Submitted to the editor – 08.03.2024**Review 1 – 15.03.2024**Review 2 – 28.03.2024**Accepted for printing – 29.03.2024*

Подано до редакції – 08.03.2024

Рецензія 1 – 15.03.2024

Рецензія 2 – 28.03.2024

Прийнято до друку – 29.03.2024

The work of Serhiy Zhadan through the prism of explication of elements of gonzo journalism

Maria Ivantsiv, <i>Department of Journalism</i> <i>E-mail: i.v.a.a.n.t.s.i.v.2.2.m@gmail.com,</i> <i>https://orcid.org/0009-0009-3885-6721</i> <i>Vasil Stefanik Precarpathian National</i> <i>University,</i> <i>Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk,</i> <i>Ukraine, 76000.</i>	<i>Citation:</i> Ivantsiv, M. (2023). The work of Serhiy Zhadan through the prism of explication of elements of gonzo journalism. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, 15(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-4 © Ivantsiv, M., 2023. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
---	--

Annotation

The article analyzes the problem of gonzo journalism and the explanation of its elements in the work of the Ukrainian writer and musician Serhiy Zhadan. The work aimed to identify the elements of gonzo journalism in Serhiy Zhadan's work. We chose the hypothetico-deductive method, the inductive method, analysis, synthesis and survey as the primary research methods. We surveyed the Google Forms platform, which helped us determine the importance of conducting this study and draw conclusions based on the mentioned topic. Respondents were 53 (100%) women and men over 18. All respondents are citizens of Ukraine. During the survey, we provided a short biographical reference to familiarize the respondents with the figure of Serhiy Zhadan and defined the main features of gonzo journalism. After that, we asked the respondents to answer three test questions and one question that required an extended answer. 1) «Do you consider it important to conduct research that would shape the characteristics of gonzo journalism in Ukraine?». The answer options are «yes» or «no». 2) «Are you familiar with Serhiy Zhadan's work?». The answer options are «yes» or «no». 3) «Do you think that Serhiy Zhadan's work contains elements of gonzo journalism?». The answer options are «yes», «no», and «not familiar with his work». 4) «If so, which of his works, in your opinion, contain elements of gonzo journalism?». The study results showed that Serhiy Zhadan's work contains elements of gonzo journalism.

Keywords: *Serhiy Zhadan, gonzo journalism, creativity, explanation.*

Творчість Сергія Жадана крізь призму експлікації елементів гонзо-журналістики

Марія Іванців,

кафедра журналістики

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Вступ

У світовому публічному просторі ведуться постійні дискусії навколо явища гонзо-журналістики. Незважаючи на це, гонзо-журналістика користується попитом серед реципієнтів і завойовує довіру аудиторії (Туришин, 2020). Важливо відзначити, що за час свого існування стиль гонзо трансформувався. Вульгарний стиль Гантера Томпсона (Thompson, 1970) змінився на різкий, подекуди агресивний і «вільний» спосіб зображення думок автора. Зараз стиль гонзо переважна більшість реципієнтів асоціює з нецензурованою свободою висловлювань, притаманною розмові віч-на-віч, що дозволяє читачу сприймати гонзо-журналістику як чесну й неупереджену форму висвітлення інформації. Наукових досліджень, які б висвітлювали гонзо-журналістику, ми не виявили. Особливо відчутний брак інформації щодо цієї теми в українському науковому просторі. Може виникнути хибна думка, що в Україні немає гонзо-журналістів. Варто додати, що багато авторів, які пишуть у стилі гонзо, відносять до літераторів (наприклад, Юрій Винничук (Винничук, 2013), Оксана Забужко (Забужко, 2006)). На нашу думку, одним з авторів, чиї письменницькі роботи містять елементи гонзо-журналістики, є Сергій Жадан (Жадан, 2005). Оповідь у його окремих роботах ведеться від першої особи, порушуються найгостріші питання суспільства, їй притаманна гумористичність і комічність у поєднанні з постановкою проблеми й фактами. Автор детально описує навколишнє середовище, додає діалоги й портретність дійових осіб і дотримується предметності. Через брак досліджень гонзо-журналістики в науковому просторі, зокрема українському, ми не можемо скласти об'єктивну характеристику стилю гонзо, не вдаючись до його стереотипізації. Також до цього часу ніхто з кола дослідників не розглядав творчість Сергія Жадана в позалітературному ключі, а тому наукових праць, які могли б підтвердити приналежність певних робіт вищезазначеного автора до гонзо-журналістики, немає.

З огляду на викладену проблему *об'єктом* дослідження було обрано творчість Сергія Жадана. *Предметом* статті стала творчість Сергія Жадана крізь призму експлікації елементів гонзо-журналістики.

Гіпотеза дослідження полягала в тому, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики.

Мета нашої наукової роботи полягає у виявленні елементів гонзо-журналістики у творчості Сергія Жадана.

Історія дослідження проблеми

Ураховуючи, що обрана нами тема досі не була досліджена науковцями, праці, які ми стисло аналізуємо далі, вважаємо дотичними до аналізованої проблеми. Гонзо-журналістика виникла наприкінці 60-х років XX століття в Сполучених Штатах Америки. Вона є одним із напрямків «нової журналістики» і передбачає безпосередню участь оповідача в матеріалі, тобто, замість звичного образу стороннього спостерігача, який

усебічно висвітлює ситуацію, гонзо-журналіст є однією зі сторін конфлікту й висвітлює проблему крізь призму власного бачення. «Тексти, написані в стилі «нового журналізму», стали предметом аналізу багатьох учених у США: Е. Денніса (Dennis, 2011), М. Вайнгартена (Weingarten, 2005), Н. Сімса (Sims, 1994), М. Крамера (Kramer, 1994). Поняття «нового журналізму» з'являється в наукових працях низки українських дослідників: В. Здоровеги (Здоровега, 2004), М. Василенка (Василенко, 2008), Т. Денисової (Денисова, 2012), І. Михайлина (Михайлин, 2011), М. Титаренко (Титаренко, 2011), Б. Носової (Носова, 2016), Т. Хітрової (Хітрова, 2010), Г. Стембковської (Стембковська, 2011) та інших. На відміну від своїх американських колег, вітчизняні науковці здебільшого розглядають цей феномен побіжно, у контексті інших проблем. Окрім того, в Україні досі бракує ґрунтовних наукових розвідок із «нового журналізму». Досліджуючи творчість засновника нового журналізму Тома Вульфа (Wolfe, 1972), Лілія Шутяк (Шутяк, 2014; Шутяк, 2015) дійшла висновку, що у своїх матеріалах публіцист разом із колегами по перу Н. Мейлером (Mailer, 1948), М. Герром (Herr, 1977), Т. Капоте (Capote, 1958), Г. Томпсоном (Томпсон, 2016), Д. Дідіон (Didion, 1963) та ін. дотримувалися чотирьох основних технік «нового журналізму»:

1) вибудовування матеріалу сцена-за-сценою, коли оповідь раптово переходить від одного епізоду до іншого, без довгих історичних екскурсів;

2) обов'язкова присутність репортера на місці події, детальна фіксація діалогів персонажів, що дозволяє якнайкраще розкрити їхню особистість завдяки мовленню;

3) принцип «хамелеона»: можливість подивитися на певне явище очима його учасників, перманентна зміна точки зору, коли журналіст дозволяє собі втрутитися у внутрішній світ очевидців події;

4) опис жестів дійової особи, її характеру, звичок, манери розмовляти, інтер'єру тощо. Дочірнім стилем нового журналізму є гонзо-журналістика, яку започаткував американський журналіст Гантер Томпсон, відомий завдяки провокаційності й стилю своїх робіт. Чи не найчіткіше особливості його викладу прослідковується в романі «Страх і відраза в Лас-Вегасі: шалена подорож у серце американської мрії» (Thompson, 1971), що вперше з'явився як історія із двох частин у журналі «Rolling Stone» (Rolling Stone, 1971). У стилістиці автора нерідко прослідковується суб'єктивність й експериментальні письмові техніки, що підсилюють емоційне забарвлення тексту для кращого сприйняття його читачем. Г. Томпсон одним із перших почав висувати себе (автора) на передній план і використовував у своїх матеріалах сарказм, гострий гумор і різкі переходи від важливих подій до несерйозних жартів. Також журналіст застосовував ексцесивний підхід, використовуючи алкоголь, наркотики й аморальні дії для створення епатажних ситуацій. Удавався Г. Томпсон і до різкої критики влади, корупції, соціальної системи й авторитарних норм.

Після епохи Г. Томпсона гонзо-журналістика почала призвичаюватися, утілюючи нові ідеї й підходи. З'явилися нові жанри: гонзо-репортажі, гонзо-документальні фільми й гонзо-блоги. Оповіді в гонзо-журналістиці притаманна різкість, вульгарність й агресивність, використання сарказму й гіперболізація. При цьому, однак, гонзо-журналістика привертає увагу аудиторії до певних проблем, навчає критичного мислення й усвідомлення ненормативності негативних явищ. Саме емоційна різкість і провокативність цього стилю викликає ажіотаж навколо творів. Саме тому багато фахівців схильні вважати, ніби гонзо – літературний стиль, не дотичний до журналістики, однак саме присутність на місці події, опис проблеми з точки зору неупередженого глядача, злиття з інтер'єром (принцип хамелеона), детальний опис розмов і настроїв оточуючих, фіксація поведінки й психосоматики – усе це підкреслює зв'язок гонзо-журналістики з художньою оповіддю. Така методика написання матеріалів підсилює їхню якість і допомагає читачу краще зрозуміти глибину питання. Водночас це дозволяє авторам вільно висловлювати власну думку, удаватися до нестандартних форм розповіді й забезпечувати прозорість матеріалу так, щоб

читач зрозумів мотивацію й думки автора. Гонзо-журналістика нерідко є єдиною, що порушує важливі питання, не цензуруючи при цьому ситуацію чи позицію автора. Різкий виклад стилю й розголос, що він викликає, допомагає висвітлювати складні питання та спонукати реципієнтів до змін й висновків.

Цікавим є порівняння гонзо-журналістики з постами в соціальних мережах, якими ділиться людство. Це порівняння знаходимо в матеріалі Вадима Германа: «Гантер Томпсон – рок-зірка журналістики або апостол контркультури». Там указано:

«Усі ми робимо те, що робив засновник гонзо-журналізму 50 років тому – живемо як вміємо. Говоримо те, що думаємо. Він говорив це у випусках «The Rolling Stones», а ти це говориш у фейсбуці. Carisci? Він ділився тим, що мав. Ти ділишся тим, що маєш. Гонзо – означає бути собою» (Герман, 2023).

Стівен Гувер дав таке визначення терміна: «Гонзо-журналістика – це стиль репортажу, де журналіст набагато більше, ніж окремий оглядач подій, що він фіксує. Вона відкидає об'єктивність заради яскравого зображення подій, які суб'єктивно переживав репортер. Гонзо-журналіст є частиною історії або за збігом обставин, або за прагненням узяти участь у формуванні подій» (Hoover, 2009).

На відміну від гонзо-журналістики, яку мало досліджували, творчість Сергія Жадана стала ключовою для багатьох наукових досліджень у галузях літературознавства, мовознавства. Індивідуально-авторський стиль, полідискурсивність релігійного, міфологічного у творах, багатоаспектність тематики й проблематики, музичність й інтертекстуальність прози й поезії стали предметом досліджень А. Бабенко (Бабенко, 2021), І. Борисюк (Борисюк, 2023), Я. Голобородька (Голобородько, 2005), Т. Гундорової (Гундорова, 2005), А. Землянської (Землянська, 2014), Н. Левченко, Л. Печерських (Левченко і Печерських, 2020), І. Онікієнко (Онікієнко, 2019), Я. Поліщука (Поліщук, 2015), О. Романенко (Романенко, 2011), Т. Свербілової (Свербілова, 2018), Р. Харчук (Харчук, 2008), О. Юрчука (Юрчук, 2012) та інших. Певні маркери цих досліджень стали опорними в аналізі нашої проблеми. Варто додати, що ідейні погляди Сергія Жадана мають великий вплив на формування ціннісно-орієнтованого портрета сучасного українського суспільства, зокрема молоді, чії стандарти лише закладаються. Репутація Сергія Жадана має дві складові: Сергія Жадана як інтелектуала, письменника й громадського діяча й Жадана-бунтаря, лідера музичних рок-гуртів «Жадан і Собаки», «Лінія Маннергейма». До речі, другий образ перегукується з постаттю гонзо-журналіста й критика Лестера Бенгса, якому приписують введення термінів «хеві-метал» і «панк». Очевидно, що ім'я Сергія Жадана є авторитетним не лише в українському суспільстві, а й для світової спільноти, а його твори – не лише проза, а й потужний інструмент у формуванні поглядів й переусвідомленні дійсності. У своїй праці Анастасія Вегеш так характеризує авторську позицію у творах Сергія Жадана:

«Він або про когось розказує, або з кимось веде бесіду, або виконує якусь дію. Персонаж Жадан майже нічим не відрізняється від оточуючого середовища, від «сотень безіменних героїв, які мало сплять, багато п'ють і розмовляють, вони постійно потрапляють у дурнуваті невігдані ситуації, з них сміються небеса, їм багато чого пробачають боги...» Герой Шура з роману «Anarchy in the UKR» (Жадан, 2005) називає Жадана Леніним» (Вегеш 2007).

Це підкреслює пряму присутність автора у творі, що притаманно стилю гонзо-журналістики. Водночас прослідковується характер героїв, їхня емоційна заангажованість й акцент на нездоровому способі життя (споживання алкоголю), уживання ненормативної

лексики й політичної сатири (порівняння з Леніним), що також є маркерами гонзо-журналістики. Катерина Кирилова справедливо зазначає, що «феномен успішності Жадана в тому, що він не корчить із себе далеку і недосяжну зірку, він свій, близький, простий і відвертий» (Кирилова, 2006).

Антоніна Журбенко (Журбенко, 2022) вважає, що «епіка Сергія Жадана характеризується деструктивністю, провокативністю, епатажністю, поглибленим психологізмом, тяжіє до загальноєвропейських форм постмодернізму. Його творчість визначається не тільки письменною майстерністю, а й активною життєвою позицією: він є активним учасником політичних акцій, а в час російсько-української війни займається волонтерством» (Коляда, Коляда, 2019). Літературознавці (Дзюба, 2017; Журбенко, 2022; Вегеш, 2007 тощо) у наукових дослідженнях, присвячених романістиці Сергія Жадана, акцентують увагу на питаннях індивідуально-авторського стилю митця, полідискурсивності релігійного, міфологічного у творах, багатоаспектності тематики й проблематики, музичності й інтертекстуальності прози та поезії.

Отже, Сергій Жадан є авторитетною постаттю в українському суспільстві, його думкою керуються та її поважають, а його твори формують нові ідейно-ціннісні погляди в сучасному суспільстві й привертають увагу до низки проблем.

З огляду на результати, що вважаємо умовно дотичними до аналізованої проблеми експлікації елементів гонзо-журналістики у творчості Сергія Жадана, ми сформулювали такі дослідницькі параметри: об'єкт, предмет дослідження, його мету й гіпотезу.

Методи й методики дослідження

Методи, якими ми користувалися під час дослідження, можна умовно поділити на теоретичні та практичні.

Серед *теоретичних* методів можна виділити гіпотетико-дедуктивний метод, завдяки якому ми висунули гіпотезу про те, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики. Вищезгадану гіпотезу ми дедуктивним й індуктивним способами доводили, беручи до уваги виведення часткових висновків від загальних засновків про те, що гонзо-журналістика може бути виражена в будь-якій формі й упродовж часу свого існування вона зазнала змін, з анархічно-аморальної ставши такою, що пропагує свободу висловлення в різних формах, а отже, може бути притаманною літературі чи музиці. Також ми здійснили аналіз дотичних до досліджуваної нами теми наукових статей та їхній синтез із власними спостереженнями.

Із *практичних* методів ми користувалися методом опитування, який застосовувався нами як фіксація думок респондентів завдяки чотирьом запитанням.

Методика дослідження полягала в таких кроках. Ми провели опитування на платформі «GoogleForms», яке допомогло нам установити важливість проведення цього дослідження та зробити висновки на основі згаданої теми.

Респондентами стали 53 (100%) чоловіки й жінки віком від 18 років. Усі опитувані є громадянами України. Під час опитування ми навели коротку біографічну довідку для ознайомлення респондентів із постаттю Сергія Жадана й дали визначення й основні особливості гонзо-журналістики. Після цього ми запропонували опитуваним відповісти на три тестові й одне запитання, що потребує розгорнутої відповіді.

1. «Чи вважаєте Ви важливим проведення дослідження, яке б сформуло характеристику гонзо-журналістики в Україні?». Варіанти відповідей – «так» або «ні».

2. «Чи знайомі Ви із творчістю Сергія Жадана?». Варіанти відповідей – «так» або «ні».

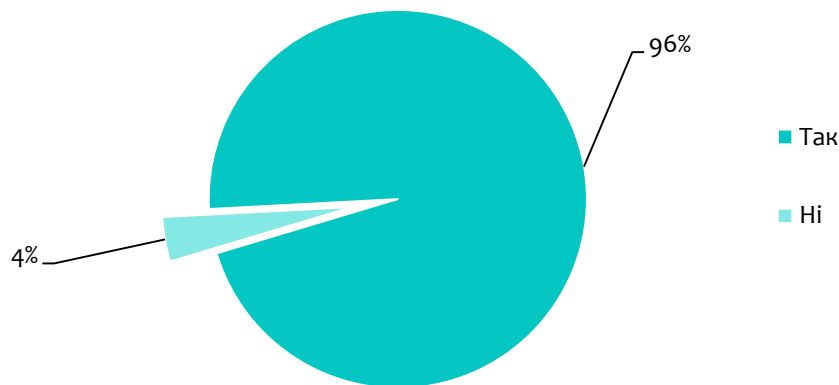
3. «Чи вважаєте Ви, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики?». Варіанти відповідей – «так», «ні», «не знайомий (-а) із його творчістю».

4. «Якщо так, то які з його творів, на Вашу думку, містять елементи гонзо-журналістики?».

Результати

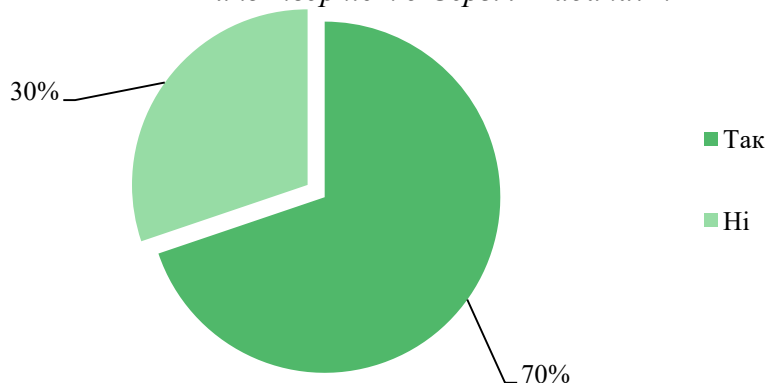
На основі аналізу відповідей у проведеному опитуванні (результати опитування представлені нижче у формі циклограми до кожного запитання) ми встановили, що 96,2% респондентів вважають необхідним дослідження гонзо-журналістики в Україні. Варіант «ні» обрали 3,8% опитуваних.

Циклограма 1. Відповіді респондентів на запитання Чи вважаєте Ви важливим проведення дослідження, яке б сформувало характеристику гонзо-журналістики в Україні?"

Із творчістю Сергія Жадана знайомі 69,8% опитуваних, відповідно 30,2% респондентів обрали варіант «ні».

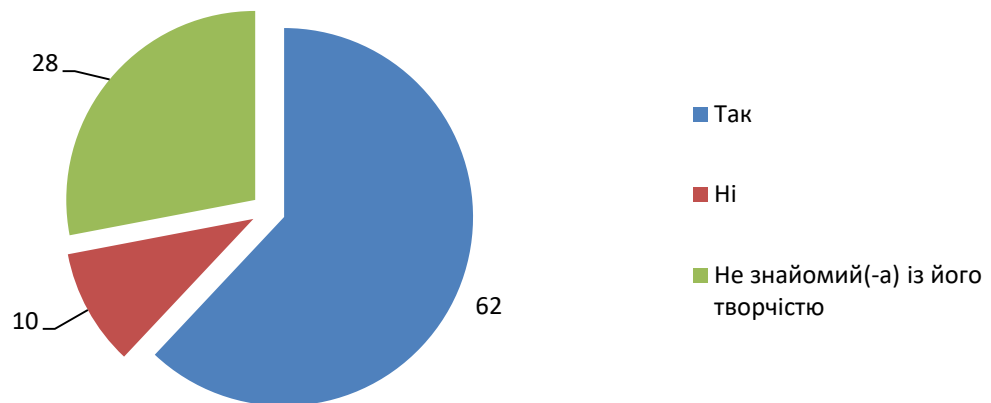
Циклограма 2. Відповіді респондентів на запитання "Чи знайомі Ви із творчістю Сергія Жадана?"

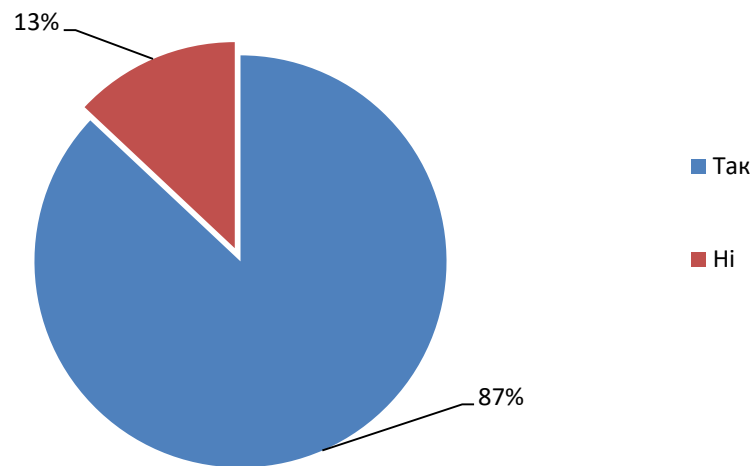
На запитання «Чи вважаєте Ви, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики?» 62,3% усіх учасників опитування (33 особи) відповіли ствердно. 9,4% респондентів (5 осіб) не згодні з тим, що елементи гонзо властиві творчості митця, 28,3% (15 учасників) обрали варіант «не знайомий (-а) із його творчістю». Отже, для збереження актуальності нашої вибірки, у цьому запитанні ми акцентували увагу на

реципієнтах, що знайомі із творчістю митця (38 осіб). Серед них 13,15% не згодні з тим, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики, а 86,85% згодні з даною тезою.

Циклограма 3. Відповіді респондентів на запитання "Чи вважаєте Ви, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики?"

Циклограма 4. Відповіді респондентів, які знайомі з творчістю автора, на запитання "Чи вважаєте Ви, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики?"

Останнє запитання нашого опитування «Які із творів Сергія Жадана, на Вашу думку, містять елементи гонзо-журналістики?» передбачало розгорнуту відповідь. Твором, який найчастіше називали респонденти, стала книга «Anarchy in the UKR». Іншими варіантами відповідей були «Ворошиловград» (Жадан, 2012), «Депеш Мод» (Жадан, 2004), «Інтернат» (Жадан, 2017), «Капітал» (Жадан, 2006), «Гімн демократичної молоді» (Жадан, 2006) та «Біг

Мак» (Жадан 2006). Також опитувані вважають, що пісні Сергія Жадана, який є фронтменом гурту «Жадан і Собаки», теж є прикладом гонзо-журналістики. Далі подається думка-реакція опитуваного К.: «Найочевиднішим, на мою думку, прикладом гонзо-журналістики є текст пісні «Автозак», де, по суті, розповідається про підготовку та проведення акцій протесту від імені одного із протестувальників. Також у пісні «Кокаїн» у саркастичному форматі розповідається про корупцію в Україні». Серед пісень, окрім твору «Автозак», також називали «Натаха» та «Кобзон».

Серед тих, хто знайомий із творчістю Сергія Жадана, 87% опитуваних назвали його поезію такою, що містить елементи гонзо-журналістики.

Обговорення результатів дослідження

Проаналізувавши результати опитування, ми виявили певну тенденцію.

1. Явище гонзо-журналістики є важливим чинником формування свідомості сучасних українців, тому подальші дослідження цієї теми є потрібними й важливими.

2. Гонзо-журналістика зазнала певних видозмін за час свого існування не тільки у формі подання реципієнту (друковані тексти, книги, фільми, відео- чи аудіорепортажі, поезія або музичні твори), але й у контекстуальному наповненні.

3. Твори Сергія Жадана містять елементи гонзо-журналістики, при цьому не тільки літературні надбання, але й музичні.

Останній пункт можемо легко перевірити, проаналізувавши вищеназвані твори Сергія Жадана. У них є оповідь від першої особи чи змальована присутність автора під час зображуваних подій. Ліричний герой, якого Сергій Жадан ототожнює із собою, часто порушує проблеми суспільства, удаючись при цьому до різкого чи іронічного висловлення власної думки, яку можемо вважати основною у творі. Герої творів Сергія Жадана також мають упередженість до певних подій. Також у творчості митця часто вживається нецензурна лексика, є елементи злочинного світу, сатира щодо політичних ідеологій і стосовно політичних діячів, а також поведінка, що пропагує нездоровий спосіб життя (алкоголь, наркотики, випадкові інтимні зв'язки). Особливо доречним став вибір респондентів на користь твору «Anarchy in the UKR», у якому Сергій Жадан удається до суб'єктивізму й постановки проблеми ідейно-політичного вибору. На нашу думку, за своїм настроєм і стилем роман має схожість із працею Гантера Томпсона «Страх і відраза в Лас-Вегасі: шалена подорож у серце американської мрії», що вкотре наштовхує на думку про наявність таких елементів гонзо-журналістики у творчості письменника-музиканта:

- активне включення автора в текст і його внутрішні рефлексії, які реалізуються у творі;
- суб'єктивний підхід до написання; використання особистого життєвого досвіду у творах;
- нетрадиційний журналістський підхід, що так чи інакше висвітлює контекст певних історичних, культурних, національних чи соціальних подій;
- автор відмовляється від претензій до об'єктивності; експерименти з формою твору, зокрема наявність діалогів, полілогів тощо;
- підвищення гостроти питань, що є важливими й актуальними, бажання висвітлити правду через емоційність і почуття дійових осіб.

Висновки

На початку дослідження було сформовано мету роботи, яка полягала у виявленні елементів гонзо-журналістики у творчості Сергія Жадана. Гіпотеза, яку ми сформулювали, підтвердилася, адже творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики.

На основі проведеного нами опитування, ми визначили, що явище гонзо-журналістики в Україні є та постійно розвивається, однак не є таким, що користується попитом у колі науковців. Багатьох авторів, які використовують цей стиль, вважають літераторами, а їхня творчість крізь призму експлікації елементів гонзо-журналістики досі ніхто не досліджував. Сергій Жадан також є одним із таких авторів. Думки, які він транслює у своїх творах, є важливими для українського читача або слухача, вони також містять елементи гонзо-журналістики: автор дотримується суб'єктивності, використовує гумористичні й вульгарні елементи, схильний до різкості й критики й порушує основні проблеми суспільства в довільній і легкій формі художнього твору. Серед основних ознак, які притаманні гонзо-журналістиці та є у творах автора, його внутрішні рефлексії та «присутність» у тексті, суб'єктивний підхід до написання, використання власних вражень і досвіду у творах; нетрадиційний журналістський підхід, що висвітлює контекст певних історичних, культурних, національних чи соціальних подій; непретензійність до об'єктивності; експерименти з формою твору, підвищення гостроти питань, що є важливими й актуальними, прагнення висвітлити правдивість завдяки емоційності, почуттям персонажів у творах.

Подяка.

Висловлюємо подяку докторові філологічних наук, професору Олександрові Холоду за настанови та поради, а також за розуміння й професіоналізм, яким він завжди готовий поділитися. Також дякуємо кандидату філологічних наук, доценту Соломії Хороб за вміння зацікавити темою.

Заява

Фінансування

Це дослідження не було профінансовано жодною організацією та здійснювалося за рахунок автора.

Конфлікт інтересів

Жодного.

Етика

Матеріал, що подано в цій статті, відповідає всім пунктам і вимогам, що висунуті Комісією з етики редакторсько-видавничого відділу громадської організації «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ».

Авторське право

Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution. Ліцензія, яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови, якщо оригінальний автор і джерело вказано належним чином.

Література

- Capote, T. (1958). *Breakfast at Tiffany's*. New-York: Random House, 179.
- Dennis, E. (2011). *Other voices: the new journalism in America*. In Everette E. Dennis and William L. Rivers. New Brunswick: Transaction Publishers, 224.
- Didion, J. (1963). *Run River*. New-York: Vintage International, 272.
- Herr, M. (1977). *Dispatches*. New York City: Knopf, 272.

- Hoover, S. (2009). Thompson and gonzo journalism: A research guide. *Las Vegas: Reference Services Review*, 37(3), 326–339. <http://dx.doi.org/10.1108/00907320910982811>
- Kramer, M. (1994). Breakable rules for literary journalists. *Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction* (Ed. by Norman Sims, Mark Kramer). New York: Ballantine, 21–34.
- Mailer, N. (1948). *The Naked and the Dead*. New-York: Rinehart & Company, 721.
- Rolling Stone (1967). Magazine Archives «Rolling Stone». *Rolling Stone*. Archived from the original on November 21, 2017. Retrieved November 20, 2017.
- Sims, N. (1994). The Art of Literary Journalism. *Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction*. New York: Ballantine, 3–19.
- Thompson, H.S. (1971). *Fear and Loathing in Las Vegas: A Savage Journey to the Heart of the American Dream*. Random House, 204.
- Weingarten, M. (2005). *The Gang That Wouldn't Write Straight: Wolfe, Thompson, Didion, and the New Journalism Revolution*. New York: Three Rivers Press, 325.
- Wolfe, T. (1972). The Birth of the New Journalism. Eyewitness Report by Tom Wolfe. *New York Magazine*. Retrieved from <http://nymag.com/news/media/47353/>
- Бабенко, А.О. (2021). *Поетика прози Сергія Жадана* (Неопублікована докторська дисертація). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
- Белей, Л. (2023, 4 серпня). Химерний соцреалізм Сергія Жадана. <http://litakcent.com/2010/09/27/dvi-recenziji-na-voroshyllovhrad/>
- Борисюк, І. (2023, 20 серпня). Музика як культурний текст у романі «Ворошиловград» С. Жадана. elibrary.kubg.edu.ua/5636/1/I_Borysiuk_nznukma_150_gi.pdf
- Василенко, М. (2008). Репортаж. Перспективи подолання жанрової кризи. *Наукові записки Інституту журналістики*, 33, 11–14.
- Вегеш, А. (2007). Ономастична територія Сергія Жадана. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 16. Ужгород: Видавництво Ужгородського Національного Університету «Говерла», 74–78.
- Винничук, Ю. (2013). Как ныне сбывается вещей Азар. Retrieved from <http://tsn.ua/analitika/kak-ninye-sbirayetsya-vyeschiy-azar-280844.html>
- Герман, В. (2023, 20 серпня). Гантер Томпсон – рок-зірка журналістики або апостол контркультури. *Weche*. <https://www.weche.info/blog/iavishcha-47/post/ganter-tompson-rok-zirka-zhurnalistiki-abo-apostol-kontrkulturi-5694>
- Голобородько, Я. (2005). Легітимізація українського андеграунда. «Депеш мод» як «Modern Talking» Сергія Жадана. *Дзеркало тижня*. Отримано з https://zn.ua/ART/legitimatsiya_ukrainskogo_andegraunda_depesh_mod_kak_modern_talking_sergeya_zhadan_a.html
- Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Київ: Критика, 263.
- Денисова, Т. (2012). *Історія американської літератури*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 487.
- Дзюба, І. М. (2017). *Чорний романтик Сергій Жадан*. Київ: Либідь, 112.
- Жадан, С. (2005). *Anarchy in the UKR*. Харків: Фоліо, 223.
- Жадан, С. (2006). *Біг Мак*. Київ: Критика, 232.
- Жадан, С. (2004). *Депеш Мод*. Харків: Фоліо, 229.
- Жадан, С. (2006). *Гімн демократичної молоді*. Харків: Фоліо, 223.
- Жадан, С. (2006). *Капітал*. Харків: Фоліо, 797.
- Жадан, С. (2017). *Інтернат*. Чернівці: Meridian Czernowitz, 336.
- Жадан, С. (2012). *Ворошиловград*. Харків: Фоліо, 442.

- Журбенко, А. (2022). Інтермедіальний вимір прози Сергія Жадана. Кривий Ріг. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6742>
- Забужко, О. (2006). *Let My People Go: 15 текстів про українську революцію*. Київ: Факт, 232.
- Здоровега, В. (2004). *Теорія і методика журналістської творчості*. Львів: ПАІС, 268.
- Землянська, А. (2014). Трагічний образ української молоді у романі С. Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 114–116. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_45_34
- Кирилова, К. (2006, 5 листопада). Нобелівська премія в рахунок пенсії. *Post Postup*, 23.
- Коляда, І., Коляда, Ю. (2019). Волонтерська діяльність Сергія Жадана. *Історія в рідній школі*, 11, 11–13.
- Левченко, Н., Печерських Л. (2020). *Інтермедіальність як засіб відображення дійсності в романі Сергія Жадана «Інтернат»*. Сімферополь: Видавничий дім «Гельветика», 42.
- Михайлин, І. (2011). Природа факту в площині журналістики. Харків: *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*, 120–138.
- Носова, Б. (2016). *Міжнародна журналістика: сучасна зарубіжна публіцистика*. Київ, 127.
- Онкієнко, І. (2019). Полідискурсивність роману Сергія Жадана «Інтернат». *Філологічні студії. Лінгвістика і поетика тексту*, 19, 77–90.
- Поліщук, Я. (2015). *Література майданного гарту*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 172–176.
- Романенко, О. (2011). Місто і герой: стильові домінанти та жанрові особливості роману «Ворошиловград» С. Жадана. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*, 24 (235), 36–41.
- Свербілова, Т. (2018). Взаємодія візуального і наративного рівнів у сучасному романі дороги («Інтернат» Сергія Жадана і «Похований велетень» Кадзуо Ішігуро). *Сучасні літературознавчі студії*, 172–180.
- Стембковська, Г. (2011). Історія та істерія: суб'єктивний досвід як основа оповіді та художні експерименти американських «нових журналістів» (1960–1970-ті рр.). *Американські літературні студії*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 247–256.
- Титаренко, М. (2011). Американський новий журналізм. *Terra In/cognita*. <http://www.mediakrytyka.info/za-schokrytykuyut-media/amerykanskyu-novyuy-zhurnalizm-terra-incognita.html>.
- Харчук, Р. (2008). *Сучасна українська проза. Постмодерний період*. Київ : Видавничий центр «Академія», 247.
- Хітрова, Т. (2010). Тенденції трансформації класичних жанрових моделей (на прикладі «Репортажних текстових форм»). *Журналістика*, 9(34), 89–95.
- Шутяк, Л. (2015). *«Новий журналізм» у медійному дискурсі України: генеза та жанрово-стилістичні ознаки* (Неопублікована докторська дисертація). Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. *Дніпропетровськ*.
- Шутяк, Л.М. (2014). Особливості українського художнього репортажу в контексті «нового журналізму». *Держава та регіони. Соціальні комунікації*, 1–2, 154–158.
- Юрчук, О. (2012). Міфологізація радянського минулого в українському сучасному повсякденні (за романом «Депеш Мод» С. Жадана). *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство*, XXVI (2), 201–208.

Reference

- Babenko, A.O. (2021). *Poetyka prozy Serhiia Zhadana [Serhiy Zhadan's prose poetics]*. (Neopublikovana doktorska dysertatsiia). Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.

- Belei, L. (2023, 4 serpnia). Khymernyi sotsrealizm Serhiia Zhadana [Serhii Zhadan's whimsical socialrealism]. <http://litakcent.com/2010/09/27/dvi-recenziji-na-voroshilovhrad/>
- Borysiuk, I. (2023, August 20). Musyka yak kulturnyi text u romani «Voroshilovgrad» S. Zhadana [Music as a cultural text in the novel «Voroshilovgrad» by S. Zhadan]. elibrary.kubg.edu.ua/5636/1/I_Borysiuk_nznukma_150_gi.pdf
- Capote, T. (1958). *Breakfast at Tiffany's*. New-York: Random House, 179.
- Denysova, T. (2012). *Istoriya amerykanskoï literatury [History of American Literature]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyevo-Mohylyanska akademiya», 487.
- Dennis, E. (2011). *Other voices: the new journalism in America*. In Everette E. Dennis and William L. Rivers. New Brunswick: Transaction Publishers, 224.
- Didion, J. (1963). *Run River*. New-York: Vintage International, 272.
- Dziuba, I. (2017). *Chornyi romantyk Serhiy Zhadan [Serhii Zhadan, a black romantic]*. Kyiv: Lybid, 112.
- Herman, V. (2023, August 20). Hunter Thompson is a rock star of journalism or an apostle of the counterculture. Retrieved from <https://www.weche.info/blog/iavishcha-47/post/ganter-tompson-rok-zirka-zhurnalistiki-abo-apostol-kontrkulturi-5694>
- Herr, M. (1977). *Dispatches*. New York City: Knopf, 272.
- Holoborodko, Ya. (2005). Lehytymatsiya ukraïnskoho andehraunda. «Depesh mod» kak «Modern Talking» Serheia Zhadana [Legitimation of the Ukrainian underground. «Despatch of Mod» as «Modern Talking» by Sergey Zhadan]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. Retrieved from https://zn.ua/ART/legitimatsiya_ukraïnskoho_andehraunda_depesh_mod_kak_modern_talking_sergeya_zhadana.html
- Hoover, S. (2009). Thompson and gonzo journalism: A research guide. *Las Vegas: Reference Services Review*, 37(3), 326–339. <http://dx.doi.org/10.1108/00907320910982811>
- Hundorova, T. (2005). *Pislyachornobylska biblioteka. Ukraïnskyy literaturnyy postmodern [Post-ChernobylLibrary. Ukrainian literary postmodern]*. Kyiv: Krytyka, 263.
- Kharchuk, R. (2008). *Suchasna ukraïnska proza. Postmodernyy period [Modern Ukrainian prose. Postmodern period]*. Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 247.
- Khitrova, T. (2010). Tendentsiyi transformatsiyi klasychnykh zhanovykh modeley (na prykladi «Reportazhnykh tekstovykh form») [Trends in the transformation of classical genre models (on the example of «Reporting text forms»)]. *Zhurnalistyka – Journalism*, 9(34), 89–95.
- Koliada, I., Koliada, Yu. (2019). Volonterska diialnist Serhiia Zhadana [Volunteer activity of Serhiy Zhadan]. *Istoriia v ridnii shkoli – History in native school*, 11, 11–13.
- Kyrylova, K. (2006, November 5). Nobelivska premiia v rakhunok pensii [Nobel prize at the expense of a pension]. *Post Postup – Post Progress*, 23.
- Kramer, M. (1994). Breakable rules for literary journalists. *Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction* (Ed. by Norman Sims, Mark Kramer). New York: Ballantine, 21–34.
- Levchenko, N., Pecherskykh L. (2020). *Intermedialnist yak zasib vidobrazhennya diysnosti v romani Serhiya Zhadana «Internat» [Intermediality as a means of reflecting reality in Serhii Zhadan's novel «Boarding»]*. Simferopol: Vydavnychyy Dim «Helvetyka», 42.
- Mailer, N. (1948). *The Naked and the Dead*. New-York: Rinehart & Company, 721.
- Mykhaylyn, I. (2011). Pryroda faktu v ploshchyni zhurnalistyky [The nature of the fact in the field of journalism]. Kharkiv: *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva – Collection of the Kharkiv Historical and Philological Society*, 120–138.
- Nosova, B. (2016). *Mizhnarodna zhurnalistyka: suchasna zarubizhna publitsystyka [International journalism: modern foreign journalism]*. Kyiv, 127.
- Onikiienko, I. (2019). Polidyskursyvni romanu Serhiia Zhadana «Internat» [Polydiscursive nature of Serhiy Zhadan's novel «Boarding School»]. *Filolohichni studii. Linhvistyka i poetyka*

- tekstu – *Philological studies. Linguistics and poetics of the text*, 19, 77–90. <https://doi.org/10.31812/filstd.v19i0.2324>
- Polishchuk, YA. (2015). *Literatura maydannoho hartu [Literature of Maidan hardenin]*. Kyiv: Kyivskyy universytet imeni Borysa Hrinchenka, 172–176.
- Rolling Stone (1967). Magazine Archives «Rolling Stone». *Rolling Stone*. Archived from the original on November 21, 2017. Retrieved November 20, 2017.
- Romanenko, O. (2011). Misto i heroy: stylovi dominanty ta zhanrovi osoblyvosti romanu «Voroshylivhrad» S. Zhadana [The city and the hero: stylistic dominants and genre features of the novel «Voroshilovgrad» by S. Zhadan]. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University (philological sciences)*, 24 (235), 36–41.
- Shutiak, L.M. (2014). Osoblyvosti ukrainskoho khudozhnogo reportazhu v konteksti «novoho zhurnalizmu» [Peculiarities of Ukrainian feature reporting in the context of «new journalism»]. *Derzhava ta rehiony. Sotsialni komunikatsii – State and Regions. Social Communications*, 1–2, 154–158.
- Shutiak, L. (2015). «Novyi zhurnalizm» u mediinomu dyskursi Ukrainy: geneza ta zhanrovostylistychni oznaky [«New journal» in the copper discourse of Ukraine: genesis and genre-stylistic features]. (Neopublikovana doktorska dysertatsiia). Dnipropetrovskyy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. Dnipropetrovsk.
- Sims, N. (1994). The Art of Literary Journalism. *Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction*. New York: Ballantine, 3–19.
- Stembkovska, H. (2011). Istoriya ta isteriya: subyektivnyy dosvid yak osnova opovidi ta khudozhni eksperymenty amerykanskyykh «novykh zhurnalistiv» (1960–1970-ti rr.) [History and Hysteria: Subjective Experience as the Basis of Narrative and Artistic Experiments of the American «New Journalists» (1960s–1970s)]. *Amerykanski literaturni studii – American Literary Studies*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 247–256.
- Sverbilova, T. (2018). Vzayemodiyavizualnoho inaratyvnoho rivnivusuchasnomu romanidorozy («Internat» Serhiya Zhadana i «Pokhovanny veleten» Kadzuo Ishihuro) [The interaction of visual and narrative levels in the modern road novel («Boarding» by Serhiy Zhadan and «The Buried Giant» by Kazuo Ishiguro)]. *Cuchasni literaturoznavchi studii – Contemporary Literary Studies*, 172–180, 172–180.
- Thompson, H.S. (1971). *Fear and Loathing in Las Vegas: A Savage Journey to the Heart of the American Dream*. Random House, 204.
- Tytarenko, M. (2011). Amerykanskyy novyy zhurnalizm [American New Journalism]. Terra In/cognita. Retrieved from <http://www.mediakrytyka.info/za-schokrytykuyut-media/amerykanskyy-novyy-zhurnalizm-terra-incognita.html>.
- Vehesh, A. (2007). Onomastychna terytoriia Serhiia Zhadana [Serhiy Zhadan's onomastic territory]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia– Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 16. Uzhhorod: Vydavnytstvo Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu «Hoverla», 74–78.
- Vasylenko, M. (2008). Reportazh. Perspektyvy podolannya zhanrovoyi kryzy [Reportage. Prospects for overcoming the genre crisis]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky– Scientific Notes of the Institute of Journalism*, 33, 11–14.
- Vynnychuk, Yu. (2013). Kak nynie sbirayetsa veschiy Azar. Retrieved from <http://tsn.ua/analitika/kak-ninye-sbirayetsya-vyeschiy-azar-280844.html>
- Weingarten, M. (2005). *The Gang That Wouldn't Write Straight: Wolfe, Thompson, Didion, and the New Journalism Revolution*. New York: Three Rivers Press, 325.
- Wolfe, T. (1972). The Birth of the New Journalism. Eyewitness Report by Tom Wolfe. *New York Magazine*. Retrieved from <http://nymag.com/news/media/47353/>

- Zabuzhko, O. (2006). *Let My People Go: 15 textiv pro ukrainsku revolyutsiu [Let My People Go: 15 articles about the Ukrainian revolution]*. Kyiv: Fact, 232.
- Zdoroveha, V. (2004). *Teoriia i metodyka zhurnalistskoi tvorchosti [Theory and methodology of journalistic creativity]*. Lviv: PAIS, 268.
- Zemlyanska, A. (2014). Trahichnyy obraz ukrayinskoyi molodi u romani S. Zhadana «Voroshylivhrad». *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, 114–116. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_45_34
- Zhadan, S. (2004). *Depeche Mode*. Afterword by P.A. Zagrebelny. Kharkiv: Folio, 229.
- Zhadan, S. (2005). *Anarchy in the UKR*. Kharkiv: Folio, 223.
- Zhadan, S. (2006). *BigMak*. Kyiv: Krytyka, 232.
- Zhadan, S. (2006). *Democratic Youth Anthem*. Kharkiv: Folio, 223.
- Zhadan, S. (2006). *Kapital*. Kharkiv: Folio, 797.
- Zhadan, S. (2012). *Voroshilovgrad*. Kharkiv: Folio, 442.
- Zhadan, S. (2017). *The Orphanage*. Chernivtsi: Meridian Czernowitz, 336.
- Zhurbenko, A. (2022). Intermedialnyi vymir prozy Serhiya Zhadana. Kryvyi Rih. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6742>
- Yurchuk, O. (2012). Mifolohizatsiya radyanskoho mynuloho v ukrayinskomu suchasnomu povsyakdenni (zaromanom «DepeshMod» S. Zhadana) [Mythologizing of the Soviet past in Ukrainian modern everyday life (based on S. Zhadan's novel Depeche Mode)]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriya: linhvistyka i literaturoznavstvo – Actual problems of Slavic philology. Series: linguistics and literary studies*, XXVI (2), 201–208, XXVI (2), 201–208.

**Творчість Сергія Жадана
крізь призму експлікації елементів гонзо-журналістики**

Марія Іванців,
кафедра журналістики
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Анотація

У статті проаналізовано проблему гонзо-журналістики й експлікації її елементів у творчості українського письменника й музиканта Сергія Жадана.

Метою роботи було виявлення елементів гонзо-журналістики у творчості Сергія Жадана. Основними методами дослідження ми обрали гіпотетико-дедуктивний метод, індуктивний метод, аналіз, синтез й опитування. Ми провели опитування на платформі «GoogleForms», яке допомогло нам установити важливість проведення цього дослідження й зробити висновки на основі вищезгаданої теми. Респондентами стали 53 (100%) жінки й чоловіки віком від 18 років. Усі опитувані є громадянами України. Під час опитування ми навели коротку біографічну довідку для ознайомлення респондентів із постаттю Сергія Жадана й дали визначення й основні особливості гонзо-журналістики. Після цього ми запропонували опитуваним відповісти на три тестові й одне запитання, що потребує розгорнутої відповіді. 1. «Чи вважаєте Ви важливим проведення дослідження, яке б сформувало характеристику гонзо-журналістики в Україні?». Варіанти відповідей – «так» або «ні». 2. «Чи знайомі Ви із творчістю Сергія Жадана?». Варіанти відповідей – «так» або «ні». 3. «Чи вважаєте Ви, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-

журналістики?». Варіанти відповідей – «так», «ні» та «не знайомий (-а) із його творчістю». 4. «Якщо так, то які з його творів, на Вашу думку, містять елементи гонзо-журналістики?». Результати дослідження показали, що творчість Сергія Жадана містить елементи гонзо-журналістики.

Ключові слова: Сергій Жадан, гонзо-журналістика, творчість, експлікація.

Submitted to the editor – 17.08.2023

Review 1 – 11.09.2023

Review 2 – 24.09.2023

Accepted for printing – 28.09.2023

Подано до редакції – 17.08.2023

Рецензія 1 – 11.09.2023

Рецензія 2 – 24.09.2023

Прийнято до друку – 28.09.2023

The specificity of audience perception journalistic materials about minors

Anna Malchevska, <i>Department of Journalism,</i> <i>E-mail: anna.malchevska96@gmail.com,</i> <i>https://orcid.org/0009-0000-2681-9311</i> <i>Educational and Scientific Institute of Psychology</i> <i>and Social Sciences,</i> <i>Interregional Academy of Personnel</i> <i>Management,</i> <i>St. Frometivska, 2, building 23, aud. 36</i> <i>Kyiv, Ukraine, 03118</i>	<i>Citation:</i> Malchevska, A. (2023). The specificity of audience perception journalistic materials about minors. <i>Social Communications: Theory and Practice, 15(2).</i> DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-7 © Malchevska, A. (2023). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
---	---

Annotation

The article analyzes the specifics of audience perception of journalistic materials about minors. The research methods chosen were theoretical and practical methods aimed at finding out the audience's reaction to various journalistic materials about minors. For this purpose, we used such theoretical methods as surveys, generalization, analysis, and descriptive method to comprehensively assess the specifics of public perception of this type of journalistic work.

The research methodology included two stages. The first stage of the practical research consisted of identifying and analyzing six Ukrainian media for violations. To do this, we examined such electronic media as «UNIAN», «Ukrayinska Pravda», and «RBC-UKRAINE». At the second stage, we conducted a survey of a focus group aged 18 to 30 using the electronic resource Google forms.

The results of the study were an analysis of the coverage of minors in the Ukrainian media and the audience's reaction to such materials, which made it possible to fully characterize and understand the situation.

After analyzing the research data, we concluded that media workers (journalists) often did not adhere to ethical and moral norms when covering events and did not adhere to journalistic standards. We believe that in the future this will have negative consequences for both the media worker and the minor, creating conditions for negative reactions from the audience. If journalists adhere to these rules, the quality of their work will improve significantly, which in turn will cause a positive reaction from the audience and will not distort the perception of the material and reduce the range of negative emotions in society.

Keywords: *minor, mass media, journalists, journalistic standards, specifics of work, audience.*

Специфіка сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх

Анна Мальчевська,
кафедра журналістики,
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(м. Київ, Україна)

Вступ

Під час висвітлення в масмедіа матеріалів про неповнолітніх осіб журналісти певною мірою порушують їхні права. Такі порушення стосуються журналістських стандартів, етичних та моральних норм, які призводять до некоректного висвітлення інформації. У таких випадках виникає небезпека не лише для неповнолітньої особи, а й для аудиторії, що може неадекватно сприймати й інтерпретувати отриману від журналістів інформацію. Такий аспект аналізу діяльності журналістів породжує, з одного боку, об'єктивну необхідність констатувати актуальність вищезгаданої проблеми. З іншого боку, для покращення роботи журналістів з інформацією про неповнолітніх журналістам необхідно знати свої права та права неповнолітньої особи. Оскільки журналісти іноді схильні до порушення прав неповнолітніх, виникає декілька додаткових проблем, які формують уявлення про актуальність нашого дослідження. До таких проблем ми відносимо: 1) те, що незнання або нехтування журналістами правил роботи з інформацією про неповнолітніх інмує журналістські стандарти, отже, призводить до викривлення масмедійної інформації (Холод, 2006); 2) сприйняття аудиторією такого викривленого масмедійного журналістського матеріалу подвоює хибність інтерпретації аудиторією контенту й наративів, що стосуються неповнолітніх осіб; 3) надходження скарг на працівників масмедіа, які стосуються порушень Кодексу етики журналістів (Заява та рекомендації Комісії..., 2024); 4) необізнаність журналістів у роботі з неповнолітніми (Чи правомірно брати коментар..., 2020); 5) викладені в п.п. 1) і 2) проблеми стимулюють поширення чергової проблеми, зокрема формування трешіміджу (негативного образу – *прим. наша А.М.*) (Островська, 2012; Островська, 2016) журналістів конкретних засобів масової інформації й інмутацію фаху журналіста в сприйнятті аудиторією. Результатом описаної актуальної, на наш погляд, багатогранної проблеми є формування стійкої недовіри масмедійної аудиторії до журналістського контенту про неповнолітніх.

Викладена суть актуальності проблеми дозволила нам сформулювати основні параметри подальшого наукового пошуку.

Об'єктом дослідження ми обрали процеси сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх, *предметом* – специфіку такого сприйняття.

У такому випадку *метою* свого дослідження ми вважаємо з'ясування специфіки сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх у період від 1 жовтня 2023 до 1 листопада 2023 року.

Історія дослідження проблеми

Л.А. Найдьонова зазначила, що на сьогодні багато хто зловживає інформацією про дітей і не дотримується Кодексу етики українського журналіста, некоректно висвітлюючи події, пов'язані з неповнолітніми. Журналісти повинні викривати проблеми суспільства, пов'язані з дітьми. Натомість у засобах масової інформації відбувається експлуатація дітей та

зловживання матеріалів про них заради підвищення рейтингів і досягнення швидкої популярності. Потрібно висвітлювати інформацію про дітей, але робити це правильно, щоб не нашкодити їм і їхнім батькам. Приховування або ж замовчування таких матеріалів може призвести до негативних наслідків. Про те, як поєднати вищезгадані факти, не нашкодити й допомогти неповнолітнім, коли журналісти вживають лексему «використовують», Л.А. Найдьонова занотувала:

«Не йдеться про заборону використовувати дитину при створенні телепродукції», – зауважують журналісти, коли хвилюються, як захистити дитину. ...Варто звернути увагу насамперед на термін «використовувати» й відмовитися від нього, замінити його іншим – «залучити», «запросити до участі», «заохотити» (Найдьонова, 2016).

У науковій літературі є думка про те, що дітей слід ідентифікувати як окрему соціальну групу суспільства (Teichroeb, 2024). Авторка обґрунтовує свою позицію тим, що до такої соціальної групи потрібно ставитися зі співчуттям і поважати дітей. Водночас варто пам'ятати, що насамперед завдання журналіста – об'єктивно висвітлювати події й розгалужувати факти й думки.

«Коли діти – жертви насильства, журналісти повинні повідомляти про правду зі співчуттям і чутливістю. Діти не мінідорослі; вони заслуговують на спеціальне ставлення, коли беруть участь у новинах» (Teichroeb, 2024).

Журналісти через необізнаність у роботі з матеріалами про неповнолітніх, замість користі, заподіюють дітям шкоду (Дзьомба, 2018: 33–40). Авторка навела приклади приниження гідності дітей і закликала працівників масмедіа дотримуватися закону. Іноді журналісти в прямому ефірі дозволяють собі представляти дівчат і хлопців на основі стереотипів у дихотомії «невинного потрібно захистити – злочинцю слід погрожувати» (Doretto, e Furtado, 2018). Автори називають таке представлення «вторгненням» і повідомляють:

«Вторгнення» дітей дослідника Роберта Келлі під час інтерв'ю телеканалу BBC мав великий резонанс, викликавши дискусії про ці стереотипи, що пов'язані з образами батька, матері й чужої жінки, ... приносить несподіване уявлення про дитинство, у якому гра порушує серйозність публіцистичної оповіді» (Doretto, e Furtado, 2018).

На нашу думку, таке «вторгнення» в культурний дискурс французької телевізійної аудиторії порушує договір спілкування, правил якого автоматично дотримуються журналісти й гості в студії (діти й дорослі). Звернемо увагу й на те, що правила діалогу/полілогу в ефірі (як і поза ним) не скасовуються етикою будь-якої національності. Отже, разом із порушенням прав неповнолітніх в ефірі французької передачі на каналі BBC відбулося й порушення етичних норм елементарного спілкування між двома й більшою кількістю людей у студії.

Аналіз висвітлення журналістами інформації про неповнолітніх дозволив М. Джемпсону (Jempson, 2005) дійти висновку про те, що журналісти не поважають права дитини й викривляють реальність подій, які сталися з неповнолітньою особою. Автор виявив стереотипи, які формуються через неправильне висвітлення матеріалів, що містять інформацію про дітей. Також у своєму дослідженні М. Джемпсон виявив, що «суспільство, на жаль, приваблюють негативні новини стосовно неповнолітніх, а працівники масмедіа у свою чергу заробляють на цьому» (Jempson, 2005). На думку М. Джемпсона, у журналістів

недостатня медіаграмотність, через що вони неправильно співпрацюють із неповнолітніми особами.

Аналіз розглянутих результатів досліджень фахівців дозволив нам стверджувати, що автори фіксували й аналізували порушення журналістами правил висвітлення інформації про неповнолітніх. Дослідники у своїх матеріалах закликали працівників масмедіа дотримуватися законодавства, етичних і моральних норм під час роботи з неповнолітніми й інформацією про них. Повага до журналістської етики, на думку вищезазначених авторів, значно покращить роботу журналістів і стан дітей.

Методи й методика дослідження

Для досягнення мети ми звернулися до теоретичних і практичних методів. Серед теоретичних методів ми обрали аналіз, узагальнення, опитування, описовий метод. Обрані методи були спрямовані на з'ясування специфіки сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх на конкретних прикладах.

Ми аналізували українські видання на предмет ідентифікації в них порушень етики журналістів щодо висвітлення інформації про неповнолітніх. Вважаємо, що аналіз висвітлення неповнолітніх осіб – це найголовніше завдання, яке дасть цілісну картину розуміння ситуації.

Наше практичне дослідження мало два етапи: перший етап передбачав суб'єктивний аналіз шести журналістських матеріалів, на другому етапі ми здійснили стандартизоване опитування фокусної групи респондентів віком від 18 до 30 років.

Під час здійснення *першого етапу* дослідження ми аналізували електронні видання, як-от: «Українську правду», «РБК-УКРАЇНА» та «УНІАН».

Із кожного видання було проаналізовано два матеріали. Один із них був прикладом якісного матеріалу, другий – неякісного матеріалу, у якому порушувалися журналістські стандарти щодо висвітлення інформації про неповнолітніх.

Реалізація другого етапу дослідження передбачала анкетування завдяки електронному ресурсу «Google форми» на тему «Неповнолітні в ЗМІ». Запитання в опитуванні охоплювали різні аспекти взаємодії між ЗМІ та неповнолітніми, усвідомлення журналістами необхідності дотримуватися прав дітей і підлітків. Опитування націлене як на респондентів-нежурналістів, так і на журналістів-початківців.

В анкетуванні взяла участь 21 людина: 52,4% – жінки та 47,6% – чоловіки. Вікова категорія респондентів від 18 до 30 років. 15 осіб – студенти, працюючих осіб 6.

Результати дослідження

На першому етапі дослідження ми звернулися до аналізу контенту трьох електронних ресурсів: «Української правди», «РБК-Україна» і «УНІАН».

Електронний ресурс «Українська правда».

У першому матеріалі «Згвалтував та задушив: мешканця Івано-Франківщини підозрюють у вбивстві 9-річної племінниці» (Денисенко, 2023), на наш погляд, порушено права дитини в тому, що авторка висвітлила особисту інформацію. Ідеться про фото дитини й розкриття місця її проживання. Натомість у другому матеріалі «На Київщині затримали чоловіка, який більше року гвалтував 13-річну доньку» (Барсукова, 2023) вищезазначеного видання порушень журналістських стандартів нами не знайдено.

Електронний ресурс «РБК-Україна».

У першому журналістському відеоматеріалі «Не знаю, за що вбив: суд виніс перше рішення по Миколі Тарасову» (Не знаю, за що..., 2019) нами ідентифіковано порушення прав

дитини у висвітленні конфіденційної інформації про дитину (прізвище, ім'я постраждалої та місце її проживання). Натомість у другому журналістському матеріалі цього видання РБК-Україна «Мама залишила в подружки, а вона відволіклася: у Броварах чоловік зґвалтував 4-річну дівчинку» (Гаяк, 2023) ми не ідентифікували порушень прав дитини.

Електронний ресурс «УНІАН».

Проаналізувавши перший матеріал видання УНІАН (Робейко, 2022), ми визначили журналістські порушення у висвітленні особистої інформації дитини. У другому матеріалі (Козова, 2023) нами порушень не було виявлено.

Дослідивши та проаналізувавши зазначені вище засоби масової інформації та матеріали з них, ми визначили:

1) журналісти частково дотримуються журналістських стандартів, що негативно впливає на якість контенту;

2) більшість працівників масмедіа порушують основні стандарти, розкриваючи конфіденційну інформацію про неповнолітнього.

На другому етапі дослідження ми звернулися до аналізу анкети.

У відповідях на перше запитання «Чи часто ви долучаетесь до медійного контенту, який містить матеріали про неповнолітніх?» ми отримали результати, що мають такі особливості:

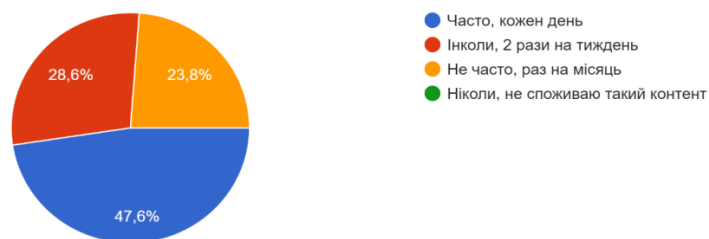
– більшість (47,6%) опитуваних щоденно долучаються до медійного контенту, який містить інформацію про неповнолітніх осіб;

– 28,6% респондентів долучаються до матеріалів такого виду близько 2 разів на тиждень;

– 23,8% учасників опитування долучаються до такого контенту близько одного разу на місяць.

За результатами аналізу відповідей респондентів можемо стверджувати, що матеріали про неповнолітніх є актуальними для нашої вибірки.

Чи часто ви долучаетесь до медійного контенту, який містить матеріали про неповнолітніх?
21 відповідь

У відповідях на *друге запитання* анкети («Як Ви оцінюєте зміст медійних матеріалів про неповнолітніх?») ми отримали такий результат:

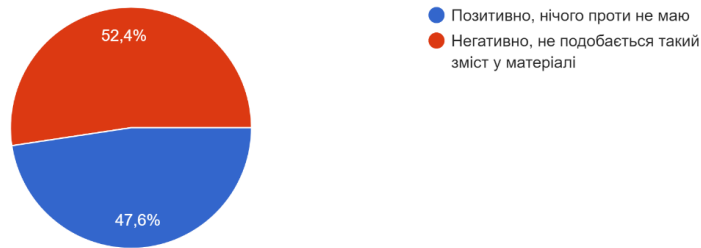
– більшість (52,4%) респондентів відповіли «негативно, не подобається такий зміст у матеріалі»;

– позитивно оцінюють такий матеріал 47,6% опитуваних.

Отже, ми встановили, що відповіді на друге запитання анкети поділилися на дві близькі за показниками групи (перша група негативного ставлення – 52,4%; друга група позитивного ставлення – 47,6%). На наш погляд, вищезгадана співвіднесеність показників свідчить про те, що ставлення респондентів має амбівалентну тенденцію.

Як Ви оцінюєте зміст медійних матеріалів про неповнолітніх?

21 відповідь

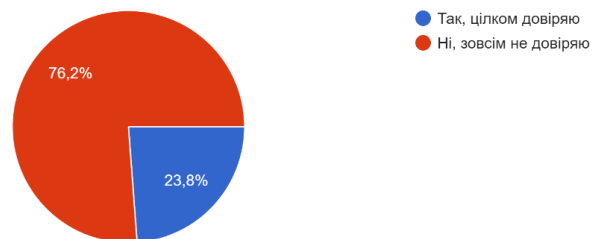

Проаналізувавши відповіді респондентів на *третє запитання* («Чи Ви довіряєте інформації, яку надають журналісти в матеріалах про неповнолітніх?»), ми зафіксували такі особливості:

- 76,2% респондентів не довіряють інформації, яку надають журналісти в матеріалах про неповнолітніх осіб;
- 23,8% цілком довіряють такій інформації.

Ви довіряєте інформації, яку надають журналісти у матеріалах про неповнолітніх

21 відповідь

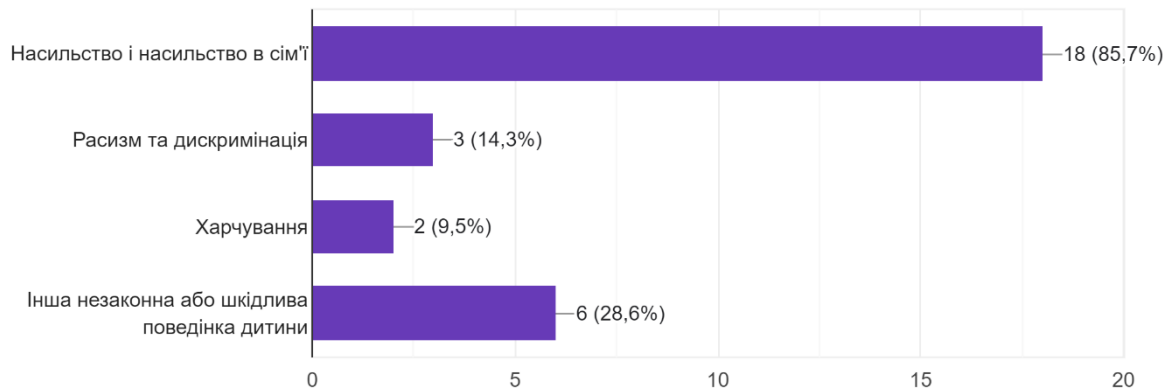

Після ознайомлення з відповідями на *четверте запитання* анкети («Як ви вважаєте, які теми повинні бути виключені з медійних матеріалів, якщо вони стосуються неповнолітніх осіб?») ми встановили, що респондентам найбільше не подобаються матеріали про насильство або незаконну чи шкідливу поведінку дитини. Наш висновок підтверджується такими показниками:

- 85,7% опитуваних висловилися проти матеріалів, які містять інформацію про насильство над дітьми, зокрема насильство в сім'ї;
- 28,6% респондентів вважають, що матеріали, які містять інформацію про незаконну або шкідливу поведінку неповнолітніх осіб, мають бути виключені з медіапростору;
- 14,3% учасників опитування висловилися проти показу расизму або дискримінації щодо неповнолітніх осіб;
- 9,5% опитуваних висловилися проти висвітлення теми харчування, пов'язаного з дітьми.

Як ви вважаєте, які теми повинні бути виключені з медійних матеріалів, якщо вони стосуються неповнолітніх осіб?

21 відповідь

Проаналізувавши відповіді на *п'яте запитання* («На вашу думку, чи дотримуються журналісти під час роботи з дітьми журналістських стандартів?») (журналістські стандарти – забезпечення конфіденційності даних дитини; дотримання моральних та етичних норм), ми отримали такі результати:

- 61,9% вважають, що журналісти не дотримуються журналістських стандартів;
- 38,1% вважають, що журналісти частково, дотримуються журналістських стандартів.

Отже, за відповідями респондентів встановлено, що журналісти частково дотримуються всіх норм, натомість меншість вважає, що працівники медіапростору повністю порушують журналістські стандарти.

На вашу думку, чи дотримуються журналісти під час роботи з дітьми журналістських стандартів? (Журналістські стандарти – заб...итини; дотримання моральних та етичних норм)

21 відповідь

Проаналізувавши відповіді респондентів на *шосте запитання* («На вашу думку, який рівень дотримання журналістських стандартів зараз в українських ЗМІ?») в анкеті, установили, що в журналістів, на думку опитуваних, низький рівень обізнаності під час роботи з неповнолітніми або матеріалами, які містять інформацію про неповнолітніх.

- 66,7% опитуваних вважають, що журналісти мають низький рівень дотримання журналістських стандартів і порушують їх;
- 28,6% опитуваних вважають, що журналісти мають середній рівень, і дотримуються не всіх журналістських стандартів;
- 4,7% опитуваних вважають, що журналісти мають високий рівень дотримання журналістських стандартів і дотримуються їх.

На вашу думку, який рівень дотримання журналістських стандартів зараз в українських ЗМІ?

21 відповідь

Аналіз відповідей на *сьоме запитання* («На Вашу думку, що впливає на порушення журналістами журналістських стандартів?») дав можливість констатувати:

- 71,4% опитуваних вважають, що проблема висвітлення матеріалів про дітей полягає в недостатності знань журналістів щодо роботи з неповнолітніми та інформацією про них;
- 14,3% вважають, що працівники ЗМІ порушують журналістські стандарти через бажання потрапити в престижний перелік успішних матеріалів;
- 9,5% вважають, що вся проблема полягає в недостатності знань етичних норм і моральних цінностей;
- 4,8% вважають, що вся проблема полягає в недостатній кількості часу для підготовки якісного матеріалу.

На Вашу думку, що впливає на порушення журналістами журналістських стандартів?

21 відповідь

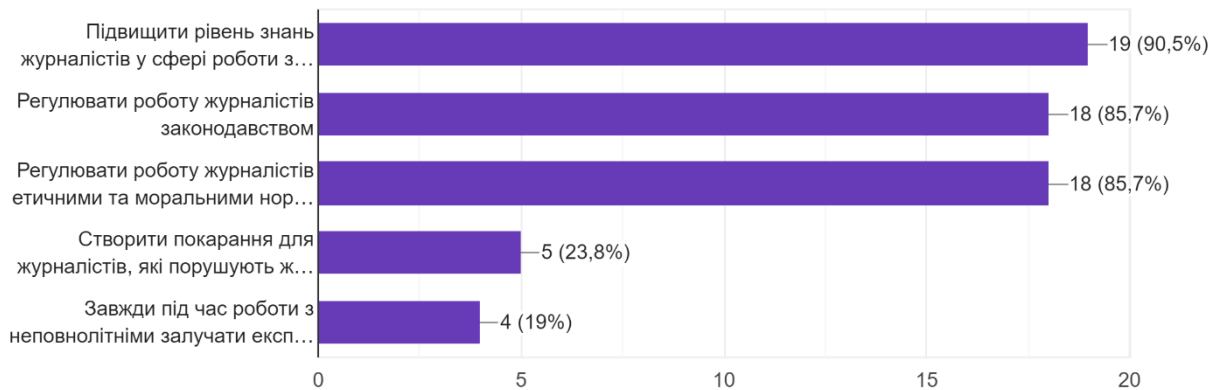
Проаналізувавши *восьме запитання* («На вашу думку, що потрібно для покращення роботи журналістів із неповнолітніми та матеріалами про них?»), ми визначили:

- 90,9% вважають, що журналістам не вистачає теоретичних знань у роботі з дітьми;
- 85,7% вважають, що роботу працівників масмедіа потрібно врегульовувати законодавством;
- 85,7% вважають, що потрібно дотримуватися етичних та моральних норм у роботі з неповнолітніми, тому що це значно покращить якість матеріалів;
- 23,8% вважають, що журналістів потрібно карати за висвітлення неякісного матеріалу й непрофесійну співпрацю з неповнолітніми особами;
- 19% вважають, що, якщо під час співпраці з дітьми буде присутній експерт, який корегуватиме процес, це позитивно вплине на висвітлення інформації та не нашкодить неповнолітній особі.

Більшість респондентів вважає, що для підвищення якості роботи працівників масмедіа, потрібно регулювати їхню роботу законодавством, а журналістам дотримуватися моральних й етичних норм.

На вашу думку, що потрібно для покращення роботи журналістів з неповнолітніми та матеріалами про них?

21 відповідь

Висновки

Як ми вказували на початку статті, метою дослідження було обрано з'ясування специфіки сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх у період від 1 жовтня 2023 до 1 листопада 2023 року. Вважаємо, що сформульована мета була досягнута повністю.

Упродовж двох етапів дослідження нами було встановлено, що журналісти як працівники засобів масової інформації порушують права дітей і журналістські стандарти відносно них, що викривлює висвітлення подій і провокує негативну реакцію аудиторії. Водночас зауважимо, що з теоретичними аспектами фахової роботи працівники масмедіа ознайомлені й вони розуміють специфіку висвітлення матеріалів як про неповнолітніх осіб, так й особливості роботи з неповнолітніми особами.

Нами було виявлено, що специфіка сприйняття аудиторії полягає в дотриманні працівниками масмедіа таких правил:

- 1) уважності до моральних та етичних норм;
- 2) застосуванні журналістських стандартів;
- 3) установленні контакту з неповнолітньою особою.

Порушення журналістських стандартів й етики призводить до негативних наслідків як для масмедіа, так і для особи, із якою журналісти співпрацювали. Головне завдання ЗМІ полягає в професійному висвітленні події та запобіганні негативному впливові зі сторони суспільства.

Подяка.

Дякуємо Холод Ганні Ярославівні й Холоду Олександрові Михайловичу за співпрацю й за те, що були моїми наставниками й допомогли створити цю статтю.

Література

- Doretto, J. e Furtado, Th. (2018). A «invasão» das crianças no discurso jornalístico: a representação não desejada da infância. *Revista da Associação Nacional dos Programas de Pós-Graduação em Comunicação*, 21(2). DOI: <https://doi.org/10.30962/ec.1471>
- Jempson, M. (2005). Slander, sentimentality or silence: What children put up with from the media. *Childright*, 221.
- Teichroeb, R. (2024, January 9). Covering Children & Trauma. A Guide for Journalism Professionals. Dartcenter. https://dartcenter.org/sites/default/files/covering_children_and_trauma_0.pdf
- Барсукова, О. (2023). На Київщині затримали чоловіка, який більше року гвалтував 13-річну доньку. Українська правда. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/16/254896/>
- Гаюк, Ю. (2023). Мама залишила в подружки, а вона відволіклася: у Броварах чоловік згвалтував 4-річну дівчинку. РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/rus/styler/mama-zalishila-podrug-i-vona-vidvoliklasya-1684493903.html>
- Денисенко, Т. (2023). Згвалтував та задушив: мешканця Івано-Франківщини підозрюють у вбивстві 9-річної племінниці. Українська правда. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/19/254922/>
- Дзьомба Н. (2018). Проблеми журналістської моралі щодо прав дитини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Журналістські науки, 896, 33–40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpjn_2018_896_7
- Козова, Л. (2023, травень 9). Заманив у гості подарунками: на Одещині чоловік згвалтував 10-річну родичку. Unian. <https://www.unian.ua/incidents/zamaniv-u-gosti-podarunkami-na-odeshchini-cholovik-zgvaltuvav-10-richnu-rodichku-novini-odesi-12383094.html>
- Найдьонова, Л.А. (2016). Як захистити дитину в медіапросторі: психологічний аспект. *Media Sapiens*. <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/15584/2016-01-12-yak-zakhystyty-dytynu-v-mediaprostor-i-psykhologichnyy-aspekt/>
- Не знаю, за що вбив: суд виніс перше рішення по Миколі Тарасову (відео) (2019). РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/ukr/styler/znayu-ubil-sud-vynes-pervoe-reshenie-nikolayu-1561130577.html>
- Островська Н. В. (2012). Іміджеві технології в суспільно-політичних ток-шоу на українському телебаченні: теоретичний аспект. *Світ соціальних комунікацій*, 6, 49–52.
- Островська, Н.В. (2016). Трешіміджеві технології в політичних ток-шоу на українському телебаченні. *Соціальні комунікації: теорія і практика*, 2, 62–67.
- Робейко, О. (2022, січень 18). Залили бетоном: спливили моторошні подробиці вбивства дитини в Запорізькій області (фото). Unian. https://www.unian.ua/incidents/zalili-betonom-splivli-motoroshni-podrobici-vbivstva-ditini-v-zaporizkiy-oblasti-foto-novini-ukrajina-11674612.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_campaign=read_more_news_in_post
- Холод, О.М. (2006). *Інмутація у мас-медіа*: монографія. Київ, 2006, 205.
- Заява та рекомендації Комісії з журналістської етики щодо поводження журналістів з персональними даними (2024, січень 17). Комісія з журналістської етики. <https://cje.org.ua/statements/zayava-ta-rekomendaciyi-komisiyi-z-zhurnalistskoyi-etyky-shchodo-povodzhennya-zhurnalistiv-z/>
- Чи правомірно брати коментар у дитини або що слід знати журналісту? (2020, жовтень 20). Центр демократії та верховенства права (2024, січень 17). URL: <https://cedem.org.ua/consultations/komentar-u-dytynu/>

Reference

- Doretto, J. e Furtado, Th. (2018). A «invasão» das crianças no discurso jornalístico: a representação não desejada da infância. *Revista da Associação Nacional dos Programas de Pós-Graduação em Comunicação*, 21(2). DOI: <https://doi.org/10.30962/ec.1471>
- Jempson, M. (2005). Slander, sentimentality or silence: What children put up with from the media. *Childright*, 221.
- Teichroeb, R. (2024, January 9). Covering Children & Trauma. A Guide for Journalism Professionals. Dartcenter. https://dartcenter.org/sites/default/files/covering_children_and_trauma_0.pdf
- Barsukova, O. (2023). Na Kyivshchyni zatrymaly cholovika, yakyi bilshe roku gvaltuvav 13-richnu donku [A man who raped a 13-year-old daughter for more than a year was arrested in Kyiv region]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. <https://life.pravda.com.ua/Society/2023/06/16/254896/> [In Ukrainian].
- Haiuk, Yu. (2023). Mama zalyshyla v podruhy, a vona vidvoliklasia: u Brovarakh cholovik zgvaltuvav 4-richnu divchynku [Mom Left it With a Friend, but She Was Distracted: in Brovary, a Man Raped a 4-year-old Girl]. *RBK-Ukraine – RBC-Ukraine*. <https://www.rbc.ua/rus/stylar/mama-zalishila-podrugy-vona-vidvoliklasia-1684493903.html> [In Ukrainian].
- Denysenko, T. (2023). Zgvaltuvav ta zadushyv: meshkantsia Ivano-Frankivshchyny pidozriuut u vbyvstvi 9-richnoi plemynytsi. [He raped and strangled him. Resident of Ivano-Frankivsk region suspected of murdering 9-year-old niece] *Ukrainian pravda*. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/19/254922/> [In Ukraine].
- Dzomba N. (2018). Problemy zhurnalistskoi morali shchodo prav dytyny [Problems of journalistic morality in relation to children's rights]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Seriya: Zhurnalistski nauky*, 896, 33–40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpjn_2018_896_7 [In Ukraine].
- Kozova, L. (2023, traven 9). Zamaniv u hosti podarunkamy: na Odeschchyni cholovik zgvaltuvav 10-richnu rodychku [He lured her to visit with gifts. Man rapes 10-year-old relative in Odesa region]. *Unian*. <https://www.unian.ua/incidents/zamaniv-u-gosti-podarunkami-na-odeshchyni-cholovik-zgvaltuvav-10-richnu-rodichku-novini-odesi-12383094.html> [In Ukraine].
- Naidonova, L.A. (2016). Yak zakhystyty dytynu v mediaprostori: psykholohichniy aspekt [How to protect a child in the media space. The psychological aspect]. *Media Sapiens*. <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/15584/2016-01-12-yak-zakhystyty-dytynu-v-mediaprostori-psykholohichnyy-aspekt/> [In Ukraine].
- Ne znaiu, za shcho vbyv: sud vynis pershe rishennia po Mykoli Tarasovu (video) (2019). [I don't know why I killed him: the court delivered the first decision on Mykola Tarasov (video)]. *RBK-Ukraine* <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/znayu-ubil-sud-vynes-pervoe-reshenie-nikolayu-1561130577.html> [In Ukraine].
- Ostrovskaya N. V. (2012). Imidzhevi tekhnolohii v suspilno-politychnykh tok-shou na ukrainskomu telebachenni: teoretychnyi aspekt [Image technologies in socio-political talk shows on Ukrainian television: a theoretical aspect. The world of social communications]. *Svit sotsialnykh komunikatsii – World of Social Communications*, 6, 49–52 [In Ukraine].
- Ostrovskaya, N.V. (2016). Treshimidzhevi tekhnolohii v politychnykh tok-shou na ukrainskomu telebachenni [Trashimage technologies in political talk shows on Ukrainian television. Social communications: theory and practice]. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka – Social Communications: Theory and Practice*, 2, 62–67 [In Ukraine].
- Robeiko, O. (2022, sichen 18). Zalyly betonom: splyvly motoroshni podrobytsi vbyvstva dytyny v Zaporizkii oblasti (foto). [Poured with concrete: gruesome details of the murder of a child in

- Zaporizhzhia region emerge (photos)] Unian. https://www.unian.ua/incidents/zalili-betonom-splivli-motoroshni-podrobici-vbivstva-ditini-v-zaporizkiy-oblasti-foto-novini-ukrajina-11674612.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_campaign=read_more_news_in_post [In Ukraine].
- Kholod, O.M. (2006). *Inmutatsiia u mas-media* [Inmutation in the mass-media]. Kyiv, 2006, 205. [In Ukraine].
- Zaiava ta rekomendatsii Komisii z zhurnalistickoi etyky shchodo povodzhennia zhurnalistiv z personalnymi danymi [Statement and recommendations of the Commission on Journalism Ethics on the treatment of personal data by journalists]. (2024, sichen 17). *Komisiia z zhurnalistickoi etyky. – Commission on Journalistic Ethics.* <https://cje.org.ua/statements/zayava-ta-rekomendatsii-komisiyi-z-zhurnalistickoyi-etyky-shchodo-povodzhennia-zhurnalistiv-z/> [In Ukraine].
- Chy pravomirno braty komentar u dytyny abo shcho slid znaty zhurnalistu? [Is it legitimate to take a comment from a child or what a journalist should know?] (2024, sichen 17). Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava [In Ukraine].
- Center for Democracy and Rule of Law (2024, January). Cedem <https://cedem.org.ua/consultations/komentar-u-dytyny/> [In Ukraine].

Специфіка сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх

Анна Мальчевська,
кафедра журналістики,
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(м. Київ, Україна)

Анотація

Стаття присвячена аналізу специфіки сприйняття аудиторією журналістських матеріалів про неповнолітніх. Методами дослідження були обрані теоретичні та практичні методи, які направлені на з'ясування реакції аудиторії на різні журналістські матеріали про неповнолітніх. Для цього ми використали такі теоретичні методи, як опитування, узагальнення, аналіз, описовий метод, щоб цілісно оцінити всю специфіку сприйняття суспільством такого виду журналістської роботи.

Методика дослідження передбачала два етапи. Перший етап практичного дослідження полягав у виявленні й аналізі журналістських матеріалів шести українських ЗМІ на наявність порушень. Для цього ми розглянули такі електронні видання, як «УНІАН», «Українська правда» та «РБК-УКРАЇНА». На другому етапі ми провели анкетування фокусної групи віком від 18 до 30 років завдяки електронному ресурсу «Google forms».

Результати дослідження полягали в аналізі висвітлення інформації про неповнолітніх осіб в українських ЗМІ й реакції аудиторії на такі матеріали, що дало можливість повністю зрозуміти й охарактеризувати ситуації.

Проаналізувавши дослідження, ми дійшли висновку про те, що працівники масмедіа (журналісти) не завжди дотримувалися етичних та моральних норм під час висвітлення подій та не дотримувалися журналістських стандартів. Вважаємо, що це матиме негативні наслідки як для працівника масмедіа, так і для неповнолітньої особи і створює умови для негативних реакцій аудиторії. Якщо журналісти будуть дотримуватися правил,

якість їхньої роботи значно покращиться, що викличе позитивну реакцію аудиторії й не буде викривляти сприйняття матеріалу, змінивши спектр негативних емоцій суспільства.

Ключові слова: неповнолітня особа, масмедіа, журналісти, журналістські стандарти, специфіка роботи, аудиторія.

Submitted to the editor – 26.01.2024

Review 1 – 02.02.2024

Review 2 – 17.02.2024

Accepted for printing – 26.02.2024

Подано до редакції – 26.01.2024

Рецензія 1 – 02.02.2024

Рецензія 2 – 17.02.2024

Прийнято до друку – 26.02.2024

**Functionality of Photographs in Modern Ukrainian Press
as a Factor of Increasing the Effectiveness of the Perception of Creolized Texts**
(on the example of the publication «Ukrainian Week» for 2021–2023)

Evgenia Biryukova Department of Journalism, Institute of Psychology and Social Sciences, Interregional Academy of Personnel Management E-mail: evgenia.birukova.11@gmail.com https://orcid.org/0000-0000-0000-0000 Frometivska St., 2, 03118, Kyiv, Ukraine,	<i>Citation:</i> Biryukova, E. (2023). Functionality of Photographs in Modern Ukrainian Press as a Factor of Increasing the Effectiveness of the Perception of Creolized Texts <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, 15(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-6 © Biryukova, E., 2023. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
---	--

Annotation

The article analyzes the problem of perception of realized texts with the help of visual images, particularly photographs, in the modern Ukrainian press. Particular attention is paid to how photographs can convey emotions, create images and influence the viewer's response. It also explores how the rise of social media and multimedia formats has changed the need to use photos to interact with content.

The purpose of the study: is to find out the role of photographs in the modern press, as a component that can help readers had better perceive realized texts. An analysis of the publication «Ukrainian Week» for 2021–2023 was carried out.

The methodology is the use of photographs in the Ukrainian mass media, in particular in the online publication «Ukrainian Week», as well as the audience's reaction to the impact of photographs in the mass media, which made it possible to obtain a complete description and understanding of the situation.

The results of the study showed that modern Ukrainian mass media, which specialize in photojournalism, use various genres and types of photography to convey various aspects of events and plots.

Based on the results of the analysis, we concluded that the number of photos and photo reports published on the Internet by the Ukrainian Week during 2021–2023 decreased. We believe that the mentioned fact indicates changes in the use of visual content, which can be related to many factors that were mentioned above in the study.

According to the survey, it was established that visual content is important for the effective perception of information, as photos help to better understand the content of journalistic materials.

Keywords: realized texts, journalism, photojournalism, mass media, photo, analysis, online edition, «Ukrainian Week», audience.

**Функціональність фотографій у сучасній українській пресі
як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів
(на прикладі видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки)**

Бірюкова Євгенія

кафедра журналістики,

Інститут психології і соціальних наук,

Міжрегіональна академія управління персоналом

(м. Київ, Україна)

Вступ

Проблема функціональності фотографій у сучасній українській пресі як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів має актуальність з огляду на декілька положень.

1. У фотожурналістиці як важливому сегменті журналістики фотографія особливо важлива, оскільки вона не тільки описує текстовий матеріал, але й передає емоції, створює образи й викликає реакцію глядача.

1. Аудиторія друкованих періодичних видань ефективніше сприймає інформацію завдяки візуальним образам (фотографії, мультимедійний текст, анімація тощо), що підтверджується результатами досліджень (Ісаєва, 2023; Раєнок, 2020; Фурман, 2021; Холод, 2016; Холод, 2017; Andersen, 1989; Ijeh, 2015; Grittmann, 2007; Petersen, 2006; Oparaugo, 2021; Rössler, Haschke, & Marquart, 2010; Rössler, Bomhoff, Haschke, Kersten, & Müller, 2011).

2. Водночас ми не виявили в сучасному інформаційному науковому просторі тих досліджень, які були б присвячені вивченню функціональності фотографій у сучасній українській пресі як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів на прикладі видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки. Останній факт свідчить про актуальність обраної нами проблеми.

3. Зі зростанням популярності соціальних мереж і розвитком мультимедійних форматів використання фотографій для взаємодії зі змістом стало не тільки зручним, але й необхідним для багатьох видавців і медіаплатформ, що також є свідченням актуальності проблеми, яку досліджуємо.

Зважаючи на викладені вище положення актуальності проблеми, якій ми присвятили свою статтю, *об'єктом* дослідження ми обрали функціональність фотографій у сучасній українській друкованій пресі, *предметом* – функціональність фотографій у сучасній українській друкованій пресі як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів на прикладі аналізу видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки.

Метою дослідження є з'ясування функціональності фотографій видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки як фактору підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів.

Історія дослідження проблеми

У дослідженні ми вживаємо термін «креолізовані тексти» у такому значенні: «складне текстове утворення, у якому поєднуються вербальні (тобто словесні) та невербальні (що належать до інших знакових систем) елементи. Вони створюють певну візуальну смислову єдність, що комплексно впливає на реципієнта» (Ісаєва, 2023).

У подальшому викладі матеріалу термін «функціональність фотографій» розглядаємо як процес використання фотографій для досягнення певних ефектів або цілей. Фотографії можуть передавати інформацію, яку важко виразити словами. Крім того, фотографії можуть викликати різноманітну емоційну реакцію в глядача або бути використані для задоволення естетичних потреб.

Науковці (Раєнок, 2020; Фурман, 2021; Холод, 2017) аналізують те, як вербальні та невербальні семіотичні модули впливають на створення смислів (Раєнок, 2020) або якими є «диференційні ознаки сучасних англомовних текстів малої форми» (Фурман, 2021). Дослідниця піддає аналізу вмале поєднання різних кодів і знакових систем, що сприяє ефективному впливові короткого тексту на читача, що є додатковим фактором формування яскравого уявлення про наративи (Фурман, 2021). Також розглядаються функції карикатур як креолізованих текстів у пресі про кіно (Холод, 2016; Холод, 2017), де вчена стверджує, що «урахування екстралінгвістичних та політичних пресупозицій, які детермінують образну систему креолізованих текстів, дозволяє... максимально активізувати всі текстові категорії карикатур» (Холод, 2016). Слід занотувати, що, на думку дослідниці, креолізовані тексти, виконуючи регулятивну функцію, реалізуються завдяки «персоніфікаціям, антитезам, оксиморонам, негативно маркованим лексемам, десакралізованим і сюрреалістичним образам, алюзіям» тощо (Холод, 2016). Зазначена специфіка креолізованих текстів, про яку повідомляють вищезгадані науковці, дає нам право стверджувати, що в сучасній (2021–2023 роки) українській пресі функціональність фотографій може розглядатися як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів.

Методи й методики дослідження

Для досягнення поставленої мети нам необхідно було обрати методи й методики подальшого дослідження. Серед *методів*, які, на нашу думку, можуть допомогти нам з'ясувати функціональність фотографій у сучасній українській пресі як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів на прикладі видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки, ми виокремили такі: *аналіз*, який допоміг нам вивчити результати наших попередників і з'ясувати семантику терміна «фотожурналістика». Завдяки методові аналізу ми дізналися про проблеми, із якими стикається сучасна фотожурналістика. Метод *синтезу* допоміг нам поєднати виокремлені під час аналізу характеристики предмета, який досліджуємо. Ми звернулися до *кількісно-якісного аналізу*, щоб, детально дослідивши загальну кількість опублікованих фотографій за 2021–2023 роки, з'ясувати причини зростання чи зменшення кількості фотографій, кількість фотографій, які експлікують певні функції. Із практичних методів ми обрали *метод опитування*.

За *методикою* здійсненого нами дослідження опитування здійснювалося у два етапи. На першому етапі ми проаналізували шість журналістських статей науковців, як-от: Зикун Н. (2020), Максимович М. (2019), Притули І. (2012), Чікель Ю. (2024), які висвітлюють прогрес технологій у фотожурналістиці, підкреслюють їхнє значення як для розширення можливостей, так і для виникнення питань щодо етики й достовірності інформації. На другому етапі ми здійснили стандартизоване онлайн-опитування 21 респондента віком від 18 до 22 років.

Під час початкового етапу дослідження ми переглянули інтернет-журнал «Український тиждень». Було проаналізовано загальну кількість фотографій у виданні за 2021–2023 роки

та розглянуто можливі причини зменшення чи збільшення кількості опублікованих фотографій. Також ми навели приклади матеріалів, які презентували жанри й функції фотографій у виданні «Український тиждень».

Другий етап дослідження включав анкетування на тему «Функціональність фотографій у сучасній українській пресі» за допомогою електронного ресурсу «Google Форми». Мета полягала у виявленні ставлення респондентів до журналістських матеріалів, що ілюстровані фотографіями.

Із 21 респондента дев'ять були чоловіками, а 12 – жінками, що становить відповідно 42,9 % і 57,1 % усіх опитаних. Чотири (19%) респонденти навчаються за спеціальністю «Журналістика», два (10,5%) – за спеціальністю «Біотехнології», один (4,8%) – не навчається у виші, усі інші (65,7%) – студенти, які навчаються за різними спеціальностями, що не дотичні до журналістики чи біотехнологій.

Результати дослідження

На першому етапі дослідження ми проаналізували загальну кількість фотографій, опублікованих в інтернет-виданні «Український тиждень» у 2021–2023 роках. Загальна кількість опублікованих фотографій і фоторепортажів досліджувалася з метою виявлення тенденцій у динаміці використання візуального матеріалу.

Таблиця 1.

Загальна кількість фотографій, опублікованих в електронному виданні «Український тиждень» у 2021–2023 роках

№ з/п	Критерій аналізу	Кількість (шт./%) фотографій і рік спостереження						Разом Σ	
		2021		2022		2023		Кількість	%
		Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Загальна кількість опублікованих фотографій (за 100% прийнято загальну суму 7559 фотографій)	3459	45,7	2076	27,4	2024	26,7	7559	99,8
2.	Кількість опублікованих репортажних фотографій (за 100% прийнято суму 4042 фотографій)	1849	45,7	906	22,4	1287	31,8	4042	99,9
3.	Кількість опублікованих нерепортажних фотографій (за 100% прийнято загальну суму 3517 фотографій)	1610	45,7	1170	33,2	737	20,9	3517	99,8

Аналіз показників табл. 1 і табл. 2 дозволяє фіксувати динаміку зменшення кількості фотографій і фоторепортажів, які були опубліковані в електронному журналі «Український тиждень» протягом трьох років (2021–2023). Кількісно-якісний аналіз був використаний для

дослідження змін у використанні візуального контенту, а також можливих факторів, які сприяли цим змінам. За даними табл. 1, 2021 року було опубліковано 3459 (45,7%) фотографій від загальної кількості 7559 (100%) за період 2021–2023 років, 2022 року – 2076 (27,4%) фотографій від загальної кількості за вказаний період. 2023 року кількість фото знову зменшилася до 2024 (26,7%) фотографій від загальної кількості за вищезазначений період.

Таблиця 2.
Кількість опублікованих репортажних фотографій
у виданні «Український тиждень» у 2021–2023 роках

№ з/п	Критерій аналізу	Кількість (шт./%) фотографій і рік спостереження					
		2021		2022		2023	
		кількість	%	кількість	%	кількість	%
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Кількість опублікованих репортажних фотографій (за 100% прийнято суму 3459 фотографій, що були опубліковані 2021 року)	1849	53,4	–	–	–	–
2.	Кількість опублікованих репортажних фотографій (за 100% прийнято суму 2076 фотографій, що були опубліковані 2022 року)	–	–	906	43,6	–	–
3.	Кількість опублікованих репортажних фотографій (за 100% прийнято суму 2024 фотографій, що були опубліковані 2023 року)	–	–	–	–	1287	63,5
4.	Кількість нерепортажних фотографій	1610	46,5	1170	56,3	737	36,4
5.	РАЗОМ (репортажні + нерепортажні фотографії)	3459	99,9	2076	99,9	2024	99,9

Кількість фотографій, які були опубліковані у фоторепортажах, також змінюється (див. табл. 2). 2021 року було опубліковано 1849 (53,4%) фотографій, але 2022 року їх було 906 (43,3%), тобто на 10,1% менше, ніж 2021 року. 2023 року кількість репортажних фотографій знову зросла до 1287 (63,5%) на 19,9% (порівняно з 2022 роком і на 10,1% порівняно з 2021 (довоєнним) роком (див. діаграму 1 далі).

Процентне співвідношення показників кількості репортажних фотографій, опублікованих у 2021, 2022 і 2023 роках в електронному виданні «Український тиждень», свідчить, на наш погляд, про зміну зацікавлення читачів, політики видання, ставлення журналістів видання під впливом воєнної агресії Російської Федерації проти України.

Нами зафіксовано, що за період із 2021 року до 2023 року в електронному виданні «Український тиждень» було опубліковано 4092 репортажних фотографій, що склало 53,47% і 3517 фотографій інших жанрів (документальна, емоційна тощо), або 46,52% (див. табл. 3 далі).

Загальний висновок із табл. 1 і табл. 2 такий: використання візуального контенту значно змінилося. Зменшення загальної кількості фотографій у 2022 році, на наш погляд, пояснюється впливом широкомасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації в Україну.

Трагічні для українців події, що відбувалися впродовж початку широкомасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації в Україну в 2022 році, могли призвести до зниження інтересу читачів через зайнятість побутовими й суспільно важливими проблемами. Ідеться про поспішну евакуацію, поранення, утрату житла, утрату рідних людей, перебування на фронті, волонтерську діяльність тощо.

Таблиця 3.
Співвіднесеність кількості репортажних і фотографій інших жанрів,
опублікованих в електронному
виданні «Український тиждень» у 2021–2023 роках

№ з/п	Критерій аналізу	Кількість (шт./%) фотографій і рік спостереження	
		2021–2023	
		Кількість	%
1	2	3	4
1.	Кількість опублікованих репортажних фотографій (за 100% прийнято суму 4042 фотографії)	4042	53,47
2.	Кількість опублікованих фотографій інших жанрів (документальна, емоційна, ілюстративна, пам'ятна, художня, прагматична)	3517	46,52
3.	Загальна кількість опублікованих фотографій (за 100% прийнято загальну суму 7559 фотографії)	7559	99,99

Зниження попиту на фотоконтент можна пояснити фактором емоційної втоми аудиторії від постійного перегляду військових новин і фотографій, у(на) яких описані (зображені) зруйновані у 2022–2023 роках будинки й вулиці українських міст і сіл.

Нами були проаналізовані конкретні приклади фоторепортажів інтернет-видання «Український тиждень» для демонстрації того, як фотографії функціонують у різних журналістських жанрах. Із цією метою ми звернулися до аналізу конкретних журналістських матеріалів.

У матеріалі «П'ять місяців після теракту на Каховській ГЕС. Як сьогодні виглядає річка Дніпро біля Запоріжжя» (Малко, 2023) автор подав фоторепортаж, у якому демонструє наслідки руйнівної події та проблеми, які виникли через вибух на гідроелектростанції. Репортаж зосереджувався на наслідках вибуху, який призвів до зниження рівня води в

Каховському водосховищі. Фотограф не тільки продемонстрував результати, але й зробив важливий заклик до покращення безпеки гідроелектростанцій і розробки плану відновлення річки та її екосистеми. Ця документально-пейзажна зйомка підвищує обізнаність про проблеми енергетичної інфраструктури й екології, а також закликає до розгляду проблем безпеки на національному рівні.

Журналістський матеріал «Коронавірус: дні в інфекційному відділенні київської лікарні» (Козлюк, 2021) містить фотографії, присвячені важкому й відповідальному завданню, яке виконують медичні працівники у боротьбі з епідемією коронавірусу. У фоторепортажі автор подав зображення, на яких демонструє хворих на коронавірус і які викликають співчуття, повагу до тих, хто зіткнувся з наслідками коронавірусу. У журналістському матеріалі фотографії показують реальність і проблеми, із якими стикалися медичні працівники у всьому світі під час пандемії. Світлини продемонстрували не лише те, як працюють лікарі, а й показали, як медичні працівники турбуються про хворих та наскільки віддані своєму покликанню. Вважаємо, що фоторепортаж С. Козлюка (2021) виконав документально-емоційну функцію.

На другому етапі дослідження ми здійснили аналіз результатів онлайн-анкетування, яке складалося з десяти запитань.

Відповіді респондентів на *перше запитання* анкети «Як часто ви читаєте новини або переглядаєте публікації в українських медіа?» розподілилися таким чином: 9 респондентів (42,9%) повідомили про те, що вони регулярно переглядають новини в українських ЗМІ; 4 респонденти (19%) констатували, що вони рідко читають новини; 8 респондентів (38,1%) переглядають новини кілька разів на тиждень.

За результатами аналізу відповідей можна стверджувати, що більшість респондентів хотіли бути в курсі подій на момент опитування (див. рис. 1 далі).

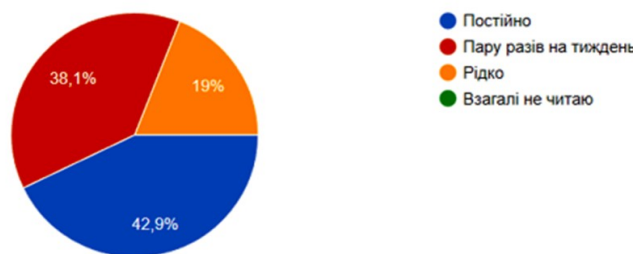

Рис. 1 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Як часто ви читаєте новини або переглядаєте публікації в українських медіа?»

Відповідаючи на *друге запитання* «Як ви оцінюєте роль фотографій під час сприйняття новин?», 12 (57,1%) респондентів висловилися щодо того, що фотографії відіграють важливу роль у сприйнятті новин, 8 респондентів (42,9 %) декларували свою думку про те, що фотографії відіграють надзвичайно важливу роль для сприйняття змісту журналістських матеріалів (див. рис. 2 далі).

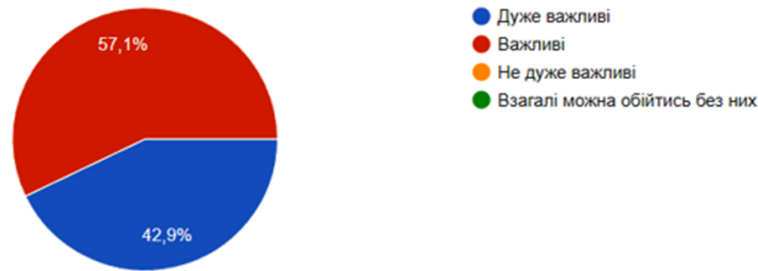

Рис. 2 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Як ви оцінюєте роль фотографій під час сприйняття новин?»

Аналіз й інтерпретація показників, отриманих нами у відповідях респондентів на *третє запитання*, дозволило нам зробити висновок про те, що більшість користувачів мережі, які обирають журналістські матеріали в мережі для подальшого ознайомлення з ними, звертають увагу на фотографії. Вищезгаданий факт підтверджується такими показниками: 9 респондентів «Доволі часто» (42,9%) та 7 респондентів «Постійно» (33,3%), що свідчить про те, наскільки важливим є візуальний компонент у процесі вибору інформації для споживачів контенту. 5 респондентів (23,8%) рідко враховують фотографії, вибираючи статті для читання.

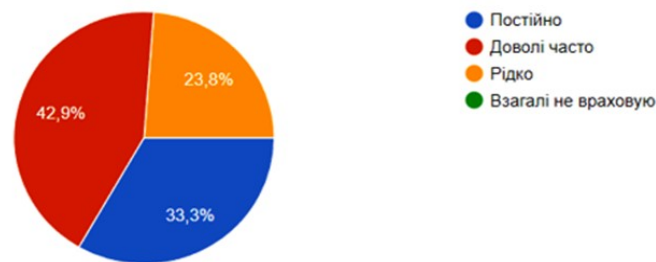

Рис. 3 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Як часто ви враховуєте фотографії при виборі статті для читання?»

Відповідаючи на *четверте запитання* «Чи вплинуть фотографії на ваше розуміння статей у пресі?», 10 респондентів (47,6%) підтримує ідею про те, що фотографії роблять статті легшими для розуміння, 9 респондентів (42,9%) вважають, що фотографії трішки полегшують розуміння тексту. Крім того, важливо відзначити, що лише 2 респонденти (9,5%) зазначили, що фотографії не впливають на їхнє розуміння тексту. Це свідчить, наскільки візуальний елемент важливий для більшості читачів і як він допомагає зрозуміти зміст.

Рис. 4 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Чи вплинуть фотографії на ваше розуміння статей у пресі?»

Під час подальшого вивчення відповідей на запитання «Які типи фотографій вам, на вашу думку, найбільш цікаві в пресі?» було встановлено, що найбільш цікавими для 17 респондентів (81%) є фотографії з місця подій та конфліктів, 10 респондентів (47,6%) цікавлять фотографії відомих осіб: політиків, співаків, блогерів. Фотографії природи та краєвидів цікавили меншу кількість респондентів, тобто 5 (23,8%). Це свідчить про те, наскільки важливою є візуальна презентація аудиторії актуальних подій і публічних постатей.

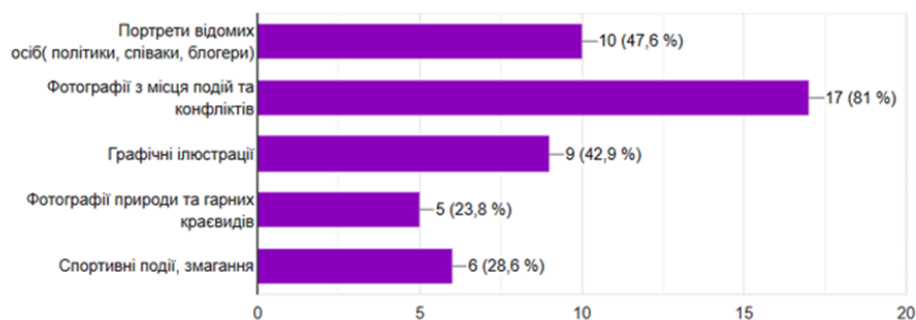

Рис. 5 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Які типи фотографій вам, на вашу думку, найбільш цікаві в пресі?»

Відповідаючи на шосте запитання «Чи важливо для вас, щоб фотографії в пресі були об'єктивними та правдивими?», респонденти дали такі відповіді:

- 14 респондентів (66,7%) вважають, що достовірні фотографії є невід'ємною частиною новин, і вони вважають, що для людей важливо мати доступ до достовірних фотографій під час читання новин.

- 7 респондентів (33,3%) більше розуміють важливість правдивих фотографій у пресі, але визначають їхню цінність.

Отже, для більшості читачів важливо, щоб візуальні новини були справжні й достовірні.

Рис. 6 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Чи важливо для вас, щоб фотографії в пресі були об'єктивними та правдивими?»

Треба зазначити, що відповіді на запитання «Які функції, на вашу думку, виконують фотографії в українських медіа?» були такі:

- 16 респондентів (76,2 %) фотографії в медіа є основною метою формування першого враження про новину;
- на другому місці за значенням функцій фотографії є те, що вона створює емоційний зв'язок із подією чи новиною та служить ілюстрацією тексту, на це вказали 12 респондентів (57,1%);
- 7 респондентів (33,3%) вважають, що фотографії виконують функцію підкреслення важливих аспектів подій.

Отже, на підставі аналізу відповідей респондентів було встановлено, що фотографії не тільки є засобом передачі інформації, але й служать засобом передачі емоцій.

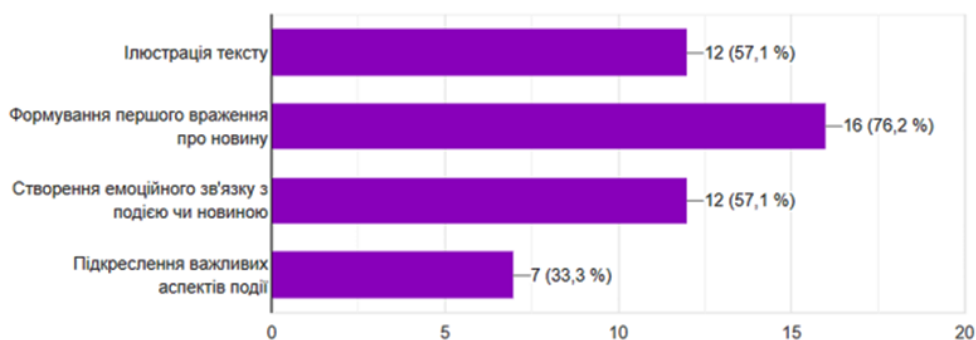

Рис. 7 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Які функції, на вашу думку, виконують фотографії в українських медіа?»

Аналіз відповідей на восьме запитання «Що для вас найважливіше у фотографіях, які супроводжують новини?» дав можливість констатувати, що для 9 респондентів (42,9%) фотографії, які супроводжують новини, є важливими, тому що вони демонструють ключові моменти події. Це може включати фіксацію важливих моментів, які визначають суть повідомлення або події. 7 респондентів (33,3%) вважали, що виразність й інформативність фотографій є важливими. Це може бути пов'язано зі здатністю фотографій ефективно передавати емоції й збільшувати інформаційну цінність тексту.

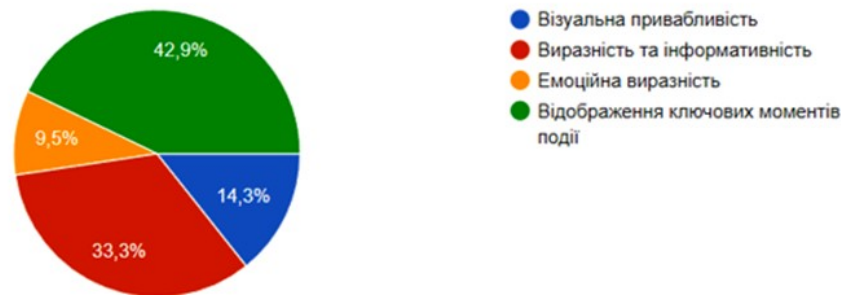

Рис. 8 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Що для вас найважливіше у фотографіях, які супроводжують новини?»

Аналізуючи відповіді на дев'яте запитання анкети («Які емоції ви найчастіше відчуваєте, дивлячись на фотографії українських медіа?»), ми виявили, що респонденти відчувають страх, дивлячись на фотографії українських медіа. Наші висновки підтверджують такі показники:

- 13 разів (61,9%) респонденти обрали варіант, що, коли вони переглядають фотографії в українських ЗМІ, відчувають жах;
- більшість опитаних (57,1%) вибрали інтерес й співчуття під час перегляду фото;
- 47,6% зазначили, що найчастіше вони відчувають зацікавленість, розглядаючи фотографії.

Отже, ми встановили, що почуття, які викликали фотографії в респондентів, свідчать про емоційний зв'язок читачів із візуальними матеріалами новин.

Рис. 9 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Які емоції ви найчастіше відчуваєте, дивлячись на фотографії українських медіа?»

Завдяки відповідям на десяте запитання анкети («Чи вважаєте ви, що фотографії українських медіа мають етичне використання?») ми зрозуміли, що, незважаючи на те що 4 (19 %) респонденти вважали, що фотографії в українських ЗМІ не є етичними, 11 (52,4%) опитаних вважають, що фотографії в українських ЗМІ використовують етично. 6 респондентів (28,6 %) усе ще мають сумніви щодо етичності й не можуть дати точну відповідь на це запитання.

Отже, з огляду на вищезазначене можемо констатувати наявність проблеми етичної презентації візуальної інформації.

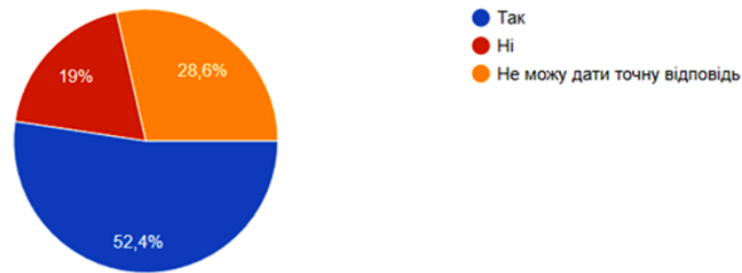

Рис. 10 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Чи вважаєте ви, що фотографії українських медіа мають етичне використання?»

Під час аналізу відповідей на одинадцяте запитання анкети («Як ви оцінюєте рівень об'єктивності фотографій української преси?») було з'ясовано:

- 12 респондентів (57,1%) вважають, що українська преса має середній рівень об'єктивності;
- 6 (28, 6%) респондентів вважають, що українська преса об'єктивна. Інші 3 (14, 3) дотримуються думки, що українські ЗМІ не об'єктивні.

Вищезазначене свідчить про наявність різних точок зору на об'єктивність. Усе залежить від того, як людина сприймає інформацію і взаємодіє з медіа.

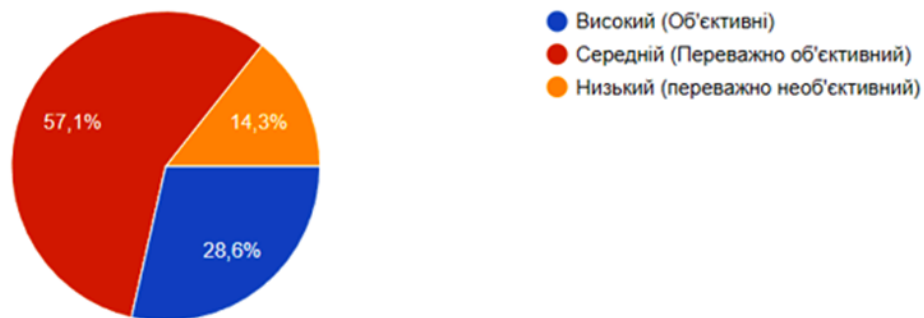

Рис. 11 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Як ви оцінюєте рівень об'єктивності фотографій української преси?»

Найважливішим запитанням анкети було останнє («Чи вважаєте ви фотографії засобом впливу на громадську думку?»). Відповіді на нього дозволили визначити, чи вважають респонденти, що фотографії впливають на громадську думку. Відповіді були такими:

- 47,6% респондентів вважають, що фотографії є засобом впливу на громадську думку;
- 47,6% респондентів вважають, що є вплив фотографій на громадську думку, однак не такий значущий;
- 0, 8 % респондентів стверджують, що вплив відсутній.

Отже, є різні думки щодо того, наскільки сильно фотографії можуть впливати на громадську думку. Це може бути результатом особистого досвіду й переконань респондентів, довіри до медіа й індивідуального сприйняття зображень.

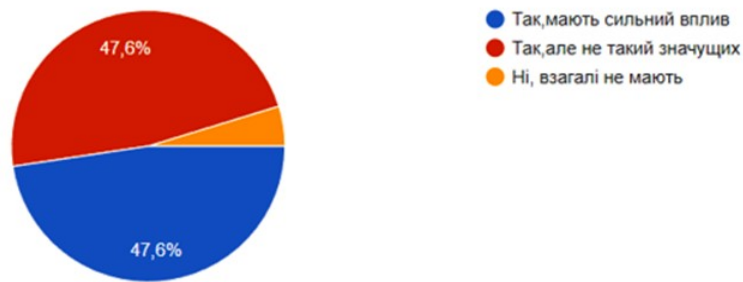

Рис. 12 Співвідношення показників відповідей респондентів на запитання «Чи вважаєте ви фотографії засобом впливу на громадську думку?»

Висновки

Дослідження показало, що фотографії відіграють важливу роль як у сучасній українській пресі, так і в журналі «Український тиждень» (2021–2023 роки), який ми проаналізували. Було з'ясовано, що використання візуального контенту впливає на здатність сприймати текстову інформацію. За допомогою кількісно-якісного аналізу було встановлено, що кількість фотографій, опублікованих у виданні за 2021–2023 роки, постійно змінювалася. Показники, наведені в таблицях 1 і 2, свідчать, що кількість фотографій і фоторепортажів, опублікованих в інтернет-виданні «Український тиждень» протягом 2021–2023 років, зменшилася. Зокрема, 2021 року було опубліковано 3459 фотографій (45,7%), 2022 року – 2076 (27,4%), 2023 року – 2024 (26,7%). Це зумовлено продовженням пандемії у 2021 році, війною у 2022 році, утомою суспільства від військової тематики у 2023 році.

Аналіз кількості репортажних фотографій також виявив зміни. 2021 року було опубліковано 1849 (53,4%) репортажних фотографій, 906 (43,6%) – 2022 року, 1287 (63,5%) – 2023 року. Порівняно з попередніми роками кількість репортажних фотографій 2023 року зросла.

Завдяки онлайн-опитуванню, у якому брали участь респонденти (21) віком від 18 до 22 років, встановлено, що візуальний контент важливий для ефективного сприйняття інформації. Більшість опитаних відзначили, що фотографії допомагають краще зрозуміти вербальну інформацію.

Вважаємо, що сучасні фотографії потребують додаткового вивчення. Перспективним, на нашу думку, є розкриття таких аспектів, як автентичність і достовірність фотографій, дотримання авторського права, вплив фотографій на емоції людей тощо.

Заява

Фінансування

Це дослідження не було профінансовано жодною організацією та здійснювалося за рахунок автора.

Конфлікт інтересів

Жодного.

Етика

Матеріал, що подано в цій статті, відповідає всім пунктам і вимогам, що висунуті Комісією з етики редакторсько-видавничого відділу громадської організації «Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ».

Авторське право

Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution. Ліцензія, яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови, якщо оригінальний автор і джерело вказано належним чином.

Література

- Andersen, R. (1989). Images of war: Photojournalism, ideology, and Central America. *Latin American Perspectives*, 16(2), 96–114.
- Grittmann, E. (2007). *Das politische Bild. Fotojournalismus und Pressefotografie in Theorie und Empirie [The political image. Photo journalism and press photography in theory and research]*. Köln: Herbert von Halem [In German].
- Ijeh, P.N. (2015). An appraisal of photojournalism practices in government newspapers in Nigeria: Insights from The Observer and The Pointer. *Global Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 3(12), 58–69.
- Oparaugo, B. (2021). Relevance of Photographs in Newspaper Journalism. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 2(10), 96–107. Retrieved from <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/186>
- Petersen, T. (2006). Lasswells Fragen und Hovelands Problem. Feldexperimente zur Wirkung potenziell emotionalisierender Bildelemente in der Medienberichterstattung [Lasswell's questions and Hoveland's problem. Field experiments, the effect of potentially emotionalizing picture elements in the media coverage]. *Publizistik*, 51(1), 39–51 [In German].
- Rössler, P., Bomhoff, J., Haschke, J.F., Kersten, J. & Müller, R. (2011). Selection and impact of press photography: An empirical study on the basis of photo news factors. *Communications*, 36, 415–439. <http://dx.doi.org/10.1515/COMM.2011.021>
- Rössler, P., Haschke, J. F., & Marquart, F. (2010). Zur Selektion und Wirkung von Pressefotos. Eine rezipientenorientierte Untersuchung auf Basis von Fotonachrichtenfaktoren [On the selection and effect of press photos. A recipient-oriented analysis on the basis of photo news factors]. In C. Schemer, W. Wirth and C. Wunsch (Eds.), *Politische Kommunikation: Wahrnehmung, Verarbeitung, Wirkung*, 71–96. Baden-Baden: Nomos [In German].
- Зикун, Н. (2020). Фотографія й становлення фотосправи в Україні: історія та сучасність. Scientific-notes. http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2020/07/76_4.pdf
- Ісаєва, О. (2023, грудень 16). Креолізований текст (буклети, постери, колажі). <http://natalka22.dp.ua/креолізовані-тексти/>
- Козлюк, С. (2021, листопад 3). Коронавірус. Кілька днів в одному з інфекційних відділень київської лікарні. Tyzhden. <https://tyzhden.ua/koronavirus-kilka-dniv-v-odnomu-z-infektsijnykh-viddiljen-kyivskoi-likarni/>
- Максимович, М. (2019). Сучасна фотожурналістика: проблеми, виклики, перспективи. Science. <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-910-2019/suchasna-fotozhurnalistyka-problemy-vyklyky-perspektyvy>
- Малко, Р. (2023, листопад 6). П'ять місяців після теракту Каховської ГЕС. Як сьогодні виглядає річка Дніпро біля Запоріжжя. Tyzhden. <https://tyzhden.ua/p-iat-misiatsiv-pisliateraktu-na-kakhovskij-hes-iaak-sohodni-vyhlidaie-richka-dnipro-bilia-zaporizhzhia/>
- Притула, Є.І. (2012). Криза фотожурналістики: можливі шляхи виходу. Core. <https://core.ac.uk/download/pdf/46590223.pdf>
- Раєнок, В.В. (2020). Вербальні та невербальні засоби створення персонажних образів у художніх текстах та кінотекстах. Кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/12898/Раєнок_ФУІФЖ_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Фурман, О.М. (2021). Диференційні ознаки сучасних англомовних текстів малої форми. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32 (71), 2, Ч. 1, 230–236. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/39>
- Холод, Г.Я. (2016). Специфіка карикатур «Кіно-газети» (1929 р.): функціональний, дискурсивний, стилістичний аспекти. *Психолінгвістика*, 19(2), 108–121.
- Холод, Г.Я. (2017). Креолізовані тексти «Кіно-газети» (1930): функціональний, дискурсивний, стилістичний аспекти. *Стиль і текст*, 1(17), 137–150.
- Чікель, Ю.Б. (2024, січень 22). Сучасні тенденції розвитку фотографії. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student_nauka/2018-2019/zhurn_roboty/14.pdf

Reference

- Andersen, R. (1989). Images of war: Photojournalism, ideology, and Central America. *Latin American Perspectives*, 16(2), 96–114.
- Chikel, Yu.B. (2024, sichen 22). Suchasni tendentsii rozvytku fotohrafii [Modern trends in the development of photography]. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student_nauka/2018-2019/zhurn_roboty/14.pdf [in Ukrainian].
- Furman, O.M. (2021). Dyferentsiini oznaky suchasnykh anhlomovnykh tekstiv maloi formy [Differential features of modern English-language texts in small form]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka – V. I. Vernadsky Tavri National University. Scholarly notes. Series: Philology. Journalism*, 32 (71), 2, Ch. 1, 230–236. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/39> [in Ukrainian].
- Grittmann, E. (2007). *Das politische Bild. Fotojournalismus und Pressefotografie in Theorie und Empirie* [The political image. Photo journalism and press photography in theory and research]. Köln: Herbert von Halem [In German].
- Ijeh, P.N. (2015). An appraisal of photojournalism practices in government newspapers in Nigeria: Insights from The Observer and The Pointer. *Global Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 3(12), 58–69.
- Isaieva, O. (2023, December 16). Krealizovanyi tekst (buklety, postery, kolazhi) [Creolized text (booklets, posters, collages)]. <http://natalka22.dp.ua/креолізовані-тексти/> [in Ukrainian].
- Kholod, H.Ya. (2016). Spetsyfika karykatur «Kino-hazety» (1929 r.): funktsionalnyi, dyskursyvnyi, stylistychnyi aspekty [Specificity of "Kino-gazeta" caricatures (1929): functional, discursive, stylistic aspects]. *Psykhohinhvistyka – Psycholinguistics*, 19(2), 108–121 [in Ukrainian].
- Kholod, H.Ya. (2017). Kreolizovani teksty «Kino-hazety» (1930): funktsionalnyi, dyskursyvnyi, stylistychnyi aspekty [Creolized texts "Kino-gazeta" (1930): functional, discursive, stylistic aspects]. *Styl i tekst – Style and text*, 1(17), 137–150 [in Ukrainian].
- Kozliuk, S. (2021, lystopad 3). Koronavirus. Kilka dniv v odnomu z infektsiinykh viddilen kyivskoi likarni [Corona virus. A few days in one of the infectious disease departments of the Kyiv hospital]. Tyzhden. <https://tyzhden.ua/koronavirus-kilka-dniv-v-odnomu-z-infektsiinykh-viddilen-kyivskoi-likarni/> [in Ukrainian].
- Maksymovych, M. (2019). Suchasna fotozhurnalistyka: problemy, vyklyky, perspektyvy [Modern photojournalism: problems, challenges, prospects. Science]. Science. <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-910-2019/suchasna-fotozhurnalistyka-problemy-vyklyky-perspektyvy> [in Ukrainian].
- Malko, R. (2023, lystopad 6). Piat misiatsiv pislia teraktu Kakhovskoi HES. Yak sohodni vyhladaie richka Dnipro bilia Zaporizhzhia [Five months after the terrorist attack on the Kakhovskaya HPP. What the Dnipro River near Zaporizhzhia looks like today]. Tyzhden.

- <https://tyzhden.ua/p-iat-misiatsiv-pislia-teraktu-na-kakhovskij-hes-iak-sohodni-vyhliadaie-richka-dnipro-bilia-zaporizhzhia/> [in Ukrainian].
- Oparaugo, B. (2021). Relevance of Photographs in Newspaper Journalism. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 2(10), 96–107. Retrieved from <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/186>
- Petersen, T. (2006). Lasswells Fragen und Hovelands Problem. Feldexperimente zur Wirkung potenziell emotionalisierender Bildelemente in der Medienberichterstattung [Lasswell's questions and Hoveland's problem. Field experiments, the effect of potentially emotionalizing picture elements in the media coverage]. *Publizistik*, 51(1), 39–51 [In German].
- Prytula, Ye.I. (2012). Kryza fotozhurnalistyky: mozhlyvi shliakhy vykhodu [Crisis of photojournalism: possible ways out]. Core. <https://core.ac.uk/download/pdf/46590223.pdf> [in Ukrainian].
- Raienok, V.V. (2020). Verbalni ta neverbalni zasoby stvorennia personazhnykh obraziv u khudozhnikh tekstakh ta kinotekstakh [Verbal and non-verbal means of creating character images in artistic texts and film texts]. Kvalifikatsiina robota (proiekt) na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «mahistr». Ekhsuir. http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/12898/Raienok_FUIFZh_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Rössler, P., Bomhoff, J., Haschke, J.F., Kersten, J. & Müller, R. (2011). Selection and impact of press photography: An empirical study on the basis of photo news factors. *Communications*, 36, 415–439. <http://dx.doi.org/10.1515/COMM.2011.021>
- Rössler, P., Haschke, J. F., & Marquart, F. (2010). Zur Selektion und Wirkung von Pressefotos. Eine rezipientenorientierte Untersuchung auf Basis von Fotonachrichtenfaktoren [On the selection and effect of press photos. A recipient-oriented analysis on the basis of photo news factors]. In C. Schemer, W. Wirth and C. Wunsch (Eds.), *Politische Kommunikation: Wahrnehmung, Verarbeitung, Wirkung*, 71–96. Baden-Baden: Nomos [In German].
- Zykun, N. (2020). Fotohrafiiia y stanovlennia fotospravy v Ukraini: istoriia ta suchasnist [Photography and the development of photography in Ukraine: history and modernity]. Scientific-notes. http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2020/07/76_4.pdf [in Ukrainian].

**Функціональність фотографій у сучасній українській пресі
як фактор підвищення ефективності сприйняття креолізованих текстів
(на прикладі видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки)**

Бірюкова Євгенія,
кафедра журналістики,
Інститут психології і соціальних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(м. Київ, Україна)

Анотація

У статті аналізується проблема сприйняття креолізованих текстів за допомогою візуальних образів, зокрема фотографій, у сучасній українській пресі. Особлива увага приділяється тому, як фотографії можуть передавати емоції, створювати образи та впливати на реакцію глядача. Крім того, досліджується, як зростання соціальних мереж і

мультимедійних форматів змінило потребу використовувати фотографії для взаємодії із вмістом.

Мета дослідження – з'ясувати роль фотографій у сучасній пресі як складової, що може допомогти читачам краще сприймати креолізовані тексти. Було проведено аналіз видання «Український тиждень» за 2021–2023 роки.

Досліджено використання фотографій в українських ЗМІ, зокрема в інтернет-виданні «Український тиждень», а також реакцію аудиторії на фотографії в ЗМІ, що дозволило отримати більш повну характеристику й розуміння ситуації.

Результати дослідження показали, що сучасні українські ЗМІ, які спеціалізуються на фотожурналістиці, використовують різноманітні жанри й типи фотографії для передачі різних аспектів подій і сюжетів.

За результатами аналізу показників, наведених у таблицях 1 і 2, ми зробили висновок про те, що кількість фотографій і фоторепортажів, опублікованих в інтернет-виданні «Український тиждень» протягом 2021–2023 років, зменшилася. Вважаємо, що вищезгаданий факт свідчить про зміни у використанні візуального контенту, які можуть бути пов'язані з багатьма факторами, що були вищезазначені в дослідженні.

Завдяки опитуванню встановлено, що візуальний контент важливий для ефективного сприйняття інформації, оскільки фотографії допомагають краще зрозуміти зміст журналістських матеріалів.

Ключові слова: креолізовані тексти, журналістика, фотожурналістика, ЗМІ, фото, аналіз, інтернет-видання, «Український тиждень», аудиторія.

Submitted to the editor – 03.03.2024

Review 1 – 17.03.2024

Review 2 – 22.03.2024

Accepted for printing – 24.03.2024

Подано до редакції – 03.03.2024

Рецензія 1 – 17.03.2024

Рецензія 2 – 22.03.2024

Прийнято до друку – 24.03.2024

SOCIAL COMMUNICATIONS AND PSYCHOANALYSIS

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ПСИХОАНАЛІЗ

Feeling Ashamed - Invasive and Protective Forms of Social Communication**Hans Elbeshausen**

Associate Professor in Library Science
(emeritus),
Copenhagen University,
Department of Communication.
E-mail: hel@hum.ku.dk
<https://orcid.org/0000-0002-9245-9489>
Copenhagen University,
Department of Communication,
Karen Blixens Plads 8,
DK-2300, Copenhagen S, Denmark;

Ahmet Demir

PhD in Pedagogy;
Self-employed Consultant & Supervisor.
E-mail: ahmet@ahmetdemir.dk
Ketilstorp Alle 34,
DK-2650, Hvidovre, Denmark.

Citation:

Elbeshausen, H. & Demir A. (2023). Sich-Schämen – invasive und protektive Formen sozialer Kommunikation. *Social Communications: Theory and Practice*, 15(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2023-15-2-3

© Elbeshausen, H. & Demir A. (2023).

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

Families with a migration background and limited social and cultural capital often experience shame and shaming in unique ways. This article examines the social aspects of these experiences, arguing that shame is not an individual disposition, but rather a feeling of disapproval or rejection from the community whose values are respected and recognized as legitimate. The article distinguishes between invasive and protective forms of social communication. Invasive forms isolate individuals and make it difficult for them to develop a positive self-image. In contrast, protective forms help them regain the social respect they may have lost because of shame. Using a practice-oriented and case-based research design, the article describes and analyses four cases resulting in three different figurations of family shame. Families are understood as figurations that develop and change through both internal (e.g., conflicts, affection, self-constraints) and external (e.g., cultural values, social norms, foreign constraints) factors. Struggles and power differentials within the family and the symbolic power of artistic traditions and beliefs determine what shape a figuration takes and how it can be changed. By anchoring shame experiences in the social space of the family, the concept of dispositional shame is extended by a contextual dimension.

In the marginalized family type, the family often transmits and reinforces the social expectations of the ethnic community, preserving the dominant values and leaving individual members feeling insignificant. In other figurations, the family is seen as both a site of internal status struggles and a protective space that shields members from the alienating gaze of others.

The results of this study are significant in that the participating families are poorly integrated into Danish society and represent different forms of living on the margins of society.

Keywords: shame, shaming, families with a migration background, invasive and protective forms of social communication.

Sich-Schämen - invasive und protektive Formen sozialer Kommunikation**Hans Elbeshausen**

Associate Professor in Library Science (emeritus)

Copenhagen University

Department of Communication

(Copenhagen S, Denmark)

Ahmet Demir

Candidatus pædagogiae;

Self-employed Consultant & Supervisor

(Hvidovre, Denmark)

Einleitung

Sich-Schämen und Beschämung sind für gewöhnlich invasive Akte der sozialen Kommunikation. Anlässe, sich zu schämen oder durch andere beschämt zu werden, sind vielfältig; mit ihnen werden sowohl soziale wie auch persönliche Zwecke verfolgt. Schamempfinden, Beschämung und Strategien, Scham und Beschämung zu meistern, sind lebensgeschichtlich erworben, kulturell kodiert und sozial geregelt. Der Einzelne weiß, wann, wie und worüber er sich zu schämen hat, und fühlt den Zwang, seine Scham vor anderen zu verbergen.

Beschämung und Scham haben ein Gegenüber, einen Objektpol, von dem Beschämung ausgeht bzw. auf den der Blick des Beschämten gerichtet ist. Man schämt sich nicht grundlos; denn es werden immer auch spezifische inhaltliche Aspekte aufgerufen. Das gilt auch dann, wenn man sich für etwas schämt, für das es keinen Anlass gibt. Der Schaminhalt macht laut Wurmser (1990) den Subjektpol aus, er kann alle Verhaltens- und Denkweisen von Moral und Sozialität umfassen: Nacktheit, Ungeschicklichkeit, Verrat, Faulheit, Armut, fehlende Bildung, Respektlosigkeit, das eigene Aussehen, Feigheit, Aufschneiderei, Schmutz. Schamgefühle sind moralisch bedingt, sobald sie sich an Werten orientieren und der Akt des Sich-Schämens einem inneren Gebot folgt; von sozial bedingter Scham kann man sprechen, wenn geltende Normen und Regeln verletzt werden und mit Bestrafung zu rechnen ist. Obwohl im Einzelfall nicht immer entschieden werden kann, ob Schamgefühle durch moralische Werte oder soziale Normen ausgelöst worden sind, ist es wichtig, an dieser Unterscheidung festzuhalten. Denn es ist analytisch weder sinnvoll, einen strikten moralischen Absolutismus zu verfechten noch vom Gegenteil auszugehen, nämlich von der nur kulturbedingten Gültigkeit von Werten und Normen (Lynd 1958).

Der Artikel geht der Frage nach, wie Scham und Beschämung in Familien erfahren werden, die einen Migrationshintergrund haben und deren Teilhabe am gesellschaftlichen Leben begrenzt ist, weil sie weder zu den einkommensstarken Gruppen zählen noch über das nötige symbolische Kapital verfügen. Folgende Definition dient als Leitfaden:

«An der Scham erweist sich das eigene Unrechtsbewusstsein vor einer Gemeinschaft, deren Werte man selbst respektiert. ... die Scham hinterlässt Zeichen, die zugleich öffentlich und privat sind» (Nieman 2010; S. 408).

Beschämung als invasiver, als einzelnder Akt der sozialen Kommunikation

Von Scham und Beschämung geht die zutiefst verunsichernde Erfahrung aus, dass der Beschämte sich nicht länger als authentische Person erlebt und eine ungetrübte Sicht auf sich selbst verloren hat. Sein Ich verdoppelt sich sozusagen in einen verachteten und einen verachtenden Teil. In der primären Sozialisation sind es die Blicke oder die Worte der Anderen (hauptsächlich der Mutter), in denen sich das Selbst spiegelt und durch die es geformt wird. Subjektwerdung kann gelingen, wenn sie bedürfnisgerecht verläuft (Lorenzer 2016; V Exkurs 3) und zu einer Beziehung der wechselseitigen Anerkennung führt. Zur Struktureigentümlichkeit der Scham gehört es, dass anerkennende Interaktionsformen im objektivierenden Blick der Anderen aufgehoben (Landweer 1999) werden. Indem das Selbst durch den fremden Blick zum Objekt wird, büßt es seinen selbstbestimmten Bezug zur Welt und zu sich selbst ein. Es wird einer ihm bislang fremden Wahrheit ausgesetzt, die es in seinen sozialen Relationen erschüttert (Zahavi 2013). Scham macht schutzlos und machtlos.

Gemeinschaften können ihre Mitglieder mit Fremdheit belegen, ihre Namen aus dem gemeinsamen Gedächtnis streichen und sie heimatlos machen. Der soziale Tod war in archaischen Gesellschaften oftmals gleichbedeutend mit dem physischen Tod. Die Furcht vor öffentlicher Bloßstellung ist nicht nur ein Relikt archaischer Gemeinschaften, sondern auch Teil der sozialen Kontrolle in modernen Gesellschaften, was die Kulturanthropologie (Benedict 1946) deutlich gemacht hat. Entsprechend wird zur Vorsicht gemahnt. Im Talmud zum Beispiel wird vor einer öffentlichen Bloßstellung oder Erniedrigung eines Anderen gewarnt, da sie einem Blutvergießen gleichkommt (The William Davidson Talmud).

Sich-Schämen und Beschämung, so unsere These, aktualisieren die ursprünglich erfahrene und leiblich verfestigte Differenz von Selbst- und Fremdbestimmung. In der Psychoanalyse wird sie als Konflikt zwischen dem verachteten und dem beobachtenden Ich thematisiert. Eindringende Blicke aktivieren das Unrechtsbewusstsein; auf die Verletzung respektierter Normen folgt eigene Verachtung und Bestrafung. Auch die Soziologie kennt das Motiv der Verdoppelung: das korrumpierte Selbst wird mit dem normalen, kompletten Selbst verglichen (Simmel 1901; S. 144). Personen verlieren im Angesicht der Scham ihre Selbstachtung und die soziale Akzeptanz anderer. Die Macht des fremden Blicks verstärkt die innere Spaltung. "Im Schamgefühl zeigt sich dann der Mangel an Achtung am eigenen Körper und in der inneren Selbstwahrnehmung" (Neckel 2021; S. 103).

Zudem macht Scham einsam - im Gegensatz zu Gefühlen wie Freude oder Glück. Als leibgebundenes Gefühl löst sie den Impuls aus, sich verhüllen sowie das Antlitz verdecken oder verbergen zu müssen. Scham hat, so Landweer (1999; S.51), eine zentripetale und leibliche Richtung. Sie vereinzelt, und Beschämung ist ein Akt der sozialen Kommunikation, um den Einzelnen zu isolieren. Das Eingeständnis "Ich schäme mich" ist keine unmittelbare Reaktion auf den Akt der Beschämung. Das Erröten oder das Verbergen des Gesichts sind spontanere Ausdrucksformen. Versprachlichung ist erst möglich, sobald der Einzelne sich aus der Starre der Beschämung gelöst hat. Im Fall der Scham bleibt soziale Kommunikation trotz der Möglichkeit der Versprachlichung vor allem leibgebundene Kommunikation, und die Unmittelbarkeit des Schamempfindens öffnet sich erst nach und nach einer Reflexion durch Sprache (Landweer 1999; S. 52). Intersubjektivität kann anders gedacht und begründet werden.

Scham als protektiver, als anerkennender Akt der sozialen Kommunikation

Wenn Scham und Beschämung als Teil der sozialen Kommunikation verstanden werden, stellt sich die Frage nach der Rolle derer, die an der Kommunikation teilnehmen. Wird Scham als Unrechtsbewusstsein des Einzelnen vor der Gemeinschaft definiert, dann haben Interaktionspartner oder Gemeinschaften wie die Familie vor allem die Rolle des Publikums oder der Zeugen inne.

Zeugen registrieren, vermitteln und verurteilen Normverletzungen, die der Sich-Schämende vor der Öffentlichkeit und vor sich selbst zu verbergen versucht. Es ist diese Angst vor der Aufdeckung von Fehlern, die die Blicke der Anderen und die eigene Schutzlosigkeit so furchterregend machen.

Doch es findet sich auch eine andere Sichtweise als die der Angst vor dem Blick der Anderen und vor der öffentlichen Enthüllung privater Schamgefühle. Schamgefühle markieren Grenzen und legen Schutzzräume fest. Wurmser (1990; S.122) benutzt die Metapher der Maske - für ihn ist sie ein Schutzwall, durch den der Blick der Anderen nicht zu dringen vermag. Sie bewahrt die Integrität des Selbst und die Integrität mitmenschlicher Beziehungen. Bei Scheler entstehen Schamgefühle durch eine Rückwendung auf die Grenzen des Selbst; sie sind ein "Schutzgefühl des Individuums und seines individuellen Wertes gegen die gesamte Sphäre des Allgemeinen" (Scheler 1957; S. 80ff.) und somit eine Zurückweisung missverständlicher Absichten im Blick der Anderen.

Landweer (1999, S. 134) und Honneth (2003; S. 212–225) erweitern diese auf den Selbstschutz beruhende Sicht der Scham. Beide gehen davon aus, dass man sich auch solcher Normverstöße wegen schämen kann, die von anderen begangen worden sind. Voraussetzung ist, dass man sich mit der die Norm verletzenden Person ein Stück weit identifiziert, dass von ihr ein anderes Verhalten hätte erwartet werden können und dass durch ihren Normverstoß gleichzeitig eigene Ich-Ideale verletzt worden sind. Mit-Scham und stellvertretende Scham schaffen Raum für ein erweitertes Unrechtsbewusstsein; und weil menschliche Subjekte auf soziale Kränkungen, wie sie die physische Misshandlung, die Entrechtung und Entwürdigung darstellen, nicht gefühlsneutral reagieren können, haben die Muster der wechselseitigen Anerkennung innerhalb der sozialen Lebenswelt überhaupt eine gewisse Verwirklichungschance (Honneth 20023; S. 224).

Besonders in Honneths Anerkennungstheorie wird Mit-Scham zur Quelle wechselseitiger Anerkennung, so dass vereinzelter und invasive Formen der sozialen Kommunikation aufgehoben und durch Formen wechselseitiger Anerkennung ersetzt werden. Ob dies gelingt, hängt vor allem vom sozialen, politischen und kulturellen Umfeld ab und dem Willen, sich invasiven Formen der Kommunikation zu widersetzen. Uns scheint diese Sicht auf Scham und Beschämung deshalb wichtig zu sein, weil Familien somit nicht zwangsläufig zu einem Ort werden, an dem Schamgefühle bezeugt und Akte der Beschämung verstärkt werden. Sie können zu einem Ort werden, an dem die erfahrene Scham vermittelt und behoben sowie die wechselseitige Anerkennung erprobt werden kann.

Fragestellung

Ausgehend von der Annahme, dass Beschämung und Scham leibgebunden sind und nach innen weisen, wollen wir der Frage nachgehen, wie das Phänomen der Beschämung und der Scham in Familien erfahren wird. Familien werden hier als Figurationen (Elias 1990; 1996) begriffen, die sich durch eine endogene Dynamik (Konflikte, Zuneigung, Selbstzwänge) und exogene Faktoren (kulturelle Werte, soziale Normen, Fremdzwänge) entwickeln und verändern (Schröter 1990). Schamgefühle werden mit anderen Worten im Rahmen der Familie verstärkt bzw. abgewiesen; Akte der Beschämung werden hingenommen oder als inakzeptabel abgewehrt. Welche Figurationen sich entwickeln und wie sie sich verändern lassen, hängt davon ab, wie die Machtdifferentiale im Innenraum der Familie verteilt sind und wie groß die Interdependenzen sowie die symbolische Macht kultureller Traditionen und Überzeugungen im Umfeld der Familie sind. Indem wir Schamerfahrungen im Sozialraum *Familie* verankern, wird das Konzept der dispositionellen Scham um eine kontextuelle Dimension erweitert (Leeming & Boyle 2004).

Wir konzentrieren uns dabei auf Familien mit Migrationshintergrund, die im Großraum Kopenhagen leben, deren kulturelles und ökonomisches Kapital begrenzt ist und die verschiedene Formen der sozialen Unterstützung erhalten. In drei von vier Fällen hat die Sozialverwaltung interveniert und mit therapeutischen Maßnahmen die Funktionsfähigkeit der Familie sowie das

Wohl der Kinder sichern müssen. Dabei wurde deutlich, dass ihre fehlende Funktionsfähigkeit auch auf Schamangst, Beschämung und Mit-Scham zurückzuführen war. Es gibt eine ganze Reihe wissenschaftlicher Untersuchungen, die der Frage nachgehen, worüber und warum sich Familien mit Migrationshintergrund schämen; aber es gibt selten Untersuchungen zur Dynamik des Sich-Schämens in Familien mit Migrationshintergrund (Rumbaut 1994; Czub, 2013; Lindsay et al. 2014; Berndsen & Gausel 2015; Smith & Traustadóttir 2015; Ferrey et al. 2016; Bryant-Davis et al. 2017). Deshalb fragen wir konkret: Wie zeigen sich die invasiven, protektiven und anerkennenden Formen der sozialen Kommunikation in den vier ausgewählten Familien? Welche Veränderungen im Figurationsgefüge der Familien lassen sich im Zusammenhang mit den therapeutischen Maßnahmen erkennen?

Methodische Überlegungen

Wir haben uns für eine problem- und praxisorientierte Vorgehensweise entschieden und dabei ein Fallstudien-Design gewählt. Anhand von vier Fällen soll gezeigt werden, wie sich Schamgefühle im Spannungsfeld zwischen invasiver, protektiver und anerkennender sozialer Kommunikation entfalten. Wir konzentrieren uns dabei insbesondere auf Konfliktlinien in den Familien. Autonomie und Selbstwertgefühle sowie die Anerkennung verschiedener Lebensformen sind davon abhängig, welche Bedeutung die Familie als kollektive Einheit im Bewusstsein ihrer Mitglieder hat, welcher Status ihr in der dänischen Gesellschaft zukommt und welche moralischen und sozialen Überzeugungen im unmittelbaren kulturellen Umfeld der Familien vorherrschen.

In den vier Fällen geht es um a) Schamgefühle gegenüber Kindern mit Behinderungen, b) Schamgefühle von Kindern gegenüber dem Habitus und dem Ansehen der Eltern in der Öffentlichkeit, c) Schamgefühle der Eltern bzw. der Familie gegenüber einem Sohn mit abweichendem (kriminellem) Verhalten und d) gegenseitige Schamgefühle von Erwachsenen - hier von Mutter und Tochter.

Der Auswahl unserer Fälle ging zunächst eine Online-Suche in Google-Scholar voraus, um ein ausreichend großes Referenzmaterial in Form wissenschaftlicher Artikeln zu erhalten. Die Suchkriterien waren Scham und Verbrechen, Sexualität, Behinderung und Krankheit, Körper und Gesundheit, Eltern/Kinder, soziale Karriere, Drogenmissbrauch und Alkoholismus sowie kollektive Scham. Auch wenn das Referenzmaterial nicht repräsentativ ist, zeigt es eine zielgerichtete Aufmerksamkeit und ein spezifisches Erkenntnisinteresse an.

Auf dieser Grundlage haben wir in einem zweiten Schritt unser empirisches Material identifiziert und weiter qualifiziert. Bei der Auswahl der Fallbeschreibungen waren vor allem qualitative Überlegungen wesentlich; das heißt, dass die Fälle einem der oben genannten Kriterien entsprechen mussten, dass sie verschiedene Aspekte invasiver, protektiver und anerkennender sozialer Kommunikation näher beleuchten und dass sie praktisches Wissen enthalten mussten. Zudem spielten bei der Auswahl auch die familientherapeutische Erfahrung und die Intuition eines der beiden Verfasser eine wichtige Rolle. Seine langjährige Erfahrung in der Arbeit mit sozial benachteiligten Familien umfasst so viel kontextabhängiges und praxiserprobtes Wissen, dass wir mit einer gewissen Berechtigung sagen können: die Fälle, die wir ausgewählt haben, gelten auch für viele andere Fälle (Flyvbjerg 2006).

Das empirische Material unserer Untersuchung besteht aus semistrukturierten Interviews, die wir mit dem für die Fälle verantwortlichen Therapeuten geführt haben. Aufgrund der Schweigepflicht und des Schutzes von Personendaten haben wir keinen direkten Zugang zu Berichten gehabt, die nach dem Servicelov § 50 den kommunalen Instanzen vorliegen. Das gilt auch für den 3. Fall, in dem die Beratungsgespräche privater Natur waren. Um das Material zusätzlich zu validieren, haben wir in allen vier Fällen jeweils zwei Interviews durchgeführt. Das zweite Gespräch fand ungefähr eine Woche nach dem ersten Gespräch statt und hatte den Zweck,

Antworten auf noch offene Fragen zu bekommen, inhaltliche Leerstellen auszufüllen und die Vielfalt des Materials so zu verengen, dass es sich mit unserem Erkenntnisinteresse deckte. Wir haben anschließend das umfassende Material komprimiert und in Berichtform zusammengefasst.

Präsentation der Fälle

Der Migrationshintergrund der vier Familien, die nachfolgend vorgestellt werden, weist in den Nahen Osten. Sie zählen laut *Danmarks Statistik* zur Gruppe von Zuwanderern aus nicht-westlichen Ländern und sind entweder im Rahmen der Familienzusammenführung nach Dänemark gekommen oder wurden im Land geboren. Auffallend ist, dass die vier Familien sich am Muster der modernen, aufstiegsorientierten Familie in Dänemark orientieren (Bonke & Schulz-Nielsen 2013), dass aber nach wie vor die unbedingte Solidarität und die Achtung vor der rollen- und altersspezifischen Hierarchie gelten, wie man sie aus traditionellen ethnischen Familien kennt. Ihr Wir-Gefühl bezieht sich daher nicht nur auf die Kleinfamilie, sondern wird oftmals mit dem Werte- und Normengefüge des familiären Netzwerkes oder der Ethnie begründet. Schamanlässe, Schamangst und die Muster der Beschämung bzw. der sozialen Kontrolle werden im engeren Familienkreis erlebt und praktiziert, aber mit der Zugehörigkeit zu einem größeren Kollektiv erklärt.

Alle vier Familien werden familientherapeutisch betreut - drei Familien erhalten Hilfe nach dem Servicelov, eine Familie wird auf eigene Initiative hin privat betreut, weil der Klient die Altersgrenze von 18 Jahren überschritten hat. Laut Serviceloven § 50 (danskelove.dk) sind alle Städte und Gemeinden in Dänemark verpflichtet, Kinder und Jugendliche therapeutisch zu unterstützen, sobald Störungen im Bereich der Mobilität, der Kognition oder des Spracherwerbs vermutet werden. Dabei werden Verhalten, körperliche und geistige Entwicklung, Familienverhältnisse, Schulsituation, Gesundheitszustand und das soziale Umfeld des Klienten sorgfältig geprüft, um Ressourcen, Möglichkeiten und Defizite des Klienten offenzulegen. Ist die Prüfung abgeschlossen, wird eine gezielte Betreuung eingeleitet, die maximal drei Jahre dauern kann. Die Zusammenarbeit mit und die Unterstützung der Familien sind ein zentraler Punkt in der therapeutischen Arbeit. In den vier Fällen wendet der Therapeut eine holistische Methode an, bei der Ausgangspunkt in der familiären Lebenswelt genommen wird und deren Fundament Vertrauen, gegenseitige Achtung und Respekt sind. Der Therapeut hat einen Migrationshintergrund.

1. Bericht

Im Mittelpunkt steht eine Familie, deren Ansehen und sozialer Status im ethnischen Netzwerk in Dänemark gering ist. Die Eltern sind Ende vierzig, ihre Kinder sind 13 bzw. 7 Jahre alt und haben mit körperlichen oder geistigen Behinderungen zu kämpfen. Weder Eltern noch Kinder wurden in Dänemark geboren. Der Vater lebt seit Anfang der neunziger Jahre in Dänemark; im Rahmen des Familiennachzugs kamen Mutter und Kinder knapp 30 Jahre später nach Dänemark.

Die Familie erhält therapeutische Hilfe, um sicher zu stellen, dass eine angemessene soziale, geistige und körperliche Entwicklung der Kinder gewährleistet ist. Unmittelbares Ziel der Hilfe ist es, die negative Einstellung der Eltern gegenüber den Handicaps ihrer Kinder abzubauen und sie in deren Erziehung einzubinden.

In der Selbstwahrnehmung und im Selbstausdruck sind Schamgefühle und Schamangst vor allem vom Kontext abhängig, in dem sich die Eltern befinden. Im Gespräch mit dem Therapeuten zeigen sie sich als verantwortungsvolle Eltern, die die begrenzten Fähigkeiten ihrer Kinder anerkennen und nach Möglichkeiten suchen, diese nach besten Kräften zu unterstützen. Im

therapeutischen Kontext ist ihre Selbstwahrnehmung weder durch Schamangst noch durch Selbstvorwürfe geprägt.

Zeichen von Schamangst sind deutlich spürbar, sobald die Eltern den Schutz des therapeutischen Raumes verlassen und sich den Blicken ihres ethnischen Netzwerkes ausgesetzt fühlen. Beschämende Blicke der Anderen werden abgewehrt, auch um einem Verlust der persönlichen Integrität zu entgehen. Schamangst führte unmittelbar dazu, soziale Kontakte einzuschränken, sich von Bekannten und Freunden zu isolieren und sich ins Private als sicheren Zufluchtsort zurückzuziehen. Schutzlosigkeit durch Bloßstellung und Erniedrigung wird als Entwertung der Persönlichkeit erlebt. Auffällig an dem ersten Beispiel ist, dass die Familie nicht als Einheit auf die Beschämung reagiert. Da die Eltern ihre Schamangst unterschiedlich abwehren, lässt das auf Konflikte in der Familie schließen.

Die Eltern erfahren bei einem Arztbesuch, dass eines ihrer Kinder an autistischen Störungen leidet. Der Vater, der zuvor sehr stolz auf das Kind war, verliert jetzt gänzlich das Interesse an dessen Gesundheit und Wohlbefinden. Vor allem aber fürchtet er sich davor, in seinem Umgangskreis bloßgestellt zu werden. Er wendet sich von der Familie ab, um nicht den Kontakt zu seinem Umgangskreis zu verlieren. Die Furcht vor der Ausgrenzung ist imaginativ und geht von der Annahme aus, dass körperliche und seelische Gebrechen in der Familie einen Statusverlust nach sich ziehen. Das Verhalten ihres Mannes der Familie gegenüber findet die Frau verantwortungslos und beschämend und ist erleichtert, als ihr Mann sich von ihr und der Familie trennt.

Bei der Mutter werden Schamgefühle und Schamangst hingegen dann aktiviert, wenn Bekannte aus ihrem unmittelbaren Umgangskreis sich nach dem Befinden der Kinder erkundigen. In dieser Frage klingt in ihren Ohren die Anklage mit, dass sie zwei behinderte Kinder habe, für deren Behinderung sie verantwortlich sei. Dem Therapeuten erklärt sie, dass sie immer dann, wenn sie auf solche Fragen stößt, folgendes antworten möchte: "Kannst du nicht mit den Behinderungen meiner Kinder umgehen? Ich verstehe nicht, warum Du mich das fragst. Lass mich und meine Kinder in Ruhe. Du fragst nicht, weil du dich für meine Kinder interessierst; du bist nur neugierig". Dieser abweisenden Antwort liegt das Wissen zugrunde, dass Behinderungen in ihrem Netzwerk als Strafe und Prüfung aufgefasst werden. Gleichzeitig kommt die Mutter zu der Erkenntnis, dass sie die schamvolle Demütigung der Anderen durch eine klare Grenzziehung zurückweisen und abwehren kann. In diesem besonderen Fall ist es dank einer langwierigen therapeutischen Intervention gelungen, dass die Mutter selbstbewusst(er) mit Schamsituationen und ihren Schamgefühlen sowie ihrer Schamangst umgehen kann.

2. Bericht

Dieser Bericht handelt von einer Familie, in der eines der Kinder von der Familie entfernt und im Rahmen der Kinder- und Jugendhilfe fremduntergebracht wird. Die familientherapeutische Schutzmaßnahme wird mit Gewalt in der Familie begründet. Die Eltern sind etwa 40 Jahre alt und als Flüchtlinge nach Dänemark gekommen. Die Kinder sind im Lande geboren und hier aufgewachsen. Die Eltern haben keine Ausbildung und beherrschen die dänische Sprache nur unzureichend. Im Frühjahr 2018 wird mit der Familientherapie nach der Fremdunterbringung eines der Kinder begonnen; die Therapie dauerte ca. 2½ Jahre. Ihr Ziel ist es, das Konfliktpotential abzubauen und den Zusammenhalt in der Familie zu stärken. Im Mittelpunkt des zweiten Berichts steht die gestörte Kommunikation in der Familie, die zu gegenseitigen Schamgefühlen führt.

Ausgangspunkt ist, dass die Kinder - meistens indirekt - zu verhindern versuchen, dass ihre Eltern an Elternabenden in der Schule oder an Treffen bezüglich der Freizeitbetreuung teilnehmen. Obwohl die Eltern neugierig auf den schulischen Lernraum ihrer Kinder sind, werden sie bewusst davon ferngehalten. In Gesprächen des Therapeuten mit den Kindern wird deutlich, dass sie sich für ihre Eltern schämen, dass die Achtung vor den Eltern es ihnen aber verbietet, den

Schamanlass direkt anzusprechen. Die Fremdheit der Eltern im öffentlichen Raum wird zu einem Schamanlass und durch folgende Merkmale bestimmt: mangelhafte Sprachbeherrschung, Abhängigkeit von einem Dolmetscher, kommunikative und soziale Ausgrenzung, andersartige Bekleidung. Die Kinder schämen sich, weil sie einen Status- und Achtungsverlust befürchten.

«Es fällt uns schwer, das unseren Eltern selbst zu sagen. Sie könnten sich aufregen und denken, dass wir kein Interesse an ihnen haben oder dass wir zu Dänisch geworden sind. Wir respektieren unsere Eltern, aber dieser Dinge wegen schämen wir uns für sie».

Interessant an diesem Beispiel ist zweierlei: Zum einen stellen die Kinder sich vor, welche peinliche Situation sich für sie und die Eltern entwickeln kann, um sich anschließend für Aussehen, Habitus und Wissen der Eltern zu schämen. Peinlichkeit und Scham sind in diesem Fall eng miteinander verwoben. Aber es ist die Identifikation mit den Eltern, die eine peinliche zu einer schamvollen Situation werden lässt. Aussehen, Sprache und das Angewiesensein auf Hilfe können peinlich wirken, wenn sie in der Situation als unangemessen empfunden werden; schamvoll werden sie in dem Augenblick, wo der Wertverlust die ganze Person berührt. Die Kinder befürchten beschämt zu werden, weil ihre Eltern Werte und Normen repräsentieren, die sich von denen der Gemeinschaft unterscheiden, die von den Kindern aber für wichtig gehalten werden.

Zum anderen bleibt den Kindern keine andere Wahl, als ihre Schamgefühle zu verschweigen, da sie sich für ihre Eltern schämen. Offen über den Grund ihrer Gefühle zu sprechen, könnte als Akt der Beschämung aufgefasst werden. So befürchten die Kinder, dass ihnen fehlender Respekt oder Verleugnung der ethnischen Herkunft vorgeworfen werden könnte. Obwohl ein solcher Vorwurf eigentlich nur in ihrer Phantasie existiert, ist er selbst als vorgestellter Vorwurf so realistisch, dass dadurch Grenzen markiert werden, die im Akt der Beschämung nicht überschritten werden dürfen. Schweigen ist notwendig aus Respekt vor der sozialen und der kulturellen Bedeutung der Familie. So kämpfen die Kinder mit ambivalenten Gefühlen: auf der einen Seite wollen sie ihren Status in der Schule behaupten und auf der anderen Seite ihre Loyalität gegenüber Eltern und Familie nicht beschädigt wissen.

Dass dieser Ambivalenzkonflikt einvernehmlich gelöst werden konnte, ist dem Einsatz des Therapeuten zu verdanken. Die Eltern erkennen letztendlich, dass sie der direkte Anlass für das Verhalten ihrer Kinder sind. Hätten sie frühzeitig und besser Dänisch gelernt, hätten ihre Kinder sich nicht schämen müssen - so ihr Rasonnement.

3. Bericht

In diesem Bericht geht es um Eltern, die sich für ihren Sohn schämen. Sie sind bekümmert, angsterfüllt und betrübt, weil sie vermuten, dass ihr Sohn mit Drogen experimentieren und auf die schiefe Bahn geraten könnte. Die Eltern sind zu Beginn der neunziger Jahre als Jugendliche nach Dänemark gekommen; ihre Kinder sind in Dänemark geboren und aufgewachsen. Der Sohn ist heute volljährig und nach Aussage der Eltern ein guter Junge. 2022 suchten sie professionelle Hilfe auf, weil die Ungewissheit und die Angst davor, ihre Selbstachtung und ihren sozialen Status im Umgangskreis zu verlieren, sie völlig verunsichern. Jugendamt und Kommunalverwaltung sind in diesen Fall nicht eingeschaltet worden. Die professionelle therapeutische Unterstützung erfolgt auf freiwilliger Basis und dauert auch 2023 an.

Den Eltern fällt es schwer, ihren Sohn wiederzuerkennen. Innerhalb von sechs Monaten habe er sich radikal verändert. Auch fragen sie sich, ob dies noch ihr Sohn sei, befürchten, dass sie den Kontakt zu ihm verlieren, dass er ihnen zwischen den Fingern zerbröselt. Er wirkt ängstlich und gestresst auf sie, vermag sich nicht auf seine Ausbildung bzw. Arbeit zu konzentrieren und scheint alles aufzugeben.

«Wenn wir ihn fragen, was los ist, antwortet er in etwa so: „Macht euch keine Sorgen, ich habe alles unter Kontrolle... es gibt keinen Grund zur Panik. Übertreibt nicht und – vor allem – beschuldigt mich nicht für etwas, mit dem ich nichts zu tun habe.“ Wir wollen unserem Sohn gerne glauben, aber seine Handlungen zeigen uns, dass hier etwas nicht stimmt».

Die Sorge um den Sohn geht einher mit der Angst, die Anerkennung und den Respekt in ihrem ethnischen Familiennetzwerk zu verlieren. In ihrer Selbstwahrnehmung sind sie eine angesehene Familie, hilfsbereit und bemüht, geachteter Teil der Gemeinschaft zu sein. Redlichkeit und Aufrichtigkeit, Gesetzestreue und Ehrbarkeit gehören zu den Grundüberzeugungen im Wertgefüge der Eltern, und sie fürchten sich davor, dass die gesetzeswidrige und amoralische Handlungsweise ihres Sohnes auf sie zurückfällt und die Ehre der Familie verletzen könnte.

Im Gespräch mit dem Therapeuten erläutern die Eltern, warum sie so heftig auf das abwegige Verhalten ihres Sohnes reagieren:

«Wir waren immer gute Eltern und haben uns an Gesetze und Regeln gehalten. Wir verstehen nicht, warum unser Sohn einen Weg wählt, der uns so große Sorgen bereitet. Das Schlimmste jedoch ist, wenn jemand in unserer Familie oder in unserem Netzwerk erfährt, dass unser Sohn das Interesse an Schule und Arbeit verloren hat und mit Drogen experimentiert. Wir wissen nicht, was wir der Familie, dem Netzwerk oder den Behörden sagen sollen. Wir denken, dass es eine große Schande für uns ist; wir haben jetzt weniger Kontakt zu unseren Bekannten und Freunden. Wir verheimlichen es in jeder Hinsicht».

Die Eltern schämen sich in diesem Fall für ihren Sohn und vor dem Netzwerk der Familie; ihre Schamangst macht sie sprachlos und zwingt sie dazu, sich zu isolieren. Bekannte, Verwandte und Freunde bilden die Kulisse oder das Publikum, das die Schamgefühle aktiviert, verstärkt und bezeugt. In diesem Fall scheint die Angst, die Anerkennung der Anderen zu verlieren, größer zu sein als die Angst um das Wohl ihres Sohnes. Unbeteiligte Personen werden zu Scham-Zeugen, weil deren Urteil für bedeutungsvoll gehalten wird. Scham-Zeugen, so die Annahme, halten die selben Normen wie man selbst für wichtig, sie besitzen die Fähigkeit eventuelle Normenverstöße zu beurteilen und haben die Autorität diese zu bestrafen.

Bei der Verletzung moralischer Gebote ist es hauptsächlich das Gewissen oder das Ich-Ideal, das über die Heftigkeit von Schamgefühlen bestimmt. Wird jedoch gegen soziale Normen, gegen traditionsgebundene Konventionen oder geltende Regeln verstoßen, hängt die Intensität der Schamgefühle davon ab, wer Zeuge eines möglichen Fehlverhaltens ist. Dabei gilt: je wichtiger anwesende Scham-Zeugen bei der Bewertung von Verstößen erachtet werden, umso stärker sind Schamgefühle und Schamangst. In unserem Beispiel erscheint uns die Schamangst [unangemessen] groß zu sein - zum einen rufen die Eltern ihr gesamtes Familiennetzwerk als Scham-Zeugen auf; zum anderen sind nicht sie es, sondern ihr Sohn, der allem Anschein nach gegen Normen der Ehrbarkeit und Ehrlichkeit verstößt und die Ehre der Familie verletzt.

4. Bericht

Dieser Bericht handelt von einer jungen Mutter, die in Dänemark geboren wurde und in einer Familie mit Migrationshintergrund aufgewachsen ist. Die knapp 30-jährige Frau kämpft mit zwei Herausforderungen. Sie hat zum einen wenig Erfolg im Berufsleben; ihre hauptsächlich prekären Jobs hat sie schnell aufgegeben. Sie fühlt sich ausgebrannt, ist oft krankgeschrieben und verlässt das Haus nur noch selten. Zum anderen stellt ihre Familie und vor allem ihr familiäres Netzwerk hohe Forderungen an sie. Sie muss sich neben ihren Kindern vor allem um die psychisch kranke Mutter

kümmern – eine Aufgabe, die anstrengend und undankbar ist – anstrengend, weil die Pflegebedürftigkeit der Mutter zunimmt und von der Familie keine Hilfe zu erwarten ist; undankbar, weil der kulturelle Kodex unerbittlich ist und vorschreibt, dass Kinder sich um ihre Eltern zu kümmern haben. Die junge Frau findet daher kaum Zeit für ihre eigenen Kinder – was ihre Selbstachtung zerstört und ihr Gewissen belastet. Zudem vermeiden die Kinder den Kontakt mit der Großmutter. Die kommunale Sozialverwaltung versucht, die junge Mutter zu entlasten und durch eine Gesprächstherapie ihr Selbstwertgefühl zu stärken. Mit der Betreuung wurde 2021 begonnen; sie dauerte gut 6 Monate.

Scham und Beschämung haben in diesem Fall nahezu rituelle Züge und gleichen einem Kampf der Generationen um Status und Ansehen. Ausgangspunkt dieses Kampfes ist die Erwartung der älteren Generation, dass die Kinder den Eltern unbedingt Dank schulden, dass sie zu Respekt und Gehorsam verpflichtet sind und dass Bedürfnisse der älteren Generation immer Vorrang vor den Wünschen der nachgeborenen Generation haben. Von der jungen Frau wird Hilfe und Unterstützung gefordert; wenn sie diesen Forderungen nicht nachkommt, werden Schamgefühle geweckt und eine Beschämungsstrategie angewandt, die kränkend ist, das Selbstwertgefühl verletzt und den soziale Status der jungen Frau in der Gemeinschaft und der Familie grundlegend infrage stellt. Die Mutter äußert sich oft wie folgt.

«Ich schäme mich, dass ich eine Tochter wie dich habe. Du hast keine Erfolge im Leben, du kannst nicht einmal deinem Job nachkommen, du bleibst den ganzen Tag zu Hause, schläfst nur und vergisst alles. Und eine Ausbildung hast du auch nicht. Du bist eine große Schande für mich».

Beschämung dieser Art lösen psychosomatische Störungen bei der jungen Frau aus; ihr psychischer Zustand verschlechtert sich, Mutlosigkeit und Müdigkeit stellen sich ein und soziale Beziehungen werden weiter gedrosselt. Die Schamgefühle werden als so erniedrigend erlebt, dass Suizidgedanken aufkommen.

«Ich schäme mich ständig dafür, dass ich keine gute Tochter bin, dass ich kein gutes Mitglied in unserer Familie und dass ich keine gute Mutter meiner Kinder bin. Ich schäme mich für alles, und manchmal hoffe ich, dass ich nicht mehr leben kann. Die Scham gibt mir das Gefühl, dass ich nichts bin, dass ich nichts kann».

Eine verständliche Gegenwehr seitens der jungen Frau bestand lange Zeit darin, sich für ihre Eltern zu schämen. Die Beschämung durch die Mutter konnte dadurch abgewehrt oder zumindest abgemildert werden, indem Eltern und Familie zum Schamobjekt gemacht wurden. Wenn die junge Frau sich zum Beispiel mit ihrer Mutter in der Öffentlichkeit zeigte, empfand sie Scham. Die Leute schauten auf die Mutter herab, weil sie keine soziale Empathie hat und sich aufgrund ihrer neurotischen Züge auffällig benimmt. Erst in den Gesprächen mit dem Therapeuten erkennt die junge Frau, dass Akte der Beschämung nicht länger hingenommen werden können, will sie nicht ihren Selbstrespekt und die Achtung bzw. Liebe ihrer Kinder völlig einbüßen – eine radikale Einsicht, die zur Folge haben könnte, den Kontakt zu Eltern und Familiennetzwerk abbrechen zu müssen und einen bislang gültigen kulturellen Kodex aufzugeben.

Analyse

Es fällt auf, dass viele Schamepisoden in den Berichten von einem Phänomen handeln, das als **Stellvertreterscham** bezeichnet werden kann. Bei der Stellvertreterscham schämt man sich nicht über sich selbst, sondern für die Handlungen anderer Mitglieder in der Familie. Das vielleicht offenkundigste Beispiel findet sich im 2. Bericht, wo Kinder sich für ihre Eltern schämen, weil

diese das Dänische nur unzureichend beherrschen und ihre Kleidung sowie ihr Habitus in der Schulöffentlichkeit fremd wirken. Die Kinder erfahren im Akt des Sich-Schämens das Doppelgesicht der Scham. Sie schämen sich **für** ihre Eltern, weil sie fürchten, dass die - tatsächliche oder imaginierte - Fremdheit der Eltern auf die Kinder zurückfällt, dass sie deren Selbstwert beschädigt und die fragile Teilhabe an der schulischen Lebenswelt erschüttern könnte. Gleichzeitig aber schämen sie sich in einem Akt der Empathie **mit** ihren Eltern - zum einen, weil es die eigenen Eltern sind, und zum anderen, weil die soziale Angst ausgegrenzt zu werden zu den täglichen Erfahrungen im Schulalltag der Kinder gehört. Durch das therapeutische Gespräch konnten die Ambivalenzen der Stellvertreterscham thematisiert und aufgelöst, die gegenseitige Akzeptanz und Anerkennung wieder aufgerichtet und die Ehre der Familie gewahrt werden. In den anderen von uns vorgestellten Fällen steht der Aspekt des Sich-Schämens für jemanden im Vordergrund, der Aspekt der Mit-Scham ist weniger deutlich.

Die **zentripetalen und isolierenden Schamgefühle** sowie die Schamangst nehmen in der sozialen Kommunikation der im Artikel dargestellten Fälle den größten Raum ein. Als kollektiver Akteur wirkt die Familie gleichsam als Katalysator; sie bündelt und verstärkt Schamangst und Schamgefühle, indem sie sich mit den Sollensvorschriften geltender sozialer Normen und moralischer Werte identifiziert und sich zu deren Fürsprecher macht. Sie produziert Schamanlässe und wird damit zu einem Teil des Systems der kollektiven Beschämung – zu einem System, das solange funktioniert, wie die Personen sich im gleichen Wertehorizont und in den gleichen normativen Strukturen bewegen.

Auf der einen Seite fungiert die Familie als Wächter über die für das soziale Miteinander notwendigen Normen und Werte; sie trägt dazu bei, dass anerkannte moralische Leitbilder und soziale Normen bewahrt und vermittelt werden sowie das Bewusstsein von Recht und Unrecht zur Richtschnur des gemeinsamen Handelns wird. Im 3. Bericht schämen sich die Eltern für ihren Sohn, weil sie befürchten, dieser könne Drogen konsumieren. Der vermutete Drogenkonsum wird für sie zum Schamanlass. Die Angst, dass dies öffentlich werden könne, treibt die Eltern in die Isolation. Sie ziehen sich zurück und bleiben mit ihrer Schamangst alleine. Der Sohn weist ihre Vorwürfe und Beschuldigungen zurück - entweder weil sie nicht zutreffen oder weil er kein Unrechtsbewusstsein hat und schamlos handelt. Grundlegende moralische Überzeugungen wie Anstand, Ehrlichkeit und Rechtschaffenheit werden in der Kommunikation und Interaktionen vom Sohn nicht bestätigt. Die Reziprozität der Sichtweisen auf verbindliche Werte und Normen wird in diesem Fall außer Kraft gesetzt, was zu einer Verunsicherung und einem Misstrauen zwischen den Familienmitgliedern führt und eine gelingende soziale Kommunikation erheblich belastet.

Hier zeigt sich das Doppelgesicht der Scham, wenn auch in anderer Form. Den Eltern gelingt es nicht, das für sie so beschämende Verhalten zurückzuweisen. Sie können weder ihre Scham zu einer Episode machen, die den Sohn beschämt, noch können sie die Angst, von signifikanten Anderen mit dem Verhalten ihres Sohnes identifiziert zu werden, ablegen. Und solange sie sich mit ihrem Sohn als einem Teil der Familie identifizieren, leiden ihre Glaubwürdigkeit und Achtung gegenüber ihrem Umgangskreis und ihr Selbstbild als Eltern. Schamangst und Achtungsverlust scheinen unlöslich miteinander verknüpft zu sein; es bleibt in diesem Fall offen, ob die therapeutischen Maßnahmen erfolgreich sein werden und sich die Eltern aus ihrer Erstarrung und dem Rückzug befreien können. Denn der Prozess ist noch nicht abgeschlossen.

Die Familie kann auf der anderen Seite Normen und Werte tradieren, die die Menschenwürde verletzen und die Integrität von Personen beschädigen. Im 1. Bericht sieht sich der Vater, als er vom Autismus seines Kindes erfährt, den stigmatisierenden und befremdlichen Blicken seines sozialen Umfeldes ausgesetzt. Körperliche und mentale Behinderungen und Krankheiten werden von ihm als Strafe für frühere Verfehlungen aufgefasst und damit naturalisiert. Die fremden Blicke der Anderen aktualisieren Schamgefühle und Schamangst und werden als Akt der sozialen und kommunikativen Ausgrenzung gedeutet. Dem befürchteten Verlust seiner Würde und Achtung versucht der Vater

sich dadurch zu entziehen, dass er sich von Frau und Kindern trennt. Der Konformitätsdruck des sozialen Umfeldes ist größer als das Verantwortungsgefühl gegenüber Frau und Kindern. Die Familie fungiert in diesem Fall nicht als Schutzwall, sondern als Spiegel einer kulturellen Tradition und als Effekt einer diskursiven Praxis, in der Behinderung als “unerwünschte Abweichung von wie auch immer definierten Erwartungen” (Cloerkes 2001; S. 7) gilt und negative soziale Reaktionen auslöst.

In beiden Fällen sind Schamgefühle leibgebundene Reaktionen auf die antizipierte Exkommunikation durch die Gemeinschaft, auch wenn soziale Normen wie im 3. Bericht eine sinnvolle Sollensvorschrift sind, im 1. Bericht dagegen als eine Machtpraxis erscheinen. Die Familie ist kein Schutzraum, stattdessen verstärkt sie den Druck auf ihre Mitglieder – jedenfalls solange, wie die Seinsweise eines ihrer Mitglieder zum - realen bzw. imaginierten - Schamanlass werden kann.

Im 4. Bericht spielen zwar die fremden Blicke der Anderen auch eine entscheidende Rolle, aber deren Blickweise und die damit verbundenen Normen und Werte werden nicht bedingungslos und kampfflos hingenommen. Wichtig scheint uns in diesem Bericht daher der Aspekt der Auseinandersetzung und des Kampfes zu sein. Die Familie wird zu einer **sozialen Arena interner Statuskämpfe**, wo Scham und Beschämung als Waffen eingesetzt werden. Divergierende Vorstellungen über den Inhalt und die Form eines selbstbestimmten Lebens zwingen Mutter und Tochter dazu, sich gegenseitig zu beschämen und die Selbstachtung des Anderen zu beschädigen. Die Mutter benimmt sich in den Augen der Tochter in der Öffentlichkeit so auffällig, dass sie sich dafür schämen muss; die Tochter wird von der Mutter als Versagerin hingestellt, die sich weder um ihre Eltern kümmert noch Erfolg im Berufsleben hat. Wie diese Statuskämpfe ausgehen, hängt von den Machtchancen der Kombattanten und den Interdependenzstrukturen in der Familie und den normativen Überzeugungen im unmittelbaren Umgangskreis der Familie ab. Beschimpfung, Diskriminierung und Beleidigung sind der Gegenstand der Kämpfe. Soziale Ursachen und normative Strukturen werden durch Akte der Scham und Beschämung so umgedeutet, dass sie als persönliche Fehler dastehen (Neckel 2021; S. 106). Mit Hilfe des Therapeuten gelingt es, den Kampf zwischen Mutter und Tochter zu befrieden und das Selbstwertgefühl der Tochter zu stärken.

Die Familie kann auch als **Schutzraum und Ort der Solidarität** gelten, wo Akte der Beschämung abgewehrt, Schamgefühle und Schamangst aufgehoben und Prozesse gegenseitiger Anerkennung eingeleitet werden. Zum Schutzraum wird die Familie, sobald sie als kollektiver Akteur dabei hilft, Kränkungen und Herabwürdigungen ihrer Mitglieder abzuwehren und deren Ehrgefühl und Integrität zu verteidigen. Zu einem Ort wechselseitiger Anerkennung wird die Familie, wenn sie die Lebensformen ihrer Mitglieder respektiert, sich gemeinsam gegen deren Missachtung wehrt und Erfahrungen mit sozialer Scham zu einer politisch-moralischen Überzeugung werden lässt. Dabei ist zu unterscheiden zwischen Lebensformen, die mit Normenkonflikten verbunden sind, und Lebensformen, die auf Rechtsverletzungen und Schamlosigkeit beruhen (Bahrtdt 1992). Soziale Kontrolle durch Familie und Gemeinschaft ist unserer Ansicht nach nur bei offensichtlichen Rechtsverletzungen und Missachtung moralischer Regeln gerechtfertigt.

In den vier Berichten sind protektive und anerkennende Aspekte bei der Schamabwehr nur ansatzweise zu erkennen. Im ersten Bericht gelingt es mit Hilfe des Familientherapeuten, das Selbstbewusstsein der Mutter der behinderten Kinder zu stärken, so dass sie die neugierigen und intimidierenden Blicke ihres sozialen Umfeldes zurückweisen kann. Mit dem Satz “Lass mich und meine Kinder in Ruhe” werden zum einen schamvolle Schmähungen abgewehrt; zum anderen wird die Kränkung zum Anlass genommen, das geltende Normensystem ihres Umfeldes infrage zu stellen. Auch im zweiten Bericht finden sich Ansätze zu einem Anerkennungsdiskurs. Die Eltern lernen durch die Vermittlung des Therapeuten den an der schulischen Öffentlichkeit ausgerichteten Habitus der Kinder zu akzeptieren, indem sie sich für die Mit-Scham ihrer Kinder verantwortlich

fühlen. Ihre Versäumnisse in der Vergangenheit werden zu einem Schamanlass in der Gegenwart. In beiden Fällen gelingt es Schamängste zu zähmen. Sie werden aus dem grenzenlosen Nichts der unbestimmten Angst (Waldenfels 2015; S.142f.) gelöst und zeigen sich als soziales Phänomen, das auf Situationen mit einem spezifischen Sinn bezogen werden kann. Eine zufriedenstellende Lösung sähe so aus, dass in einem Akt der Solidarität der mit Schamgefühlen verbundene Achtungsverlust aufgehoben wird und die Selbstachtung des Einzelnen gestärkt wird.

Zusammenfassung und Diskussion

Die Figurationen familienrelativer Scham und Beschämung lassen sich anhand dreier Perspektiven genauer beschreiben:

1. **Erzwungener Rückzug in die soziale und persönliche Unbedeutsamkeit:** In dieser Figuration wird der Achtungsverlust des Einzelnen in der und durch die Familie verstärkt, indem sie sich zum unbedingten Fürsprecher geltender sozialer Normen macht. Interdependenzstrukturen im Umfeld der Familie legitimieren die interne Machtverteilung in der Familie. Als kollektiver Akteur ist sie Katalysator der tradierten Überzeugungen und Werte. Das Motiv des Zurückgeworfenseins auf sich selbst und das der sozialen Isolierung waren in allen vier Berichten deutlich erkennbar.

2. **Soziale Arena für interne Statuskämpfe:** In dieser Figuration ist die Machtverteilung labil und der Ausgang der internen Auseinandersetzung offen. Schamgefühle und Beschämung sind im Gegensatz zur ersten Figuration vor allem eine innerfamiliäre Angelegenheit, bei der es um die Akzeptanz oder die Ablehnung von neuen bzw. traditionellen Lebensentwürfen geht. Scham und Beschämung werden in den internen Kämpfen als Waffen eingesetzt. Veränderungsspielräume öffnen sich immer dann, wenn es gelingt, den Lebensentwürfen, die mit dem traditionellen Ordnungsgefüge in Einklang stehen, die alleinige Gültigkeit und Rechtmäßigkeit abzusprechen. Das soziale Umfeld wird für solche Lebenswürfe Partei ergreifen, in denen sich die aktuelle Diskursordnung widerspiegelt und die mit den akzeptierten Normen und Werten der Gemeinschaft grundsätzlich vereinbar sind.

3. **Schutzraum und Ort der Solidarität:** In dieser Figuration ist das Sich-Schämen vor allem eine Reaktion auf die verweigerte Anerkennung und auf die soziale Demütigung durch Andere sowie auf das Befremdende im gemeinsamen Wertehorizont. Scham ist somit kein Rückzug in die soziale und persönliche Unbedeutsamkeit, sondern vor allem eine Geste, mit der die Verletzung der persönlichen Integrität und der sozialen Achtung deutlich gemacht wird. Scham wird zu Mit-Scham, sobald Interdependenzstrukturen in der Familie transparent sind und die entfremdende Machtausübung kritisiert werden kann. Mit-Scham ist sozial robust, wenn es gelingt, invasive Formen der Kommunikation zurückzuweisen und die Solidarität in den Familien als eine Gegenmacht gegen die herabsetzenden Blicke der Anderen zu festigen. Nur in einem Fall gelang es, invasive Formen der sozialen Kommunikation durch protektive und anerkennende Formen zu ersetzen - und dies auch nur mit Hilfe des Therapeuten.

Diskussion: In unseren vier Berichten waren invasive Kommunikationsformen und erzwungener Rückzug in die soziale und persönliche Unbedeutsamkeit dominant. Dies mag damit zusammenhängen, dass wir nur Zugang zu **Formen beschädigten Lebens** hatten. Die Familien und ihre Mitglieder waren sozial marginalisiert, ihr symbolisches und soziales Kapital war entsprechend begrenzt. In zwei der vier Fälle kamen körperliche bzw. kognitive Behinderungen hinzu. Ihre soziale Marginalisierung in der dänischen Gesellschaft lässt es plausibel erscheinen, dass ethnische Netzwerke und die Großfamilie direkt an den Akten des Sich-Schämens und der Beschämung

teilhatten. Sie waren Schamzeugen, definierten Schamgrenzen und begrenzten die Möglichkeiten des aktiven Handelns derer, die sich schämten. Die vier Fälle sind sicherlich nicht typisch für alle Familien mit Migrationshintergrund in Dänemark, sie beschreiben aber recht präzise, wie marginalisierte Familien mit Migrationshintergrund den sozialen Achtungsverlust erleben und um Respekt und Anerkennung kämpfen.

Literaturverzeichnis

- Bahrddt, H. P. (1992). *Schlüsselbegriffe der Soziologie: Eine Einführung mit Lehrbeispielen* (5. Auflage). München : CH Beck. [in German]
- Benedict, R. (1946). *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. Boston : Houghton Mifflin.
- Berndsen, M., & Gausel, N. (2015). When majority members exclude ethnic minorities: The impact of shame on the desire to object to immoral acts. *European journal of social psychology*, 45(6), 728-741.
- Bonke, J., & Schultz-Nielsen, M. L. (2013). *Integration blandt ikke-vestlige Indvandrere - Arbejde, Familie, Netværk og Forbrug*. Syddansk Universitet. Institut for Grænseregionsforskning. Syddansk Universitetsforlag. [in Danish]
- Bryant-Davis, T., Adams, T., Alejandre, A., & Gray, A. A. (2017). The trauma lens of police violence against racial and ethnic minorities. *Journal of Social Issues*, 73(4), 852-871.
- Cloerkes, G. (2001). *Soziologie der Behinderten. Eine Einführung*. Heidelberg : Universitätsverlag Winter. [in German]
- Czub, T. (2013). Shame as a self-conscious emotion and its role in identity formation. *Polish Psychological Bulletin*, 3(44), 245-253.
- Elias, N. (1990). *Engagement und Distanzierung. Arbeiten zur Wissenssoziologie I* (8. Auflage). Frankfurt am Main : Suhrkamp [in German]
- Elias, N. (1996). Was ist Soziologie? Weinheim : Juventa Verlag [in German]
- Ferrey, A. E., et al. (2016). The impact of self-harm by young people on parents and families: a qualitative study. *BMJ open*, 6(1), e009631.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative inquiry*, 12(2), 219-245.
- Honneth, A. (2003). *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main : Suhrkamp. [in German]
- Landweer, H. (1999). *Scham und Macht: Phänomenologische Untersuchungen zur Sozialität eines Gefühls* (Vol. 7). Tübingen : Mohr Siebeck [in German]
- Leeming, D., & Boyle, M. (2004). Shame as a social phenomenon: A critical analysis of the concept of dispositional shame. *Psychology and psychotherapy: Theory, research and practice*, 77(3), 375-396.
- Lindsay, S., et al. (2014). Social workers as “cultural brokers” in providing culturally sensitive care to immigrant families raising a child with a physical disability. *Health & Social Work*, 39(2), e10-e20.
- Lorenzer, A. (2016). *Das Konzil der Buchhalter: Die Zerstörung der Sinnlichkeit. Eine Religionskritik*. Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag. [in German]
- Lynd, H. M. (1958). *On shame and the search for identity*. New York : Harcourt, Brace & World
- Neckel, S. (2021). Scham und Schamsituationen aus soziologischer Sicht. *Trauma – Zeitschrift für Psychotraumatologie und ihre Anwendungen*. 19 Jg. Heft 1, 94-108. [in German]
- Nieman, S. (2010). *Moralische Klarheit. Ein Leitfaden für erwachsene Idealisten*. Hamburg : Hamburger Edition [in German]

- Rumbaut, R. G. (1994). The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants. *International migration review*, 28(4), 748-794.
- Scheler, M. (1957). *Über Scham und Schamgefühl*. Schriften aus dem Nachlass. Bd. 1: Zur Ethik und Erkenntnislehre (Vol. 10). Francke, S. 80 [in German]
- Schröter, M. (1990). Scham im Zivilisationsprozeß. Zur Diskussion mit Hans Peter Duerr. In Hermann Korte (Hrsg.), *Gesellschaftliche Prozesse und individuelle Praxis*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, S. 42-85. [in German]
- Serviceloven; <https://danskelove.dk/serviceloven/50> ; aufgerufen am 06.08.23 [in Danish]
- Simmel, G. (1901). *Zur Psychologie der Scham*. In: Simmel, G. (1989) Georg Simmel: Schriften zur Soziologie. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 140-150. [in German]
- Smith, E. & Traustadóttir, R. (2015). Childhood Disability, Identity and the Body. In: Traustadóttir, R., Ytterhus, B., Egilson, S., & Berg, B. (Eds.). (2015). *Childhood and disability in the Nordic countries: Being, becoming, belonging*. New York : Palgrave
- The William Davidson Talmud. Bava Metzia 58 b/12
https://www.sefaria.org/Bava_Metzia.58b.12?lang=bi
- Waldenfels, B. (2015). *Sozialität und Alterität: Modi sozialer Erfahrung*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag. [in German]
- Wurmser, L. (1990). *Die Maske der Scham. Die Psychoanalyse von Schamaffekten und Schamkonflikten*. Berlin, Heidelberg : Springer. [in German]
- Zahavi, D. (2013). Scham als soziales Gefühl 1. *Phänomenologische Forschungen*, 319-337. [in German]

Почуття сорому – інвазивні та захисні форми соціального спілкування

Ганс Ельбесхаузен,

*доцент кафедри бібліотекознавства (почесний),
Копенгагенський університет, відділ комунікації
(м. Копенгаген S, Данія);*

Ахмет Демір,

*кандидат педагогічних наук;
самозайнятий консультант і керівник
(м. Відовре, Данія)*

Анотація

Сім'ї з міграційним походженням й обмеженим соціальним і культурним капіталом часто відчують сором і ганьбу унікальними способами. У статті розглянуто соціальні аспекти згаданих переживань, зазначено, що сором – це не особиста схильність, а почуття несхвалення або відторгнення з боку спільноти, чиї цінності поважаються та визнаються законними.

У статті розрізняють інвазивну та захисну форми соціальної комунікації. Інвазивні форми ізолюють людей і ускладнюють у них формування позитивної самооцінки, тоді як захисні форми допомагають їм відновити соціальну повагу, яку вони могли втратити внаслідок сорому.

Використовуючи практико-орієнтоване та засноване на кейсі дослідження, стаття описує й аналізує чотири випадки, що призводять до трьох різних фігур сімейного сорому. Сім'ї – це образи, що розвиваються та змінюються як через внутрішні (наприклад, конфлікти, прихильність, самообмеження), так і через зовнішні (наприклад, культурні цінності, соціальні норми, зовнішні обмеження) фактори. Боротьба й відмінності влади в

сім'ї, а також символічна сила культурних традицій і вірувань визначають, яку форму набуває образ і як його можна змінити. Закріплюючи досвід сорому в соціальному просторі сім'ї, концепція диспозиційного сорому розширюється контекстуальним виміром.

У маргіналізованому типі сім'ї родина часто передає й підсилює соціальні очікування етнічної спільноти, зберігаючи домінантні цінності й залишаючи окремих членів відчувати себе незначними. В інших образах сім'я розглядається як місце внутрішньої боротьби за статус і як простір, що захищає членів від відчуженого погляду інших.

Результати дослідження важливі тим, що сім'ї, які брали участь у дослідженні, погано інтегровані в данське суспільство та представляють різні форми життя на маргінесі суспільства.

Ключові слова: сором, родини міграційного походження, інвазивні та захисні форми соціальної комунікації.

Submitted to the editor – 19.09.2023

Review 1 – 15.10.2023

Review 2 – 29.10.2023

Accepted for printing – 07.11.2023

Подано до редакції – 19.09.2023

Рецензія 1 – 15.10.2023

Рецензія 2 – 29.10.2023

Прийнято до друку – 07.11.2023

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»

Обсяг та форматування

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Повний обсяг статті разом з анотаціями англійською (обов'язково), українською (обов'язково) та мовою, якою написана стаття, додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури має становити **26–80 тисяч знаків** (символів та пробілів).

Мінімальний обсяг тексту статті не повинен бути менше 8 сторінок (26 тисяч знаків із пробілами). Максимальний обсяг тексту статті не повинен перевищувати 60 сторінок (80 тисяч знаків із пробілами).

Обсяг рецензії на книгу має бути 5–10 тисяч знаків.

Файли необхідно називати прізвищем автора статті латиницею. Наприклад, Petrenko.doc. Якщо авторів кілька, то прізвищами перших двох авторів. Наприклад, Petrenko_Sydorenko.doc.

Рукопис необхідно подавати у форматі, сумісному з Microsoft Word (можливі розширення файлів: .doc, .docx). Розмір сторінки A4; книжкова орієнтація; береги по 2 см.; шрифт Times New Roman; розмір шрифту 12; інтервал між рядками 1,0.

Назву статті треба набирати звичайним текстом; не допускається набір із використанням опції Caps Lock.

Необхідно розрізняти символи дефіс і тире (тире відокремлюється з обох боків пропусками й довше за дефіс).

Стиль тексту Звичайний (Normal). Використання інших стилів не допускається.

Схеми, графіки, діаграми (далі – ілюстрації), формули й таблиці нумеруються.

Ілюстрації таблиці не повинні перевищувати розміром зазначених вище розмірів сторінки (A4 мінімум по 2 см береги).

Таблиці формуються в редакторі таблиць (пункт меню «Таблиця»). Формат таблиць тільки книжковий.

Формули в статтях мають бути набрані за допомогою редактора Equation Editor.

Не рекомендується користуватись автоматичною нумерацією.

Ілюстрації. Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кожну ілюстрацію треба надсилати окремим файлом. Називати файл ілюстрації треба прізвищем автора статті латиницею. Якщо ілюстрацій кілька, то потрібно додавати в назві файлу після прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Petrenko1.jpg; Petrenko2.jpg; Petrenko3.jpg.

Перед основним текстом статті потрібно вказати такі дані:

- прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання;
- електронна адреса, ORCID, Scopus Autor ID, Research ID, повна назва організації, у якій працює (навчається) автор, її адресу, поштовий індекс, назва країни;
- назву статті великими літерами;
- **анотацію (детальні вимоги – див. далі);**
- 3–5 ключових слів.

Вимоги до структури основного тексту статті

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Основний текст статті повинен мати визначену структуру. Підрозділи статті, які наведено нижче, повинні бути виділені в тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки.

1. Вступ (актуальність теми, огляд літератури й попередніх досліджень із цієї чи суміжної проблематики, мета статті). Обсяг – близько 3000 знаків.

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження, тобто розкрити механізм проведення дослідження, яким чином було отримано його результати).

3. Результати й обговорення (навести основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Подяки (коротко висловити подяку університетові та дослідникам, які надали допомогу при підготовці публікації).

6. Додатки й Таблиці (якщо є Додатки й Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки й порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями. У тексті статті обов'язково мають бути посилання на ці додатки чи таблиці).

7. Список літератури. Реквізити джерела для журнальних статей – автор, назва статті, назва журналу, номер журналу, рік видання, номери сторінок. Реквізити джерела для книжок – автор, назва книжки, місто видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок. Приклади оформлення списку літератури дивіться далі.

Вимоги до анотації

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Анотації українською мовою та мовою, якою було написано статтю.

Обсяг анотації: 1800–2000 знаків, урахувуючи пробіли.

Анотація має бути якісною, інформативною та лаконічною. Її мета – стисло відобразити основний зміст проведеного дослідження. **Уникайте повторення в анотації назви статті й загальних фраз.**

Структуру анотації описано далі.

Анотація англійською мовою (Annotation)

Обсяг анотації англійською: 1800–2000 знаків, урахувуючи артиклі та пробіли.

Анотація має бути написана **правильною англійською мовою** з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати анотації, перекладені лише за допомогою комп'ютерних перекладачів.

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- **мету дослідження** (main **objective(s)** of the study);
- **методи (methodology)** – не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи, тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження, яким чином було отримано його результати (how the study was done);
- **головні результати й висновки дослідження (results/findings and conclusions)**, із яких має бути зрозумілою їх значимість (**significance**) для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези тощо).

Ключові слова (Keywords).

Після анотації потрібно вказати 3–5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Добираючи ключові слова, урахуйте, що вони мають сприяти пошуку Вашої публікації в електронних каталогах та наукометричних базах. Рекомендуємо проаналізувати, які ключові слова зазвичай використовують у публікаціях за тематикою Вашого дослідження в ключових світових наукометричних базах, наприклад, ScienceDirect видавництва Elsevier (Scopus): <http://www.sciencedirect.com/science/search>. Правильно підібрані ключові слова сприятимуть пошуку Вашої публікації колегами та підвищенню індексу її цитування.

Вимоги до оформлення списку літератури

Шановні автори!

Звертаємо Вашу увагу, що до журналу «Соціальні комунікації: теорія та практика» приймаються для розгляду й подальшого double-blind (подвійного «сліпого» (анонімного) рецензування) тільки ті статті, що відповідають проблематиці журналу.

За умовами редакційної політики журналу «Соціальні комунікації: теорія та практика» автор/співавтори можуть опублікувати тільки одну статтю в поточному випуску.

Умови подання й опублікування рукописів.

Стаття подається однією з таких мов (українська, англійська, польська, сербська, чеська, французька, німецька, китайська) в онлайн-поданні – <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions> або на електронну адресу – akholod@ukr.net.

Разом зі статтею подається окремим файлом підписана автором форма про ознайомлення з **Положенням про конфлікт інтересів** <https://comteka.com.ua/положення-про-конфлікт-інтересів/>.

Цитування та внутрішньотекстові посилання на літературні джерела здійснюються за **стилем APA (7-ме видання)** (див. – https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_formatting_and_style_guide/reference_list_author_authors.html), наприклад (Іванов, 2008; Шульженко & Деревянко, 2000; Dejk, Pristly & Leod, 2018); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Вірченко, 2010: 55).

У **змісті статті** при перерахуванні прізвищ учених **необхідно обов'язково** вказувати рік (роки) праці (праць), які аналізує автор статті, і «вносити» відповідні джерела в список літератури.

Наприклад.

Розуміння мовлення (тексту) є предметом психолінгвістичних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (Вартанов, 2009, 2019; Різун, 2015; Партико, 1996; Холод, 1999, 2019; Зражевська, 2005; Бойко, 1991, 2010; Wertyl & Polansky, 2019; Lashke, Rizun & Kholod, 2013; Betsy, Koff, Meiri-Leib, Joils & Mountain, 2013; Costle & Wasserman, 2018; Mook, Falconi & Tolff, 2017 та ін.).

ОФОРМЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.

Література і References оформлюються за **стилем APA (7-ме видання)** – https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_formatting_and_style_guide/reference_list_author_authors.html

Файли мають бути прикріплені в онлайн-поданні на електронну адресу та названі прізвищем автора:

Бартошек_стаття.

Бартошек_заявка.

Бартошек_форма про конфлікт інтересів.

Умови отримання авторського примірника збірника наукових праць.

Пересилання примірників журналу здійснюється ТОВ «Нова пошта» за рахунок автора.

Положення про конфіденційність.

Електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього Журналу, будуть використовуватися виключно для виконання внутрішніх технічних завдань цього Журналу; вони не будуть поширюватися й передаватися стороннім особам.

Якщо оформлення статті не відповідає зазначеним вимогам, редакція повертає статтю автору на доопрацювання.

Електронна версія журналу опублікована на сайті <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/issue/archive> в рубриці «Архів».

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Том 15(2), 2023

Науковий піврічний журнал

Науковий журнал «Соціальні комунікації: теорія і практика»
зареєстрований у Міністерстві юстиції України
як друкований засіб масової інформації
(свідоцтво – серія **КВ № 21875-17775 Р** від **01.02.2016**)

У томі 15(2) статті надруковано англійською, німецькою, сербською
та українською мовами.

Наукові редактори – Ганна ХОЛОД, Олександр ХОЛОД,
Набір текстів – автори статей.
Літературний редактор – Ганна ХОЛОД.

Верстка, архітектоніка тексту,
художнє оформлення й палітурка – Олександр ХОЛОД.

Соціальні комунікації: теорія та практика (2023). Науковий піврічний журнал. Том 15(2), липень – грудень, 133.

Том 15(2) періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, представлені авторами з Данії, Сербії й України.

Дослідження стосуються теорії, методології та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій.

Матеріали зацікавлять фахівців із соціальних комунікацій, психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

© Громадська організація

«Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ», 2023.

© Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство «Інтерсервіс», 2023.

Підписано до друку 30.03.2024. Формат 60х84/8.
Папір офс. Гарнітура «Ukrainian TimesET». Друк офс.
Ум. др. арк. 6,1. Наклад прим.: 300. Замовлення № 1007-04/22

Підготовлено оригінал-макет, здійснено рецензування,
розміщено статті на електронному ресурсі журналу
редакторсько-видавничим відділом громадської організації
«Науково-освітній центр «УСПІШНИЙ»
03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 3, оф. 44,
Ідентифікаційний код юридичної особи 43762555
Дата та номер запису в ЄДР – 20.08.2020, 1000721020000045161

Видавець:

(тиражування):

ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
04209, м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач:

СПД Андрієвська Л. В.
04209, м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія ВОЗ № 919546 від 19.09.2004 р.